Юрій Липа

ЧОРНОМОРСЬКА ДОКТРИНА

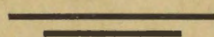

Український Чорноморський Інститут

Ч. 13

Юрій Липа

ЧОРНОМОРСЬКА ДОКТРИНА

Друге видання

Одеса. 1942

"Чорне море мусить належати до чорноморських народів. Для них воно є центр лучби, осередок їх розселення й їх суспільно-державних стремлінь. Чорне море - це економічне й духове опертя для чорноморських країн. Вони творять разом з ним економічну й духову однісіть.

Чорноморський простір - це життєдайний простір України. Україні належиться перше місце серед чорноморських країв з огляду на її простір, багацтва й енергію людности.

В цих словах є зміст чорноморської доктрини, призначеної для послуг українській закордонній політиці."

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ.

У вступнім слові до другого видання хотів би я відповісти на запити й справи, що повстали по появі першого видання.

Один закид, досить у нас взагалі частий, це - те, що нам не треба писати жадних політичних вказівок в формі якоїсь доктрини чи пляну. Без них, тих вказівок, обходилися і Святослав Завойовник, ідучи на болгар, і козаки, борючися з Кримом. Одним словом, коли в нас були політики без політичної друкованої теорії,- то хиба практика це найважніше і так вістанеться й на далі. Чи ж так?

Трудно наші часи порівнювати до тих далеких часів, коли великими походами були походи кільканадцяти чи кількасот бойців, як це було за Святослава, або коли боротьба з Кримською ордою була війною з ворогом, який ніколи не виставив війська більшого від одної сучасної дивізії. Тоді може й вистачала устна традиція. Але тепер?

Друковане політичне слово при великій кількости населення річ - необхідна. Зістається лишень відповісти й на другий закид,- чи взагалі варто обговорювати щось, що не є висловом безпосередньої т а к т и к и, а звязане передовсім із політичною с т р а т е г і є ю, отже з чимсь, що намагається передбачити й охопити відстань часу не кількох тижнів чи місяців, але кількадесяти літ.

Противники такого доктринування висувають простий аргумент,-політика є завжди вислід двохсторонньої гри сил, тим самим всяке одностороннє плянування не має рації.

Власне, скажемо ми, до політики як до двохсторонньої гри треба із своєї сторони вже принести і певний політичний розмах, і певні ідеали. В тім є внутрішня сила, без якої не можемо уявити собі доброго висліду

української політики.

Менше уваги присвятимо тим, які сподіваються, що прийшов час на абсолютний занепад традицій в українстві: таких песимістів мали ми завжди, навіть у дуже важний для нас час, підчас війни 1914-18 р.р., перед самою революцією 1917 р., знайдемо вираз цього песимізму в численних статтях. Ті люде не розуміють природи мас українства з його інстинктовною здібністю правильної оцінки, вичікування і блискавичного зосередковання в разі потреби.

"Чорноморська Доктрина" писана одною людиною, хоч і випадало б,щоб цілі групи вчених і публіцістів зайнялися проблемою чорноморської спільноти. З цим погоджується і автор цієї праці, але не може прийняти цього твердження, як закиду. З поправок, зроблених дуже зичливо читачами,автор з подякою скористався, вони доповнили критичний перегляд книжки, зроблений проф.І.Шовгеновим і інж.економістом Л.Биковським.

Що до характеру книжки, то вона є другою частиною певної трійці книжок / "П р и з н а ч е н н я   У к р а ї н и" 1938 р., "Ч о р н о - м о р с ь к а   Д о к т р и н а" 1940 р. і "Р о з п о д і л   Р о с і ї" 1941 р./. В першій частині цієї трійці були обговорені головні напрямні внутрішньої політики, в другій - зовнішньої, чорноморської, в третій - упорядкування території "Росії" в спосіб найбільш справедливий для всіх частин, цього колись міцного економічного бльоку, отже підстави української політики для "Росії".

Автор переконаний, що не відступаючи від гасла самостійницького Брацтва Тарасівців, якому минає вже 50 літ /"Розвивати сили свого народу - уважаємо за свій найвищий моральний закон, а будову держави за річ найважнішу"/,-час перейти уже до більшої політики, "більшої від політики тільки сорока міліонів", як висловився один сучасний український історик. Угрунтовання цьому т е о р е т и ч н о м у твердженню можуть дати тільки цілком р е а л ь н і дані, що їх наше покоління буде бачити.

Висловлена певність не означає нонсенсової віри в якийсь безпосередній "скок у майбутнє", якесь наївне побажання зміни цілого дотеперішнього укладу політичних сил. Це передбачення в чорноморській ділянці не є нетерпеливим, наївним прагненням перескочити через усі етапи розвою чорноморської політики України.

Труднощі на шляху такої політики великі,- тому в реальній політиці треба передбачувати максимальну гнучкість. Компроміси, угодовство, зиґзаґи, відхил від зударів у невигідній ситуації,- це все можливе в поборюванню труднощів. Все ж - уважаємо, що вони є до прийняття, коли з очей не випуститься найголовнішої цілі чорноморської політики України. Тоді в кінці - ця політика таки станеться в е л и к о ю р е а л ь н о ю політикою України.

"Чорноморську Доктрину" складаю віддано пам'яти того, хто вродився в столиці Митридата Великого, зріс над Чорним морем і був засновником "Братерства Тарасівців" -

І В А Н А Л И П И.

ЧАСТИНА ПЕРША.

I. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ПРОСТІР.

Чорне море й країни, що воно обєднує, творять Чорноморський простір. Простір цей могли б ми порівняти з фортецею. В середині фортеці є її сполукою площа моря. Від цієї площі йдуть вулиці-ріки вглиб фортеці.

Високі мури, обмивані морськими хвилями, має вона на південному сході - це західні береги Каспія із Закавказзям і Даґестаном. Від тих мурів на північний схід у гору йде інша оборона фортеці: Калмицько-Саратівські пустелі, оточені каналом - Волгою. Далі, вже зовсім на півночі йдуть пущі й болота джерел Дону й Дніпра з їх притоками. Захід і південь оборонені валами Карпат, Балкану й Малоазійського масиву.

До фортеці можна пройти трьома відвічними брамами.

Західня брама - це ложе Дунаю, що сам пропливає через Залізні Ворота, це - брама торговельних міст.

Східня брама - це давня Каспійська брама римлян, це брама степів, кочовницьких орд і торговельних караванів.

Третя брама на півдні - це протока Босфор із Дарданелями, це - брама мореплавців.

Чорноморська фортеця має своє й дуже широке склепіння, що оперте з одного боку на Дунаю й Карпатах, а з другого - на Кавказі. Це - українське склепіння.

Врешті є й своєрідні підмури, підстава. Це - Анатолія, націо-

нальна територія турків.

Тільки один високий п о м і с т провадить із тої фортеці в широкий світ.То поміст,опертий одним кінцем на Закавказзю, лягає на цілий Іран і кінчається над Перською /Іранською/ затокою.Звідти стелиться шлях до країн і морей усієї землі.

Ці ґеоґрафічні склепіння, ці брами й поміст мають і своє політичне обличча. В кожній з них є свої командні висоти й свої ключі,отже слабі й сильні місця політично.

Обговоримо їх пізніше, у більш докладному огляді.Тепер приглянемося ближче цій фортеці, що має свій ґеополітичний зміст, а як побачимо далі й свою етнічну спільноту та власні вироблені торговельні, культурні й державні традиції, що зоднороднили психіку Чорноморського населення.

Річ у тому, щоб у цій ґеополітичній і культурній спільноті в сучасній текучості міжнародніх відносин знайти волю до одности.

Йде про те, щоб якась сила піднесла ініціятиву й відтворила волю цілого простору до власного буття, як п о л і т и ч н о ї   с п і л ь н о т и.

Хто ж в першій мірі призначений самим Провидінням і історією до впровадження цієї волі в життя, хто може бути носієм Чорноморської доктрини над Чорним морем і в цілому світі?

У к р а ї н а, воля її Народу й вага її краю.

2. РОЛЯ УКРАЇНИ.

На перше місце Україна може претендувати не лише з огляду на земні багацтва, кількість і швидкий ріст людности, які роблять її найбільшою та найбагатшою країною над Чорним морем. На першому місці вона є з огляду на х а р а к т е р Українців. Х а р а к т е р   р а с и це - головний чинник у сприятливих ґеополітичних обставинах.

Щодо українського характеру, то його окреслює певна важкість у ді-

янню, а також відпорність на чужі впливи. З глухою завзятістю зносить Українець супротивності, протиставлення й перешкоди. Вагання Українця в здобуванню якоїсь реальної цілі найчастіше не залежить від браку задумів,- лишень це є вагання підчас вибору засобів до здобування тої цілі.

Про Українця, як д е р ж а в н и й м а т е р і я л, говорить знавець України й представник відвічно неприхильних до України чужинців: "Українець - це взірцевий, карний і боєвий вояк, що задовольняється аби яким постачанням. Це-вроджений консерватист до мозку кости; від домашнього життя й господарства - аж до свого обряду. До релігійного фанатизму нездібний, хоч виглядало б на те, що так було в давніх часах. Він байдужий на догми й спокійно переносить усякі зміни, оскільки йому не зачіпають його звичаєвого світогляду. /Ол. Я б л о н о в с ь к и й/.

Релігійний фанатизм радше треба віднести до часів накидування Великим Києвом християнства сучасній Москві й Білоруси у 10-13 ст. Зрештою, що до релігії, то там не дали українці визначних сект і сектярів. Їхнє християнство, ще в першій мірі моральний світогляд. В цьому відношенню прикметою Українця є далеко посунений р а ц і о н а л і з м. Не можна собі уявити Україну, як Візантію чи Балкани, тереном жорстокої війни фанатичних сект. Єдина секта /штундистів ок. 1/? міл./, що поширювалася на Великій Україні перед 1914 р., мала характеристичне, раціональне, уморальнююче забарвлення.

Однак існує в українськім характері побіч дуже виразного скептицизму й раціоналізму - надзвичайно сильний фанатизм. Це - м о р а л ь н и й ф а н а т и з м. Він очолює природний розгін одиниць і мас. Справедливість - це провідний міт Українців.

Знаходимо цей міт уже у Велико-Київськім х р и с т і я н с т в і /"Заповіт Ярослава", "Житіє Бориса й Гліба"/; він є й в другій великій моральній ідеольогії Українців - к о з а ц т в і й його пошані до вольности й договорів. Врешті гін до справедливости зробив те, що на такий

спокійний нарід, як Українці, припало за часів існування імперської Росії /1722-1917/ коло 60% усіх п о в с т а н ь на тлі економічної, релігійної й національної несправедливости, хоч Українці були тільки 22% населення цілої Росії. /М.Я в о р с ь к и й/.

Війни за справедливість цілком відповідають натурі Українця, ними є й його сучасна боротьба вже в 20 ст. Це однак війни не тільки за право жити власним продуктивним життям, але й за новий моральний порядок, вищий від теперішнього порядку.

Про здібність Українців до д е р ж а в н о г о ж и т т я говорить німецький мандрівник Коль /Kohl-Reisen II,1841/:"То дивне, що хоч стільки кпин оповідають великороси про Українців, хоч перевищують їх у говорливости, дотепі й спритї, однак, зваживши все разом, треба признати, що Українці стоять вище, як великороси. Найліпших керманичів бере російська бюрократія з України, а найздібніші голови, як твердять у Петербурзі, теж походять звідти. Росія взяла з України багато дуже видатних талантів і поставила їх на найвищих щаблях драбини достоїнства. Р о з у м о в с ь к і, С у в о р о в и, К о ч у б е ї та П а с к е в и ч і не одинокі українські прізвища й роди - знані цілій Европі".

Отже Українці, як кермівна верства, більше як хто, надаються до будови великодержави.

Яка вартість н о в о ї у к р а ї н с ь к о ї д е р ж а в н о с т и в 1917 р.? Дехто понижує її за те, що так важко йде її здобування. Та ми знаємо, чого варті не здобуті, а даровані державності.

Повстання української держави, зрештою, ріжниться від повстань таких малих "трактатових" держав, як Фінляндія чи Албанія. Початки її, навіть на невеликій території, будуть завжди завяззю великодержави. Тим то й міжнародні з о в н і ш н і труднощі при її повставанню будуть більші, як при котрій будь державній творчости.

Тим то може більш, як де - важні будуть тут в н у т р і ш н і чин-

ники - дозрівання внутрішніх сил.Бо вони будуть рішати,а не міжнародня ситуація.Зріст України буде всупереч трактатам і сусідам,-та,як це був зріст Британії чи сучасної Німеччини.

Так,зрештою,й було в історії України. Всупереч кочовникам і дикунам із Заходу й Сходу - зріс Великий Київ і почав підбивати оточення.Всупереч "обєктивним даним" повставала козацька воєнна держава.Сама внутрішня сила й дозрілість українського орґанізму були тими "обєктивними умовами",які витискали своє тавро на інших обєктивних даних.

Тим то в модерних часах треба відзначити надзвичайно плодовиту тактику переслідування Українців,а також багатобічну війну на знищення,виповіджену їм світом.Жадна пропаґанда не викликала б серед Українців такого тривалого бажання зосередитися й відкинути матеріяльні цінності в імя грядучої доби справедливости, що її очолюватиме Україна.

Проб української державности було с і м /Центральна Рада,Гетьман, Директорія,льокальні уряди на північному заході,в Бесарабії й Кубані,й останньо в Хусті/ - тільки на протязі двадцяти років.Це вказує на нелегкість завдання.Але поки є Божі веління,людська зброя й Українці - українська державність буде розвиватися.

Відроджена справедливість народів,- це її провідна ідея серед морального занепаду сучасности.

Такий би був вступ до розуміння сучасної української державности. Як же окреслити ґ е о п о л і т и ч н і   п і д с т а в и України?

Властивий основоположник української політичної ґеоґрафії,С т е - п а н Р у д н и ц ь к и й, так окреслює українську територію."Всі головні ріки України стремлять концентрично до Чорного моря і розгалужуються до нутра України promінясто,неначе велитенський віяр.Такий уклад рік України посполу з фактом,що Чорне море - це одинока добра природна границя України,приневолюють з природописною конечністю нашу вітчину шукати головної п о л і т и ч н о - ґ е о ґ р а ф і ч-

ної підпори на Чорноморському побережжі".

Україна це склепіння довкола Чорного моря, склепіння, що має й свій ключ, і свої пункти сперття, і свій ґеополітичний зміст.

Склепіння - це живий організм і всякі експерименти й спроби заламання його,- відбиває цей організм,навіть,підсвідомо зі згубою для напасника.

Склепіння це має промінь довжини 800-900 клм.,що довкола свого природного осередку /осередок півострова Тавриди/ закреслює півлук від Пруту й Закарпаття на заході з опертям на Дунай - аж до Закавказзя й Ірану на сході з опертям на Каспій.

Склепіння має свій командний осередок - півострів Тавриду й свій ключ - Білорусь.

Перейдім тепер до докладнішого обговорення значіння цих просторів.

3. КЛЮЧ СКЛЕПІННЯ.

Ключ українського чорноморського склепіння - Білорусь є тим самим для територіяльної сили України,чим для морської незалежности-Таврида.

Державна спільнота з Білоруссю - це питання життя для України.Білоруські землі - це недопущення до спільного кордону між балтійським і фіно-уральським експанзійним осередком.Болота й ліси Білоруси,укохані й оспівані Білорусинами,-це найліпше забезпечення від загрози для України з півночі.

Це застава того,що на ново не почнеться жахливе розшматовання України на "західню" й "східню", що не повториться на ново щось в роді Андрусівського договору.

Це врешті підкреслювана В.Липинським новітня політична традиція Українців. Великий Богдан /пол.17 ст./твердо встановив

її,взявши під свій протекторат Пинську Білорусь і намагаючись встановити "вольний порт Бихов" /І.К р и п я к е в и ч/.

Акт 20 червня 1657 р. /присяга представників сточища Припяти тодішньої Білоруси й акт 28 червня 1657 р. /забезпечення, дане від Богдана Хмельницького Білорусі , це акти дуже важні,- це оголошення унії Білоруси з Україною.Тодішня співпраця визначних білорусинів,як полковник Статкевич,маршалок Лукаш Єльський,стольник Адам Бжеський,-це живі виконавці акту ґеополітичного співжиття.Цей акт по 280 роках живий і досі,він же відкривав для Білоруси економічні вигоди /експорт лісу/ й давав політичну забезпеку.Для України так само він був і зістає традицією безцінної вартости аж до нині й на будуче.

Найбільшим нонсенсом є ті чи інші претензії до Білорусинів за той чи інший повіт,чи невиразну лінію кордонів.В найглибшому інтересі України була й буде д у ж е ч е с н а й д у ж е з и ч л и в а політика щодо білорусинів.Без Білоруси українське склепіння є в н е б е з п е ц і. З другого боку,при цілковитій незалежности невеликої Білоруси /коло 12 міл./буде вона відтята від півдня й станеться знаряддям сусідів зліва чи зправа,а значить раною на карку України.Тимчасом при зичливім співжиттю - Білорусь може статися шоломом на голові України.

Ґеополітично білоруські землі - це такі ж наддніпрянські землі,як і ціла середня Україна.Оборона північних земель України лежить на північних межах Білоруси.

4. ТАВРИДА - ОСЕРЕДОК.

Таврида - це центр усіх морських доріг Чорного моря й підойма цілого північного узберіжжя. Вживаємо слова Таврида,як далеко старшої й заслуженої від назви Крим,принятої від татарів.x/

---

x/Південно-українські селяне найчастіше вживають на півострів назви "Таврія".

Цею назвою підкреслюємо прадавній звязок Тавриди з цілим українським суходолом. І с т о р и ч н і права України, чи то як спадкоємиці Боспорського цісарства /Пантикапейон-Керч/, чи як спадкоємиці Київської великодержави /Корчин-Керч/ є безспорні.

Е т н о г р а ф і ч н и й склад Тавриди так само підтверджує права України на неї. За совітською статистикою, що дуже фаворизує татар супроти Українців, було в 1926 р. на 745 тис. населення-179.094 кримських татар, а в 1932 р. на 794,3 тис.- 198.084 кримських татар. Зріст татарського населення є дуже повільний - протягом 6 літ - лишень 19 тисяч. В такім самім часі інші складові частини населення зростають у дуже швидкім темпі, напр. українське населення Керчі у 3 роках /1930-1933/ зросло на 32.600 душ /Б а р а н о в/.

Взагалі найбільшою етнічною ґрупою сучасної Тавриди є Українці, хоч це укривають совітські статистики, подаючи загально тільки 26% татар, 5,4% німців, 3% греків і т.д., з опущенням кількости головної ґрупи людности. /Б а р а н о в/.

Пропаґанда татар за незалежність "татарської" Тавриди це лишень притока до уважання Тавриди за "пасивний простір" з боку чужинецьких, нечорноморських сил. Коли татарські кочові племена разом з монголами опанували Тавриду в 13 ст., там уже були двохтисячолітні державні традиції й осіле населення. Спочатку татари були під владою великого князя Литовсько-Руського цісарства, пізніш під протекторатом османів, коли протягом 2-3 століть допускалися найганебнішої торговлі й полювання на людей. Тоді татарські пристані дійсно пригадували ринки муринів у Занзибарі.x/

Діла справедливости довершив у 18 ст. український маґнат П о т е м -

---

x/Польський історик А. К о л я н к о в с к і, що правда, боронить цих присяжних работорговців в "Кварт. Гіст."/III,1935/, кажучи, що вбогі кочовничі племена робили свої одні з найкривавіших в історії походів не з "варварства й кровожерства, лишень в засаді з голоду й нужди".

к і н, коли зробив усе,щоб виселити з Тавриди тих,що її ганебно плямили останніми в історії Европи ринками невільників.Від нього,а ще більше від пол.19 ст.почався масовий вихід татарів з Криму,еміґрація їх до Туреччини.На початку 19 ст.в Криму зісталось не більше 25% первісного татарського населення. Еміґрацію цю можна продовжити:туркофіли в Тавриді мають до заселення ще багато земель у турецькій Анатолії. Їх є небагато;як обличує Б а ш м а к о в на ок.200 тис.кримських татарів; дійсно татарами-тюрками є лиш коло 100 тис.степовиків у північній Тавриді,решта то зісламізовані італійці,греки й алtyродійці в горах Яйли.

В Тавриді врешті були дві перли українського промислу - Керченська металюрґія й Севастопільське кораблебудівництво.

5. ДНІСТЕР - ОПЕРТЯ НА ЗАХОДІ.

Сточище Дністра, цеї одної з найцікавіших рік Европи,має пребагате історичне минуле.Серед населення сточища переважають дакійські й кельтійські домішки,які створюють тип н о д о л я н и н а.Завзятий в війні, меткий в торговлі,товариський і здібний до швидкої суспільної мобілізації,пригадує він своєю вдачею галлійські племена західньої Европи.В середневіччу Дністер був поважною торговельною артерією й був тим для Львова й Кракова,чим Райн для Кельна / Gordon East

Не лишень вірменські, венеціянські чи турецькі купці торгували тут,значну участь брало в тому й населення Подністровя.

Яко державний центр для цілої України - відіграло сточище Дністра також визначну ролю - не тільки в 13 ст.,але й сім віків пізніше.

Ще за часів галицької державности,а правдоподібно ще перед тим,Дністер був центром українського розселення на південний захід і на південь в напрямі Дунаю.

З другого боку,державність Галича змагала до зміцнення старорускости на півночі. Вежі й фортифікації короля Данила над Бугом яскраво свід-

чать про цю історичну варту Дністрову на північно-західніх межах України й взагалі Чорноморського простору.

Отже без включення сточища Дністра до Української Держави не буде ані повного вислову історичної місії України, ані стратеґічної забезпеки держави.

Вартою на сході є для України Дон з можливостями контролі гирла Волги й взагалі Каспійської східньої брами. Такою самою вартою на заході є Дністер. Він контролює сточища Серету, Тиси й Пруту, ці аванпости українського розселення на чорноземні грунти Угорської Долини, на Молдаву й на Буковину. Він контролює й дає можність опанувати гирло Дунаю.

Контроля ж гирла Дунаю й гирла Волги в українських руках, тільки це міцні підвалини під безпеку українського державного орґанізму, це відділення Чорноморського простору, замкненого в собі, під еґідою України.

6. ДОН - ОПЕРТЯ НА СХОДІ.

Сточище Дону в своїх долішніх східніх окраїнах має ще напівкочовий тип населення й селитьб. В верхівях Дону, в чорноземних Тульщині й Рязанщині зустрічаємо згаданий Бушом центр селищ, що вимирають. Ці селища покидають москвини. Отже й на півночі, й на сході сточище Дону не має устійненого заселення. Одночасно з південного й північного заходу переходять на Донське сточище хвилі українських виселенців. Розселення Українців остаточно здобуває Дон.

Лишень адміністраційних кілька трактів /а тепер залізниць/ вяжуть Дон з Москвою, - о р ґ а н і ч н о Дон звязаний з Україною. Важніші з них це давні шляхи на Вороніж, Бахмут, Славяносербськ. К р а с н о в нараховує в пол. 19 ст. біля 200 чумацьких торговельних шляхів з Дону до Центральної України.

Антична історія Дону подібна до історії Дніпра й Дністра, лишень південні домішки не опанували цілого сточища, як у тамтих ріках. Дослідник

стверджує,що "селища геленістичної доби ґрупуються по узберіжжях моря й досягають не далі Донської дельти /центр Танаїс/,селища римського типу сягають значно вище,коли не далі,де впадає Аксай в Дон,а селища візантійського середнєвіччя сягають уже середньої течії Дону"./Б.Л у н і н. "Археольоґія Кубані"/.

Підставою господарки Дону віддавна є риболовство й скотарство. Наймолодші ж галузі /поза гірництвом/ - хліборобство й виноградарство ще не дійшли до високого рівня завдяки кліматичним умовинам.Ще й досі зістається обовязковим для донських господарів "правило двохрічного припасу із хліба й корму",- в разі несподіваної посухи.Зате віддавна є знані рибні промисли Дону,- при чому донська риба йшла на південь і Центральну Україну,а не в Москву,що мала рибу з Волги.

Повсякчасне вживання в хліборобстві українського плуга,а не московської сохи,теж характеризує цю землю.

Донська козацька півдержавність повстала й змогла тривати тільки завдяки існуванню Запорожжа й Гетьманщини. Перший Донський осередок - Роздори повстав в другій половині 16 ст.вже по 100-150 літах існування Дніпрянської козаччини. Приплив Запорожців над Дон занотовано вже в 1570 р./К р а с н о в/. Сама назва воєнної столиці Дону -/Старо-/Ч е р к а с ь к вказує виразно /як і багато донських термінів і ритуалів/ на запорожське походження устрою того войовничого племени.

Від 18 ст.поселенський рух на Дон мав вже майже виключно український характер. Як пояснює К р а с н о в, уже в наказі царя з 1761 р. всіх вільних і панщинних людей,що оселювались на Дону,називано Українцями /"малоросами" /.

Донську півдержавність прийняла до себе Москва.Правда,що Борис Годунов /1598-1605/ наказував обходитись з донцями, як з нейтральними,але вже цар Федір у 1676 р. зажадав від донців присяги на вірність.Та минуло сто літ по тім, а вже московський уряд у 1738 р. касує виборність

донського отамана, п р и з н а ч и в ш и Данила Єфремова,а в 1775 р. касує й цілий донський устрій,встановивши т.зв.Військову Канцелярію.

Потім донці - назовні стали тільки рівнозначником легкої кавалерії Росії,а внутрі не зуміли розбудувати в собі інших традицій,як традиції здобичництва й пригодництва.

Найбільшим героєм Дону є отаман Є р м а к, що в 1581 р.на чолі донських козаків, на замовлення уральського капіталіста Строґанова,вирушив на підбиття Західнього Сибіру,де й загинув по кількох славних битвах.Це був найбільший вияв донської спраги пригод.Донські козаки утримувалися більше з походів на Каспій і Волгу,продовжуючи традиції староукраїнських походів 9-10 ст.на Іран і Закавказзя.Оскільки вони виступали дуже часто проти Московії /а пізніш і Росії/, оскільки ніколи не виступали проти України.За часів Хмельницького були донці його знаряддям натиску на Москву /А н к у н д і н о в/, за часів революції Мазепи Кіндрат Булавін підняв також донців проти Росії і теж,програвши,застрілився.В роках 1917-1920 повстали на ново традиції тісного співжиття донців з Україною /договори з Гетьманом,з Кубанню,кіннота Фролова в українському війську/.

Тип донців-козаків ще перед 1917 р. не був однородний,було там дуже багато чисто українського елементу."В е р х о в і козаки,що живуть у верхівях Дону повище Цимли,- це зайди з російських центральних ґуберній. Вони,як і всі інші козаки,зросту середнього,міцної будови,темнобіляві й сіроокі,розвиваються поволі,витривалі й довговічні.Перехід від верхових до понизових козаків становлять донці - с е р е д и н ц і,що зближені своїм типом до п о н и з о в ц і в. Ці останні переважно смагляві,бліді,чорноокі й чорноволосі,вони не так міцно збудовані,зате більше рухливі й зручні.

Змістом донського суспільного життя є донці-понизовці.Вони історично володіли Донщиною й кермували козацтвом.Ще в 1592 р. донці не прийняли дипльоматичного документу з Москви,тому що там у титулі спочатку бу-

ло згадано "верхніх", а не "низових" козаків.Традиція ця зісталася аж до 20 ст.

Як менш рільничі й менш патріярхальні, низові донці репрезентували завжди не тільки устрій, але й торговлю та промисел Дону.В низових станицях Старочеркаськ, Аксайськ,Гнилова й Єлисаветська-спочиває ціла окремішність Дону. Там є й його історичний центр - Роздори та властивий ґеополітичний центр - Аксайськ,що вяже собою дороги з України на Кавказ і ціле Чорноморя.

Однак за російською статистикою /1817/ кожен донець міг бути записаний тільки як москвин. По 1917 р., коли донці зникли,як воєнна упривілейована каста,-треба сподіватися,що зникне з них накинена "полуда російськости".

Еміґраційне т.зв. "вільне козацтво" /1927/ або "козацькі уряди" на еміґрації шукають в історії традицій для якогось мітичного "вільного козацтва" або для "прадавніх" козацьких держав.Тимчасом традиції цілком "вільного козацтва" немає,а головні завойовання козаків все ж були керовані або державною Гетьманщиною,напр.Гетьмана Самойловича,або,як у завойованню Кубані, Сибіру й Кавказу,-російськими чинниками.Переймати на себе традицію тюрків досить ризиковна думка,Хозарія не оставила по собі жадних ані писемних, ані будівельних чи державних традицій, крім юдаїзму.

"Козацькі ж уряди" на еміґрації - це залишки старшинства з не одного доброго кавалерійського полку. Треба думати,що з часом може вони придадуться до передання своєї полкової традиції при формуванню української кавалерії.При чому цю традицію треба буде очистити від традицій чистого здобичництва.В теперішніх змінених економічних обставинах не можна й думати про відродження мало продуктивних масових козачих господарств на теренах, що їх трохи необдумано "козачі уряди" звуть "державами". Такі відроджені господарства були б ненавиджені,як давні поміщичі, а

"уряди" їх, як запроданці.В своїм кліматі й ростинности Дон,а особливо Задонщина є вже переходом до Азії,до Каспійської брами.Донщина,це історичний вузол доріг з Києва до Ірану, й ним зістається й до нині.Без Дону для України ніколи нема надії на вихід на Південь,до Іранського помосту.

Завдання Дону - це варта над долішньою Волгою й охорона українських шляхів до середньої Азії й Кавказу. Найважніше ж однак оборона багацтв Донецького басейну,Надозівя й цілої середньої України разом із Тавридою проти нападів з півночі й зі сходу.

7. ОКРЕСЛЮВАННЯ КОРДОНІВ.

На підставі чого треба визначати кордони українського склепіння?

Є кілька метод визначення.Переглянуьмо їх по черзі.

Найпростіша метода,що попросту впадає в очі,полягає на розпізнаванню культурних особливостей,що виявляються в вовнішніх прикметах,як будова осель,характер уборів,суспільний порядок.Тут рішає тип культури.

Наприклад, польський публіцист О т м а р, пролітаючи над Л и п е ц ь к о м /верхівя Дону/,бачить згори по селах ряди п о б і л е н и х хат південного типу й стверджує:"Тут лягли північні кордони України,- пізнаю український рід селянської будови жител".Це найпростіше визначання на підставі досліду к у л ь т у р н о - і с т о р и ч н о ї т р а д и ц і ї місцевости є може найбільш справедливе.Вже П. Ч у б и н с ь к и й /географ і автор національного гимну/ підчас своєї експедиції в 1869-70 р.р.не міг окреслити докладно кордонів України на підставі м о в н и х п р и к м е т мешканців,а мусів брати до помочі й давні традиції місцевости. Більше є справедливости в окреслюванню приналежности якоїсь місцевости на підставі історичної памяти з кількасот або й більше літ, аніж на підставі вбогої памяти мешканців,що найчастіш не сягає далі, як у кількадесят літ.

Така к у л ь т у р н о - і с т о р и ч н а метода з узглядненням мовних прикмет добра є в тих місцевостях,де в окресленню їх переважає м и н у л е. Під цим оглядом південно-західні кордони України є зразковим простором.Далеко тяжче окреслювати ті кордони,де були часті переселювання,війни та інші динамічні зявища.Таких кордонів є не мало,особливо ж на Сході й на Півдні.

"Етноґрафічні межі України в Бесарабії,на Курщині,Вороніжчині й Донщині,на Підкавказзю й над Каспієм,що повстали недавно,мають дуже замотаний шлях,численні енкляви й екскляви.Їхня молодість і неготовість зраджуються вже на перший погляд.Для всякого,хто не знає історії етноґрафічних острівців,могли б виглядати наче продукти експанзії українського живла на просторах, що по кількасотлітньому запустінню були на ново заселені цим живлом." /Ст.Р у д н и ц ь к и й/.

В цих неустійнених динамічних кордонах власне треба шукати підстави. Вона не в минулому,а в можливостях будуччини, в е н е р ґ е т и з м і української етнічної маси. Обіч к у л ь т у р н о - і с т о р и ч н о ї м е т о д и, обіч користання з м о в н о - е т н о ґ р а ф і ч н и х п р и к м е т, мусимо поставити м е т о д у е н е р ґ е т и ч н и х п е р е д б а ч у в а н ь. На чому її будемо спирати?

Що енергія р о з м н о ж у в а н н я української етнічної маси є одна з найбільших у світі - це знаємо, одначе ця енерґія статична.Динамічну енерґію зможемо окреслити тільки,пізнаючи її закони взагалі з кольонізації, а особливо з кольонізаційного походу українських мас в першій половині 19 ст. й аж до наших часів.

8. КОЛЬОНІЗАЦІЙНИЙ РУХ 19 ст.

/Переселення на Південь/.

Цей велитенський рух є другим актом того солідаристичного воєнного руху,що його звемо українською козаччиною.Середня Україна,а пізніш тільки Лівобережжа,воупереч усьому не приймала селянської панщини майже до

кінця 18 ст.Ідеали й традиції потужних спілок і артілей чумацтва,а також свободолюбний світогляд козаччини - були частинно згноблені впровадженням там цілковитої кріпаччини з волі Петербурга і з матеріялістичних прагнень земельних державців.x/ Козаки, як активна державна кляса, зникли в Гетьманщині,-зісталось тільки закріпачене поспільство-селянство.

"Катерининський указ 3 мая 1783 р....остаточно відокремив це поспільство...Столітній процес утворювання селянської кляси закінчила поява цього указу.Поспільство лівобережної України,що прийняло в себе не малу частину козацтва, від цеї хвилі вступає в нову фазу своєї історії й приймає вигляд замкненої верстви панщинного селянства"./В.М я к о т и н/.

Однак доба панщини /1783-1861/ не стала змістом українських мас.Змістом стало о с а д н и ц т в о. Це ж був саме час звільнення від мертвої османської влади великих просторів на півдні й на сході.

"Україна опинилася в безпосередньому сусідстві з величезним степовим простором,майже незалюдненим і всілякими скарбами природи дуже багатим,що простягався над Чорним,Озівським і Каспійським морями.Зараз таки почався великочертний кольонізаційний рух...В часі коротшім,як одне століття,цей кольонізаційний рух збільшив українську національну територію більше,як у двічі й посунув етнографічні межі України аж до берегів Чорного моря,Каспія й Кавказького Підгіря"./Ст.Р у д н и ц ь к и й/.

Перші десятиліття цього українського походу,-це опановування й закріплення за собою земель.Пізніш в останній чверти 19 ст.розпочинається використовування занятої землі з якнайбільшою енергією.В Січеславщині /тоді Катеринославщині/,Таврії,Херсонщині площа засівів зростає з року на рік.

"Наскільки інтенсивно зростала площа засівів в районі,що був запіл-

---

x/Анальогічний процес відбувався в кінці 18 ст.на польських землях.Північно-Німецькі землі /держави/ пережили подібний процес в кінці 17 - початку 18 ст.,коли центральна влада оперлася на земельних державцях, платячи їм за вірність впровадом кріпаччини./К у р н а т о в с ь к и й/.

лям для важніших чорноморських портів, видно з таких даних Херсонської земської управи:засівна площа збіжжа Херсонщини в р.1885 - 2.569.791 дес., в 1890 р.-3.238.358 дес./більше на 26%/, в 1895 р.-уже 3.433.023 дес./більше на 34%/, і вкінці в 1900 р.-3.729.411 дес./більше на 45%/. Таким чином за 15 літ збіжжева площа зросла майже в 1 1/2 рази"./ А. Альтерман/.

В 1900-х роках кольонізаційне підбиття Півня й південного Сходу було в грубших зарисах закінчене.Та по цім поході на південь розпочинається другий осадницький похід.

9. КОЛЬОНІЗАЦІЙНИЙ РУХ 20 ст.

Переселення на Сибір, як і козачі походи на Сибір українського етнічного первня існували й в минулих століттях.Згадаймо тільки знаний цілому світові похід донця Єрмака Тимофієвича /16 ст./ або підбиття Якутії та інших країн Сибіру Гетьманом Д.Многогрішним /17 ст./

Від офіціяльного оголошення російської імперії /1721/ Сибір стає місцем депортації для всіх непокірних і злочинців всіх народів під владою Петербурга. "Сибір у всіх відношеннях був "тюрмою народів" б.імперії,панівні кляси московської державности гнали туди "політичних арештантів", що сміли наводити "смуту", туди ж вони гнали тих,що шукали землі,туди ж вони гнали тих, що "бунтували проти хазяїна" й домагалися більшої долі в загальній готовій роботі". /С.Остапенко/.

Переселення селян на Сибір спочатку по скасуванню панщини /1861/ було незначне.Воно зросло саме перед війною 1914 р.,як показує таблиця:

"За 25 літ з 1860 до 1885 переселилося 300 тис.по 12 тис.річно.
за 20 літ з 1885 до 1905 переселилося 1500 тис.по 75 тис.річно.
за 10 літ з 1905 до 1914 переселилося 3250 тис.по 325 тис.річно."
/Н.Баранський/.

Переселення не було легке."Пересічно 11% переселенців до Сибіру не знайшло там свого щастя й повертало назад,стративши в цій подорожі не тільки свою надію на кращу долю,але разом і ті господарські спроможності, що було надбано до того"./С. О с т а п е н к о /.

Українські землі під Росією дали 45% усіх переселенців.Це тоді,коли в складі всього населення імперії український нарід брав участь лише в розмірі коло 22%...І це відбувалося тоді,коли Московська ґуб.за той самий час дала Сибіру лише 113 осіб переселенців, Владимирська - 466 осіб, Олонецька - 64 особи, Петербурзька - 1864, Тверська - 1483, Ярославська-32 особи. Тоді ж у 1896-1907 р.р. Полтавщина мала переселенців -162.485 осіб,Чернигівщина - 146.043, а навіть Херсонщина - 39.025 чи Донщина - 18.701.

"Що по всій Україні однаково шкулила московська політика,це видно з того,що виселення відбувалося не тільки в старих українських землях,але й в таких молодих,як Катеринославщина та Херсонщина"./С.О с т а п е н к о /.

Які ж причини цього скоку виселення в 1900 роках? Що то за московська політика, що шкулила українській етнічній масі?

Гноблення Москвою вже на початку 19 ст.українського великого промислу припізнювало індустріялізацію краю,а тим самим робило неможливою всяку інтенсифікацію сільського господарства,як то відбувалося одночасно на Заході.

На московських землях промисел навпаки був так пільгований,що відтягав і потрібну частину селянства з села на фабрику.

В кожнім разі дуже швидко українські села,особливо в Середній Україні /Полтавщина/почали відчувати голод землі. В роках 1900-1906 три чверти аґрарних заворушень відбувалися на українських землях;досить згадати велике національно-аґрарне повстання селян Полтавщини в 1903 р.

По цих роках російський уряд почав попирати еміґрацію з України на

Сибір.Совітський економіст Н.Б а р а н с ь к и й досить цинічно синтетизує тодішню ситуацію:"Поки селянин покірно працював на поміщика й не бунтував,його всіма силами утримували на місці,щоб можна було дешевше наймати на роботу.А от коли в 1905 р.запалахкотіли поміщицькі садиби в европейській частині Росії й селянство голосно заявило свої претензії на панські землі,тоді стали всіма силами звертати увагу селянина не на поміщицьку землю,а на сибірську".

Так чи інакше Сибір збагатився по цій кольонізації,-протягом 20 років перед 1917 р.його населення подвоїлось,а засівна площа за цей самий час збільшилась в 2.25 рази./Н.Б а р а н с ь к и й/.

Ми описали тут два вияви е н е р ґ і ї української етнічної маси, два кольонізаційні походи: на Південь і Сибір.Обидва викликані живловим гоном українців до розселення,обидва мають подібні характеристичні прикмети.З них вибираємо одну,найбільш важну,що найбільш може пояснити з м і с т і підставу цього розселення.

10. ЗАКОН РОЗСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ.

1º Р о з с е л е н н я У к р а ї н ц і в з в я з а н е з ч о р н о з е м о м. Це помітили ще чужинецькі вчені. Ф.Р а т ц е л ь в своїй "Політичній ґеоґрафії" підкреслює багату культуру українських степовиків,осілих на чорноземі, і далеко більш убогу безбарвну духовість москвинів /великоросів/, осілих на піщаному малородючому лісовому "підзолі". Німець Гетнер /Hettner---/в своїй книжці "Россія" /1916/,славний французький ґеограф Леруа-Боліє /Leroy Beaulieu підкреслюють те саме.

Ґеополітичний дорадник сучасної німецької керми,колишній генерал, професор К.Г а в с г о ф е р у своїх "К о р д о н а х" /1939/ бере це твердження за річ доведену.

"Візьмім...протилежність між великоросами у північних підсьолових

оселях, у рідному лісі, в тайзі - і між Українцями - південними осадчими на чорноземі в степах і лісостепах".

Сам черен України чорноземний. "Майже три четвертини України лежать у кліматично найкращій чорноземній области східньої Европи.Чорнозем задля своєї постійної родючости, один із найцінніших родів цілини на світі,робить Україну найбільш родючим краєм усієї Европи"./Ст.Р у д н и ц ь к и й/.

Є певний і н с т и н к т у розселенню Українців на чорноземі.Стан Манітоба в Канаді найбільш чорноземний - одночасно найбільш український. Землі на Закваказзі та Ірані, що їх обняли українські кольоністи, то клапті гіршого чи ліпшого чорнозему.Те саме явище й у посуванню по Дунаю.

Які ж тенденції того інстинкту розселення можемо завважити?

2° Головною з них є т е н д е н ц і я д о р о з с е л ю в а н н я у в с і х ч о р н о з е м н и х т е р и т о р і я х в с у с і д с т в і у к р а ї н с ь к о г о е т н і ч н о г о ч е р е н у.

Тереном чорнозему обняті вже сточища таких черенових українських рік, як Дністер,Дніпро,Дон, а також Кубань.

З цих рік лише Д о н с ь к и й чорнозем ще не цілковито опанований українською етнічною масою. Однак і там діється природний процес, який може принести живлове докінчення цього опанування.Верхівя Дону видлюднюється від неукраїнського елементу.Совітський учений А. Б у ш у своїй праці про чернозем зазначує, що москвини, які заселювали цей відтинок пасма чорнозему, п о к и д а ю т ь його систематично.

Чи це приписати номадизмові їх характеру чи нездатности до триваліщого співжиття на чорноземі? В кожнім разі, як констатує Б у ш: "Ці чорноземові центральні райони Европейської частини Росії /колишні ґуберні Рязанська,Тульська,Орловська,Курська і др./ в фаховій літературі звуться "зубожілим центром селищ,які вимирають".

Розселення українців опановує ці терени, а почасти навіть недалекі терени середньої Волги.

Напрям розселення вже з повищого можна окреслити, як посування на сусідні чорноземові території, менш залюднені від черену України.

Але ми можемо встановити й найважніший напрям розселення.

3º Напрям українського розселення йде головне з півночі на південь. Можемо прослідити його вже від великокнязівських часів. Має він три напрямні. Одна з них провадила безпосередньо з черену людности до північних берегів Чорного моря й Таврії, що були на протязі історії так часто нищені війнами з чужинцями. Цей кольонізаційний рух відбувався на протязі тисячоліття кількакратно.

Одночасно з цим рухом, а найчастіше по довершенню його, відбувались посуви на південний схід і південний захід. Ці посуви обіймають Чорне море, якби кліщами, що висунулися з тіла України. В останнім століттю характеризують ці рухи: осадництво в південній Бесарабії й коло гирла Дунаю аж до Добруджі з одного боку, а кольонізація вздовж Кубані, Тереку й Кури - з другого боку.

4º Звязок з чорноземом є передумовою української державности. "Родючість української землі була мабуть одною з головних основ творення й існування української держави, бо підсобляла хліборобству, осілости й загущенню населення". /Ст. Рудницький/.

Знаємо, що можливість сильної державности є в першій мірі обумовлена густотою населення. Бачимо, що густота українського населення звязана тут передовсім із самим грунтом і кліматичними умовинами. Тим то для створення відповідної густоти населення на українських землях випадало б дбати, щоб населення не йшло непродуктивно поза най-

...

ближчі території.x/

Закон розселення українців дає поняття про етнічну цілість України. Ця етнічна цілість покривається з цілістю українського простору.

11. ПЕРЕЛІМ ХАРАКТЕРУ МАС.

Розселення й простір України мають свої виразні прикмети. Але то прикмети зовнішні. Що ж діється внутрі цього державного матеріялу? Що сталося з українськими масами на протязі останнього чвертьстоліття?

Так звана Совітська Україна містить у собі 3/5 земель українського розселу. В ній перебуває найбільш енергійна й амбітна частина українського черену. Розвій її продукції за останні роки може дати поняття про зміни в характері мас. Деякі з цих змін ще не досить виразні, деякі є вже заповітом на будуче.

Совітська Україна "сполучує в собі широко розбудоване сільське господарство із ще більш сильним промислом. Від р.р. 1926-1932 промисел розвивався в Україні...далеко швидче від сільського господарства, в наслідок чого удільова вага промислу в загальній продукції піднеслася з 49% до 64%" /Б а р а н с ь к и й/.

Коли б ми взяли навіть не так 64%, а менше, то й то б ствердили, що людність продукує все менше продуктів сільського господарства. Її спосіб думання зміняється рівнобіжно із способом продукування. Психольоґія мас стає більше звязаною з містом і фабрикою, ніж з селом. Відбувається перелім сільського думання на міське, капіталістичне, динамічне думання. В українського селянина таке ж саме почуття непевности за завтра, такі ж самі тривоги й відчуття маловажности матеріяльних благ, як і в людини на

---

x/Делеґації селян з над Амуру й Іртиша, що в 1917-1918 р.р. просили в Центральної Ради дозволу повернутися "до дому", - виразно висловили цю політичну правду, що вони потрібніші для державности над Чорним морем, аніж для якоїсь сибірської чи туркестанської псевдодержавности.

бруках міста.

Уже в 19 ст.були певні ґрупи українського населення,що привязували більшу вагу до енерґії й самодіяльности людини,як до місця оселі й виживлення.Це кольоністи південно-українських земель.Цілі села на Херсонщині,Донщині чи Підкавказзі нераз переходили з місця на місце,шукаючи ліпшого примінення своїх сил.

Тепер це вирвання "з зеленої трясовини" сел міліонів людей.Вони не мають опертя ні в чім, тільки в собі,в зручнім використанню ситуації,у власнім відпорі й швидкости.Вони привикли до динамізму,до несподіванок, до швидкої орґанізації праці й боротьби.Тим самим надаються більше, як давні селяни,до военного й суспільного зриву.

Їм не потреба "держави плебісциту", якими були українські проби 1917-1920 р.р., а навіть 1939 р./Хуст/,правдоподібно не потрібні їм і "пропаґандові походи" в роді блискучого Зимового походу ген.Омельяновича-Павленка в 1919-1920 р.р.Доба держави-плебісциту в Україні вже добре перепроваджена й остаточно довершена.Тепер із обудженням рушійних сил у масах,приходить доба держави-експанзії.

Коли б навіть /що цілком правдоподібне/,якась стороння сила - прийшовши в Україну - спробувала,хоч би в конкуренційних цілях,знищити українські фабрики,заводи тощо,-то цього стану людности не знищиться. Бо це не так зміна стану посідання,як зміна психольоґії.

Відходять часи суперечностей хутора й міста,неспівмірностей інтеліґента,селянина,урядовця.Це доба однородности.Серед рушійних сил,у переломі мас на першім місці висувається вольовість керми.

Трудно заімпонувати тепер цим новим масам сентиментальністю вислобів чи жестів,- доцільність дії,зручність в осягненню перемоги це імпонує масам промислового мійського типу.Не спонтанічні - безконечні жертви,лишень доцільна организація держави,багацтво й розвій її експанзії

робить враження на психіку теперішніх мас.

Власне при розбудові державної о р ґ а н і з а ц і ї зустрічається керма з питанням урядовщини,фахівців,що практично виглядає,як питання росіян в Україні. Досі в новітніх пробах держави їх трактовано або з надмірним недовіррям /Директорія/, або з надмірним довіррям /Гетьманщина/.Трактовано їх або як "виходців з самого пекла", або як "янголів, рятівників порядку".В кожнім разі трактовано їх,як рівних в українській кермі,що не є правдою.Росіяне урядовці можуть бути тільки з н а р я д д я м кермі.Зрештою вони самі більшого не хочуть.Придивімся ближче справі росіян в Україні.

Людей,що визнають себе за росіян,є в Україні коло 10%.Серед цих пяти міліонів тільки невеликий відсоток /кількадесят тисяч/ творять великороси-кольоністи й т.зв.розкольники.Решта то елемент наплавний, рухомий,або,як слушно ствержує Ст.Р у д н и ц ь к и й,"зрусифіковані Українці,Німці,Поляки і т.п.,що з опортуністичних зглядів причислюють себе до пануючої державної народности." А коли ця народність не буде пануючою? Пригадаймо собі,що москвини без земель б.російської імперії мають у своїх 16 ґуберніях тільки 55 міліонів неоднородної людности й не можуть діяти спеціяльно атракційно на земляків поза Московщиною.

Назагал це люде, які звикли мати над собою певну владу і не мають ані сильних переконань, ані активного націоналізму. Це - номади по характеру, не звязані нічим з територією,зате спрагнені певного бюрократичного ладу й певних пенсій.Ці урядовці швидко вхлинають в себе ідеольоґію нової державности й покидають своє_росіянство /подібне до давнього урядовського візантійства чи османства/.

Бачимо на прикладі хоч би Польщі, як віддано вони самі,православні вкупі з офіціяльними переслідувачами православя гнобили це православя. Такі ж самі "росіяне",яко мадярські урядовці,мадяризували й гнобили своїх же земляків.

Назагал це одна з найбільше льояльних ґруп людности. Це вони зробили те, що в Польщі вже по першім переписі до "російськости" призналися лишень 25% тих, що були росіянами за часів російської держави. Решта визнала себе за поляків, бо перебувала вже в польській державі.

Правдоподібно більша частина таких "росіян" буде вигнана, але й не можна мати сумніву, що й далеко вартісніші морально, чистокровні росіяне зможуть по певній психольоґічній підготові відчути честь, що дає їм співпраця над розбудовою великої Чорноморської спільноти. Російська ідея так опльована росіянами в самій Москві й на вигнанню, що вже тепер нікого не може підносити морально, а незадовго стане, правдоподібно, тільки знаряддям чужих аґентур. Українці мають б і л ь ш у ідею.

12. ФІЗИЧНА ОБОРОННІСТЬ.

Фізична оборонність кордонів України, це тема, що до неї охоче звертались Українці в 18, а особливо в 19 століттю. Оборонність залежить у великій мірі від д у х о в о г о й м а т е р і я л ь н о г о п р и г о т о в а н н я л ю д н о с т и. При твердій волі керми й відповідних силах людности можна вийти з найбільшої безборонности.

Стан Німеччини в р.р.1919-1933 це був стан абсолютної безборонности /поза фортецею Летцен у Сх.Прусії/. Сильні своєю важкою артилєрією сусіди могли досягнути вогнем три чверти цілої території Німеччини /Г а в с г о ф е р/.

Але доки існував п р о м и с е л Німеччини й дрімали сили німецького д у х а, не все було програно. Обуджена Німеччина протягом 4-ох літ нагальним напруженням енерґії здобула місце першої в світі держави під зглядом оборонности.

П і д с т а в и ф і з и ч н о ї о б о р о н н о с т и У к р а ї н и є в ї ї п р о м и с л і.

Творить його трикутник енерґетичних засобів України: Донбас-Кривий

Ріг-Керч. Повне озброєння влучить до того ще тільки нафтові райони /головне Підкавказзя/ й хліборобсько-харчові райони середньої України, передовсім Січеславщину й Херсонщину.

Чи в теперішніх часах промисел України стоїть високо? Пригляньмося ближче цій справі.

Гірничий промисел України постійно розвивається. Збільшується видобування вугілля. В 1913 р. в Донецькому басейні видобуто 25,2 міл.тон, а в 1934 р.- 54,5 міл.тон /В.І в а н и с/. Зросла й продукція чавуну /литого заліза/.

"Коли порівняємо продукцію чавуну У.С.С.Р. і Північного Кавказу з іншими світовими виробниками, то сконстатуємо, що в 1933 р. їх випереджують ЗДПА, продукція яких винесла 13.560 тис.тон, Франція - 6.324 тон, Німеччина, що виробляла без Саари 5.267. Отже Україна займає сьогодня 4 місце щодо продукції чавуну в світі"./І в а н и с/.

Кольорова металюрґія також належить до одної із значніших в Европі.

Однак гірництво не становить іще про силу індустріялізації. Воно постачає лишень півпродукти. Йде про піднесення цілого життя краю, індустріялізацію усіх галузей людської продуктивности. Тоді обіч цього легко є й інтенсифікувати сільське господарство й, що найважніше, -розбудовувати свій военний промисел.

Тимчасом індустріялізація життя не посунулася в такім темпі, як гірництво. В р.р. 1932-1935 Україна дає т р и п я т і вугілля й чавуну в загальносовітськім господарстві, але її машинобудівництво й хемічний промисел це тільки о д н а п я т а загальносовітського.

Про будову военної індустрії нема що й говорити, вона вся пересунена на Урал. Взагалі промисловість України й Північного Кавказу, не зважаючи на велику потужність у деяких галузях несе на собі майже скрізь тавро кольонізаційної промисловости... При приверненні цієї промисловости до нормального стану, треба буде насамперед змінити засвоєну тра-

дицію прагнення до кількости,а не до якости.Якість повинна стати кличем національно вільної української промисловости"./І в а н и с/.

Будуччина може направити ці ущербки: тоді Україна сталася б одною з найбільших промислових потуг Европи; вже тепер стоїть вона на ступені індустріялізації Італії.

13. ДУХОВА ОБОРОННІСТЬ.

"Дивлючись ззовні - /а на державу треба дивитись ззовні,бо її будується з з о в н і до нутра/, держава є ніщо інше, як замкнений ланцюг забезпечених чи здібних до оборони кордонів,догідних глассисів - /підходів/, маршових трактів, пунктів оперта баз для фльоти,твердинь і стратегічних доріг,джерел сирівців,портів,торговельних і промислових пунктів,вирівняного населення і працездатних взаїмнодоповняльних провінцій". /З у п а н/.

Так каже німецький геополітик про державу і з ним можна згодитися: така є держава ззовні. Але це все вищеназване - і фортеці,і торговельні міста, і забезпечені кордони,це лишень вислів одного,що є в нутрі і що є змістом держави. Це - віра. Віра в себе, в своє покликання, виявлена у всі галузях життя, у всіх професіях, науках і мистецтвах - це підстава держави і її моральної оборонности.

Яке ж то є покликання України?

Встановлення вищого морального порядку в себе, піднесення на вищий щабель моральности й добробуту цілого Чорноморського сточища.Цим збагатиться світ на нові людські цінності, на незнані досі над Чорним морем нові людські сили.

Це покликання вимагає в е л и к о с т и. Як би не починалася тепер українська державність, але не може вона мати іншо. будуччини, як великої економічної одиниці з великими політичними крайобріями.Маючи щораз більшу масову промислову й харчову продукцію,має Україна й вели-

кі торговельні можливости,а тим самим політичні й культурні засоби. Всі інші політичні світогляди - це тільки переходові й тимчасові, порівнюючи із великодержавним світоглядом.

Обговорювання великодержавних інтересів України є тепер так само на часі, як чверть століття тому, обговорювання державних.

З тої точки погляду розглянемо Чорноморський простір.

ЧАСТИНА ДРУГА.

14. ПІДКАВКАЗЗЯ І КАВКАЗ.

Сточище Кубані - це осередок української енерґії,що промінює на Прикаспійське Підгіря з Тереком і Кумою.Це поміст між чере-ном України і кавказькими народами. Історична традиція цього простору полягає також і на тіснім звязку із Тавридою,Доном і Кавказом. Колись власність Кавказців-черкесів,від кінця 18 ст. це - осередок українського розселення. Обабіч Кубані панує той самий антропоґеоґрафічний тип, що й на південній Україні - великі села й хутори з деякими традиціми ще запорозьких козаків.

В новітніх часах звязки Кубанської Ради з північним Кавказом /Республіка Верховинців 1918-1920 р.р./ були значні.Нищення Кубані совітами спричинило зріст дальшого розселення звідти на Кавказ і Закавказзя.

Зоставмо на боці нефортунні проби обґрунтувати самостійне державне існування Тереку чи Кубані. Лишень спільне державне життя з великою державою,близькою по крови,дасть цим краям повний матеріяльний і духовий розвій. Взагалі цілий Озівсько-Каспійський край, чи як зве його Ст.Рудницький - "Підкавказзя" - висловлює ґеополітичний динамізм,скермований з північн.Заходу на південний Схід.

Кавказ - надія України в її експансії на Південь, але й Україна - це надія тих, що змагають до обєднання Кавказу.

Лишень в інтересі України лежить одність Кавказу, цеї греблі, що з неї стелиться поміст аж до Перської затоки. Бо ж уже від Дону,від Кубані,від Кавказу промовляють до України - прадавні голоси Асирії й Ірану, Арабії,Монголії й Китаю.

Перший документ про політичну одність кавказьких народів має лишень сто літ. Публікує його англійський мандрівник Едмунд Спенсер у своїх "Черкеських подорожах", виданих у 1837 р.Цей документ, де черкеські народи Західнього Кавказу звертаються до "монархів Европи й Азії" зветься "декларація незалежности" /Джанбек Хавжоко/.

В наївних словах передає він цілу ґеополітичну суть Кавказу, що зістається незміненою до нині.

"Нас 4 мільйони[x/], але ми маємо нещастя бути поділеними на багато племен,мов і ісповідань; ми маємо окремі звичаї,традиції,інтереси, союзників і ворогів.Ми досі не маємо жадної спільної мети,але ми маємо свою форму кермування й здібність до послуху законам... За браком своїх вождів ми... дуже часто вибирали чужинця вождя".

Слова ці були писані підчас завоювання цілого Кавказу і від цієї спільної загрози для всіх верховинців Кавказу,починається й відчування політичної одности цілого Кавказу.

Чи історія дає традицію одности Кавказу?

Маємо цікаву історію державности Грузії, колись супротивниці Асирії й зустрічаємось в її блискучою добою Тамари /1184-1213/; маємо історію войовничого Азербайджану, цих мусульманських зайдів, де вже в пол.10 ст. велику ролю відігравали давні Українці /913-14 р.р./; цікава історія тепер найубожішої з Закавказьких держав -

x/ В 1934 р.за совітською статистикою - 11.000 тис.душ.

В і р м е н і ї, звідки вийшла каста найбагатіших Чорноморських купців, побратимів левантинців. Цікава історія Ч е р к е с і в, що колись їх землі сягали аж до Дону, що зоставили залишки своєї крови по цілім північно-східнім узбережжу і що дали Османській державі найліпших адміністраторів.

Та ці всі факти не дають і не дадуть поняття Кавказу, як цілости.Це факти, що надаються до р о з б и т т я Кавказу, коли їх традиції пробувати продовжувати в кавказькім війську і кавказькій торговлі.Лучба й мале населення кожного кавказького народу робить його п а с и в н и м ґеополітично.

Недарма Росія підбивала кожний нарід Кавказу о к р е м о. 1774 р. дав Росії лінію Кубані й Тереку, 1801 прийшла під російську владу Г р у з і я, 1802 - Осетія, 1813 через Ґулістанський мир із Персією:Дербент, Баку,Ленкоран, 1828 - Еривань і Нахичевань, 1829 - Ахалзих і східній беріг Чорного моря з Анапою й Поті, 1878 - східня Вірменія з Батумом, Ардаганом і Карсом.

Що ж з того, що по згнобленню Росією героїчного Шаміля /1859/ біля міліона Черкесів-магометан переселилося до Анатолії і там вигинули в нужденних османських умовинах? Вони не оборонили свого краю,а цілого Кавказу вони не вміли боронити. На Кавказі від XVI ст. панували релігійні роздори, від XX ст.ще й роздори національні.

По 1917 р.була проба встановити однісгь Кавказу."Конфедеративний Кавказ" - це гасло відбилося приязним гомоном серед Українців.Боячися натиску від Півночі, Кубанські Чорноморські козаки з чисто запорожською лицарскістю через свого представника, К а л а б у х у, підписали з верховинцями Кавказу на довічні часи "договір дружби", як з новою державною одиницею. Та щось та одиниця була дуже розєднана. Правда, в березні 1918 р.на Трапезунтській конференції Кавказьких народів говорилося про загально-кавказьку однісгь. Правда, 1 квітня 1918 р.в своїй відозві до

Кавказу делеґація ствердила, що "Закавказзя не може існувати як незалежна держава, без звязку з народами Даґестану і Північного Кавказу. Ґеоґрафічні, стратеґічні, економічні й політичні умовини диктують створення єдиної Кавказької держави". Але до обєднання не дійшло.

Республіка Верховинців в 1919 р. упала під ударами Денікіна. Рада Оборони Північного Кавказу звернулася до урядів Південно-Кавказьких республік, закликаючи їх до загального рятунку прийти і допомогти проти небезпеки з півночі. Південний Кавказ не поміг. Врешті насунулись большовики. "Той самий заклик був повторений Комітетом Національної Оборони, що очолював боротьбу верховинців проти большовиків. Та момент свідомости ще не наступив і республіки Кавказу, кожна окремо, втратили свою незалежність./А.Б а р а с б и Б а й - Т у г а н/.

На еміґрації члени цих урядів виписують і досі декларації про те, що вони "повинні прикласти всі зусилля, щоб зміцнити в народніх масах ідеал загальнокавказької солідарности". Мрія еміґрації, щоб Кавказ став другою Швайцарією /В а н о К а в т а р а д з е/. А одночасно самі ж кавказькі патріоти стверджують, що Кавказ то "край забобонів, анімозій і всякого рода протиріч".

Можливо, що муравлина праця поколінь і витворить колись солідарність цих гірських і підгірських народів. Зате певним є, що, скажім, Туреччина x/ й Іран, а також держави Середземя, згл. Заходу будуть усе робити, щоб до цієї одности не допустити. Ба, навіть кілька кабінетів і урядів прогодує такий визискувач, щоб тільки мати вільну руку в гірських копальняних багацтвах Кавказу.

Від 18 ст. розпочинається гостра боротьба за Кавказ трьох сил: Ірана, Турції й Росії. Теперішні часи: Україна прийде як визволителька вільного Кавказу.

---

x/Характеристичною була роля Туреччини, що в р.р.1917-1920 робила все можливе, щоб не допустити до одности Кавказу.

15. ОДНІСТЬ КАВКАЗУ.

Тимчасом в інтересі всіх Чорноморських народів є одність Кавказу. Ланцюг Чорноморської спільноти не може бути загрожений через ті чи інші місцеві чвари кавказців.

Чи єсть така група, що в разі розбору, згл. витиснення совітів на північ, могла б узяти справу одности Кавказу в свої руки?

Населення Кавказу складається з 4-х головних ґруп.

Перша - найбільша арійська ґрупа прибула властиво дуже недавно, в 19-20 ст. Під псевдонімом "росіяне" криється тут головно велике число Українців, трохи правдивих москвинів, кількадесят тисяч Німців і Греків, а всіх разом понад 4 міл. душ, що творять 37.3% усього населення Кавказу. /Башмаков/. Єдина ця ґрупа рівномірно розсіяна по всіх 4-х сучасних республіках Кавказу, і єдине вона змогла б, скажім, перевести загальну мобілізацію населення до спільної армії Кавказу.

Друга ґрупа - це первісні кавказькі племена, автохтони Кавказу /грузини, кабардинці, хевсури і т.д.-разом понад 30 мовних ґруп/. Вони творять 24% населення Кавказу, заселяють дві стратеґічно найважніші території Кавказу: Грузію і Півн. Кавказ, та виявили в останнім чвертьстолітті найбільше зрозуміння для ідеї одности Кавказу.

Третя ґрупа, що її творять іранські племена, як вірмени, осетини і курди та жиди /головне ашкінази - 1.1%/, дає 19.5% населення. Складається вона з елементів байдужих до ідеї одности Кавказу. Вартість цих вірмен і курдів полягає на їх ненависти до Туреччини: занадто довго і систематично вирізували їх братів фанатичні турки.

Зате дуже туркофільською є четверта ґрупа, що її творять головне азербайджанські тюрки - 19.2% населення Кавказу. Мусульмани - азербайджанці зявилися на Закавказзю досить пізно і утвердилися там у 12-13 ст. В сучасній республіці Азарбайджану є їх коло 75%. В останньому чвертьстолітті вони почували себе більше звязаними з тюрками і мон-

ґолами Туркестану,Ірану і Туреччини,як із прастарим Кавказом.Вони ж зрадили справу односте Кавказу - в 1919-1921 р.р. Зрадили, маючи надмірну віру в силу пантуранської утопії і забагато сподіваючись від Англії,що кокетувала ту утопію.

Будучність Кавказу, як політичної односте залежить од співпраці двох ґруп його населення: україно-арійської і автохтонної, що разом творять понад 1/3 населення Кавказу. Була б це співпраця найбільш динамічної і найбільш статичної частини населення Кавказу, що взаємно себе доповнюють...

16. КАСПІЙСЬКА БРАМА.

Лівобережні степи України,Подоння й цілий Підкавказький край терплять що року страшні втрати від азіятських суховіїв, що віють Каспійською брамою. Звідти ж, з Каспійської брами в історії завжди грозила небезпека для Кавказу,України,а навіть цілого Европейського світу.

Каспійську браму творить простір між долішною Волгою,східнім узбережжам Озівського моря і північно західніми берегами Каспія.

В історії вона звязана з переходами кочовників з Середньої Азії до Европи,а також і з походами давніх українців, русичів,що з Дону й Дніпра переходили, як здобичники до Туркестану і Ірану /Табористану/.

Каспійська брама мала відіграти велику ролю в одному з найвеличніших плянів Европи - в пляні Нерона,що мріяв,опершися на українськім запіллі,вирушити в 68 р.на підбій Середньої Азії й Китаю.

Щоб зрозуміти стратеґічно-політичне значіння Каспійської брами,треба повернутися до часів Хозарського царства /7-9 ст./.Хозари,маючи столицю в місті Семендер над Каспієм /коло теперішнього Дербенту в Даґестані/, щоб оборонити свою торговлю з українськими землями /Дні-

прож, Доном,Кубанню/, та сточищем Волги /Камською Болгарією/,збудували дві фортеці: в гирлі Волги - І т і л ь /пізніш столиця/і в середній течії Дону - С а р к е л - Біла Вежа. Ці два оборонні пункти забезпечували тривалий звязок українських земель з Кавказом і Каспієм.

Приблизно на високости цих стратеґічних пунктів знаходяться тепер Астрахань і Сталінґрад /Царицин/. Коли б вони зіставалися в руках чужинців,не звязаних орґанічно з Чорним морем,- це була б вічна загроза Чорноморським країнам, а в першій мірі натуральному звязку України з Кавказом.

Забезпечення Каспійської брами від півночі може бути тільки при існуванню буфорної держави - І д л ь - У р а л у,що про неї мріють тамошні татарські патріоти,згадуючи часи Золотої Орди.Це простір між середньою Волгою і Уралом,де живуть Казанські татари,чуваші і башкири; його окреслює більш менш трьохкутник К а з а н ь - О р е н б у р г - С т а л і н ґ р а д.

Така республіка Ідль-Уральська була б охоронною позицією,буфором не тільки для України, але і для цілої Европи,що на південь і захід від України.Тільки тоді може бути вільне пересування вздовж осі Захід-Схід.

Держава Ідль-Уральська мала б своє оправдання економічне в багатім нововіднайденім нафтовім басейні в районі Самара-Уфа.Це ніби "друге Баку" лежить на території сучасної татарської совітської республіки. Совіти,власне,будують до неї важну лучбову лінію /коло 350 клм./: Казань-Чистополь-Буґульма.

Відродження Казанської держави /Ідль-Уралу/ із столицею в Уфі,це найтяжчий удар,який мав би московський імперіялізм в Европі по втраті України і Кавказу.Що правда,зісталися б йому однак ще велитенські можливості в північній Европі і Азії. З другого боку відновлення Ідль-Уралу дало б Чорноморським країнам і свободу розвою,і свободу торгов-

лі з далеким Сходом.

17. ТУРЕЧЧИНА.

В найліпших роках т.зв.Совітської України /1924-1928 р./вона мала найбільш оживлену торговлю з Туреччиною,Іраном і Єгиптом.

Ґеоґрафічна близкість Туреччини до України робить товарооборот між ними найбільш догідним.Однак не йде тут тільки про українські бавовняні вироби і машини,згл.турецьку шерсть і худобу; зближення обох країн має глибші підстави.Натиск із півночі на Україну,а з півдня і з південного заходу на Туреччину створює політичні конечности цього зближення.

21 січня 1922 р.був підписаний,навіть,один з небагатьох дипльоматичних актів У.С.С.Р.,-договір про дружбу між нею і Туреччиною з кляузулею "про найбільше упривілейовання".Пригадаймо надзвичайно прихильне становище давньої Туреччини до молодої Української держави в р.р.1917-1920 /поміч С.В.У. , гетьманська держава,посольство О.Лотоцького/.

Сучасна турецька держава і економічно,і політично цілком ріжниться від попередньої Османської імперії. Т і з м і н и, щ о в н і й с т а л и с я, т і л ь к и щ е б і л ь ш е з б л и ж у ю т ь Т у р е ч ч и н у д о У к р а ї н и і в з а г а л і д о Ч о р н о м о р с ь к и х к р а ї н.

Повстала ця нова держава цілком несподівано для Европи і світу і назагал традицій своїх шукає вона в дуже давніх часах Сумеру /4-3 тисячоліття до Хр./,не завжди дотепно достосовуючи цю традицію до сучасности /напр.Сумер-банк/.

Ґеоґрафічно сучасна Туреччина це - Анатолія, мала чисто турецька територія, вирвана з недавнього великодержавного простору.Її дороги не зосередковані як слід,вони становлять лишень ч а с т и н у лучби давньої Хетської,Асирійської,Македонської,Римської,Візантійської чи Оттоманської імперії. Теперішня залізнича мережа Анатолії збудована неза-

лежно від інтересів цього масиву./О.С у х о в/.

Столицю зробили собі Турки в Анкарі,недалеко від давньої столиці хетітів.Звідти ж розпочали вони будову залізниць.

Від Анкари промінями розбігалися три головні хетітські шляхи: до Чорного моря - до Сінопу, до Середземя - пункт коло сучасної Мерсіни і до Егеї - в поблизу сучасної Смірни /Ізміру/.Ці три шляхи - це три лиця сучасної Туреччини:Середземя,Егея і Чорне море.Котрий з цих шляхів для неї важніший?

Нова держава перший свій залізничий шлях,названий "дитиною нової Туреччини",вибудувала в н а п р я м і д о Ч о р н о г о м о р я /Анкара-камяновугільний басейн Ереглі та Зонгулдак/.Це є справжня енергетична магістраль держави.Щож найважніше,що це означає о б е р н е н н я с у ч а с н о ї Т у р е ч ч и н и л и ц е м д о Ч о р н о г о м о р я.

Бо османська імперія була постійно звернена до Середземя і Чорне море було для неї друго,-коли не третьо-рядною ділянкою експанзії.

Є в тому оберненні причини е к о н о м і ч н і."Головні родовища камяного вугілля розташовано в з д о в ж б е р е г а Чорного моря від Енеболі до Ереглі на протязі 180-200 клм.В глибину країни вони простягаються на 50-55 клм."/О.С м і р н о в/.

Але найважніші то - причини п о л і т и ч н і. Вже на початку 19 ст.Османська Порта переживала упадок.Її нищив тупий і амбітний клер, ворог усякої адміністрації.Полігамія давала меншу кількість народин, як моногамія. Число магометан релятивно зменшувалося і чисельно серед них менше було заможніх,як серед христіян.Семилітня воєнна служба нищила молодь.Прощі до Мекки забивали фізично половину прочан./Л ю ш а н/.

Щоб ліпше зясувати ці політичні причини,треба повернутись до обставин нелюдського і для Українців Версальського трактату./Для Туреччини найбільш заважив трактат у Севр/.

"Мир всьому світові подиктували Франція,Британія,Спол.Держави Америки,Італія.Право рівного голосу для "малих націй" звелося до дозволу їхнім представникам викладати письмовно,а іноді й усно свої побажання перед аеропаґом "великих".Найменше церемонилися із східніми народами.Гру на Сході - з участю східніх народів - вважали за закінчену"./Эл.Г л а д с т о р н/.

Коли вірмени,асори й араби,східні народи - антантофіли не дістали нічого,то турки,яко вороги, й поготів.Зручними ударами арабських царків Англія нищить решту турецьких ґарнізонів і вже по підписанню мира захоплює нафтодайний Моссул: Франція - Сирію й Александрійський санджак.Гра йде швидко,- майже століття придивлялися до османської імперії чужинці з Заходу,пробували й досліджували,- і зліквідували османську імперію властиво протягом кількох місяців.

Більше, вони почали ліквідувати вже не звязок Туреччини з підбитими краями, вони почали нищити самих Турків.Уже перед тим Турки знищили самі себе,видаючи на війну 1914-1918 р.р.усіх мущин від 15-ти літ.Тепер Анатолію відтято від так потрібного їй довозу збіжжа.В Царгороді /Істанбулі/,де була грецька більшість,кпили західні чужинці і греки з найбільших державних святощів і традицій османів.За спиною Турків,зненавиджені ними,вірмени будують велику Вірменію,вбивають ніж у спину переможеній державі.Здемобілізовані жовніри падають з голоду і хороб,на вулицях сел жебрають давні старшини.

18. РОЛЯ КЕМАЛЯ.

Та протягом 1921-1922 р.р.воля одної людини знайшла співзвучність земляків. К е м а л ь   п а ш а обуджує їх розпачливу енерґію: він орґанізує недобитки і вдаряє ними в Ерзерум,в вірмен.Він хоче знищити вірменський ніж у плечі,- і нищить вірменський нарід так основно,що не знати,чи тепер не звати його радше малим племенем?

Звідти від Ерзеруму і Анкари з фурієк Кемаль провадить свої війська на греків. То не була війна, то була різанина. Озброєні греки лягали тисячами. Лишень знищення 10 тисяч греків в Одесі в 1919 р. повстанцями-селянами на чолі з Юр. Т ю т ю н н и к о м та Г р и г о р і є в и м пригадує щось подібне.

Коли французький маршал Фош спитався англійського фельдмаршала Уїльсона: - Чому не помагає грекам? Ви не здібні до союзів? Уїльсон відповів на цей факт зимно: Як ми самі своїх добровольців не відтягнемо тепер відразу ж, то нас турки в и к и н у т ь.

Важкість ситуації влила в турків гіркість і розпач; одночасно скажену енергію обудила в них нова ідея батьківщини /"Ватан"/. "Лишень за часів війни впроваджено в Туреччині поняття батьківщини". /Ф р е й/. Досі було тільки поняття вірности престолу і владі.

Кемаль паша з його національним ентузіязмом не звертався до старих османських традицій, - він звернувся вперше в історії турків до самих - турків. Бо треба підкреслити, що слово "турок" /тюрк/ у мові щоденного життя значить тільки неосвіченого, вайлуватого і незарадного чоловіка; в устах мешканців міст - турецька мова була "селюхівська". /Л ю - п а н/.

Н а с е л ю х а х з б у д у в а в К е м а л ь с в о ю д е р ж а в у. Тому він свідомо зліквідував кілька великих генеральних ідей, що цвіли в давнім і недавнім Царгороді.

Він відкинув п а н т у р а н с ь к и й р у х, як політичну ідею. Рух той за обєднанням усіх тюрків в Туркестані, над Волгою і Уралом існував навіть у далекій Якутії /колись підбиваній гетьманом Многогрішним/, та в групці татар у Тавриді і деяких групках кавказців. Цей рух початку 20-го ст. мав і свої тріумфи, Джемаль-паша виголошував про нього вогнені промови в Тифлісі, а Енвер-паша згинув за пантуранізм у дебрах Бухари. Але то був усе ж тільки декляматорський запал, і то все ж був своє-

рідний інтернаціоналізм /як "словянство"/,а Кемаль паша був реалістом і націоналістом.

Він відкинув також і о с м а н с ь к і т р а д и ц і ї /"Велика ідея Туреччини - поворот до Візантійської імперії - впала". І с - м е т - п а ш а/. Він відкинув і традицію Царгороду,зрадливого міста, що хотіло бути грецьким, а не турецьким.Він виступив і проти султана, сказавши в турецькім парляменті:"Треба побудити ціле турецьке військо і цілу турецьку націю до революції. Мусить бути перебудована ціла суспільність турецької нації відповідно до великих можливостей".Він установив республіку.

Він завагався, аж врешті 3 березня 1924 р. скасував і р е л і г і й н у в л а д у - к а л і ф а т. Радикальні реформи в ділянці відокремлення церкви від держави зробили йому пекельну опінію серед інших мусульман.Та він дбав тільки про обєднання своїх турків.Зрештою і так з земель давньої Росії майже не прибувало багатих прочан,що зіставляли в Туреччині по дорозі до Мекки великі капітали.Замісць ок.1300 повних прочан і товарів пароплавів з російських портів у 1911 р.,мала звідти ж Туреччина в 1935 р.тільки 85 пароплавів і то тільки з нафтою./Caucig/.

Він перепровадив на засаді національної чистоти о ч и щ е н н я Туреччини в і д колись так потрібного г р е ц ь к о г о е л е - м е н т у. В самому Царгороді /Істанбулі/ було 300 тис.грецьких купців. Він викинув 1 1/2 міліона греків до Греції. Тоді зменшилося зацікавлення греків турецьким,егейським узберіжжам.Замісць 3908 кораблів в р. 1911,прибуло в 1936 р.тільки 186 кораблів./ C a u c i g /.

Туркам дав Кемаль інший міт від ісляму - міт походження від Сумеру. Він дав їм віру в себе. А вона була потрібна.

Туреччина без свого Заходу,-Балканських і Дунайських країв,без свого Півдня - Леванту,Арабії й Північної Африки, Туреччина без Кавказу й

Тавриди, це - малий край.Густота її населення мізерна.Пересічно на Чорноморськім узберіжжу й Мармарі - 29 осіб на кв.клм., в Західній Анатолії - 18, а в Східній тільки 8. "У 1925 р.турецьке міністерство земельних справ оголосило дані про земельний фонд.Всього було обліченo 68 міліонів гектарів,з них 21 міліон, або 31% припадає на землі,придатні до обробки". /О. С у х о в/.

Тільки 31% всієї землі, придатної для хліборобства,це не багато. Пригадаймо,що середньо-анатолійська рівнина це - півпустеля.Тільки великий капітал зможе дати там штучну іриґацію і модерну хліборобську обрібку./І с м е т п а ш а/. Та"ціла повоєнна політика Туреччини дуже обережна в затяганні позичок; памятаючи передвоєнні часи заборгования,- держава будує сама"./Ш е ф к е т Р а ш и д/. Взагалі в "психольогії сучасних турків Кемаль домагався того, що Шпенґлер назвав би переміною "селянського думання" на "грошове думання".

Бо головна ідея Кемаля - це з р і с т н а с е л е н н я д о 25 м і л і о н і в о с і б і ї х н я е к о н о м і ч н а с а м о в и с т а ч а л ь н і с т ь.

В промислі,як це було оголошено в 1934 р., метою є "зміна відсталої господарчо і примітивної хліборобської нації на найбільш високо-культурну націю світа". І хоч ще в р.1932 є в Туреччині 1.187.004 деревляних плуги / 3/4 заг.кількости/,починає вона вже не привозити, а в и в о з и т и п ш е н и ц ю.

Зріс і тонаж турецької торговельної фльоти з 865 тис.тон у 1911р. до 3-х міліонів тон у 1935 р. /C a u c i g /.

Що до з р о с т у і о ч и щ е н н я населення,то з цим справа не стоїть дуже добре. Хоч грецько-турецьке переселення /протягом 10 літ перетасовано 2 1/2 міліони/ майже закінчують,викликавши значні втрати в торговлі,- справа очищення ще не довершена. На 63 вілаєти /округи/ - 5 вілаєтів заселені курдами. Ці 1 1/2 міліони курдів розпо-

чинають часто криваві повстання.

Гірше стоїть справа із зростом населення.В 1927 р.було його 13.7 мiлiонiв,з того 10.4 мiлiонiв селян або кочовикiв.Однак i мiщан, i селян жахливо нищить сифiлiс i туберкульоза, а що найголовнiше - прирiст населення є майже нiякий"./Johannes Ahlers/.

Уряд Анґори всiма силами старається, щоб хоч якось урятувати рiвновагу мiж народинами i смертельнiстю.Мало помагають у цьому десятки тисяч поворотцiв туркiв,що їх оселяють головне в Бруссi."Досi заселена приблизно половина тiльки земель до обрiбки в Анатолiї."/J. Ahlers/. 1929/.

Тяжко сучаснiй Туреччинi впровадити в життя головну iдею Кемаля.

Отоманська iмперiя була сама джерелом натиску на сусiднi держави,а сучасна Туреччина лякається тiльки одного, щоб самiй не стати жертвою натиску сусiдiв.

На її пiвднi вартує Сирiя: то вартує в сирiйськiй рукавичцi французький пястук.Коло її середземноморських берегiв умiщений потужний британський трьохкутник воєнних баз: Кипр-Гайфа-Суец. Вiч-на-вiч її захiдних берегiв лежить ґрупа Додеканезьких островiв, найпотужнiша морська база Iталiї. Вздовж її еґейських берегiв аж до проток розсiянi грецькi острови. Це грецька рукавичка на пястуку Анґлiї.

Турки памятають про безоглядність франко-британського iмперiялiзму: вони з неспокоєм слiдкують за iталiйським вiдродженням,що переняло на себе iмперськi традицiї Риму,завойовника Передньої Азiї.

Вони не хочуть бути жертвою европейських держав,їх прагненням бути повновартiсним грачем серед цих держав.

"Вiд 1922 р.- ми форпост Европи в Азiї. Азiя починається за кордонами Туреччини",- так освiдчують турецькi мiнiстри. В грi трьох середземноморських iмперiялiзмiв вони хочуть зберегти передовсiм незалежнiсть

власної держави. Це є заповіт Кемаля в закордонних справах.

Найбільш небезпек очікують турки від італійського імперіялізму. Оповідають, що кілька місяців перед смертю, Кемаль у розмові запитався раптом своїх співбойовників:

-"Звідки прийде наступ Італії на Туреччину?"

І, не чекаючи на відповідь, сказав:

-"Він почнеться від нападу на Альбанію".

Тому по підбиттю Альбанії Римом, вже в короткім часі розпочали турки гарячкове фортифікування 300 клм. свойого західнього узберіжжа /Чесме-Анталія/, положеного насупроти італійської бази.

Зрештою, кожна сила, що змагає до захитання рівноваги на Середземю, є небезпечна для Туреччини. Навіть майбутня велика Арабія грозила б сучасній Туреччині, позбавленій духа ісляму по реформах Кемаля.

Справа п р о т о к у новій Туреччині представляється інакше, як за часів отоманської держави. Тепер це не найважніша справа для Чорноморських країн, ані для Туреччини. Важнішою від проток є Дунайська брама, що провадить від німецьких осередків до Чорноморського узберіжжа. Натиску з боку совітів на протоки нема жадного: їхня Чорноморська фльота має тільки репрезентативний характер. З боку Середземя натиск є мінімальний: Східнє Середземя це тепер не жадний торговельний шлях, лишень ряд воєнних барєр. Тільки непримирима Болгарія, упосліджена Грецією і Румунією, змагає ще до відібрання своїх земель і опанування проток. На тому і спирається пакт Туреччини з трьома Балканськими державами, скермований проти Болгарії. Пакт цей змінився останніми часами тільки на греко-турецький пакт.

Західні й південні кордони Туреччини, це її оборонні кордони,- за те її п і в н і ч н и й к о р д о н, Чорноморський беріг, це її активне обличча. Там слідкує ця Чорноморська країна за розвитком подій на морі. В цих подіях скріпляється значіння України і зростає можливість

відновлення традиційної українсько-турецької дружби.

Будучина Туреччини лежить у її східніх межах, на її с х і д н і х кордонах з Іраном, при співпраці інших Чорноморських країн стеляться дороги її експанзії. Частинно в Ірані, частинно в Туреччині просториться переважна територія К у р д и с т а н у. Це - колишній ключ лучби між Середньою Азією, Кавказом, Месопотамією і Середземям. Курдистан прагнула дістати Британія по 1918 р. Це - ключ помосту з Україно-Кавказу до Перської затоки, це командна висота між Чорним морем і Каспієм, це - будучий дуже важний етап у світовім повітроплавстві.

19. ІРАНСЬКИЙ ПОМІСТ.

Іран для Українців це - передовсім терен для їх розселення.

Наслідком кольонізації Передкавказзя й берегів Каспію повстала майже одночасно у к р а ї н с ь к а с т и х і й н а к о л ь о н і з а ц і я І р а н у.

Цю кольонізацію описує російський дослідник і вчений такими словами:

"Відомо, як важко було Переселенчеському Управлінню скермовувати в належне ложе течву селян, що йшли по землю з Росії.

Поява їх у Персії це вияв того ж процесу. Російська місія у Тегерані мала немало клопотів із цим самовільним заселенням.

Війна зробила цьому кінець. Не знаємо, як справи стоять тепер, але сам демографічний факт говорить за себе. Ця переливна народня маса, що від часів завойовувань Росії x/ посунула на Схід і творить свою, їй лише знану історію посування на східні землі". /В. Б а р т о л ь д/.

Експанзія в Ірані /Персії/ це посув на черен Передньої Азії, що лежить безпосередньо за Кавказом. Різні шляхи є тої експанзії, так напр. на захід від о. Урмії - в Мангуристані знаходимо сліди українських людей

x/ Є підстави твердити, що і за значно давніших часів від Тьмутороканської староукраїнської держави і козацтва.

засланих туди ще Портою.

Демографічний наступ на цей черен, це найважніша експанзія Чорноморських країн.

"Цей черен творить переходову країну поміж Малою Азією на Заході і Перською затокою на Сході, Східньою Европою на Півночі, Єгиптом і Арабією на Півдні... Це не припадок,що саме тут стояла колиска людської культури. Цей край є в дійсности антропоґеоґрафічним череном Старого Світа, цілого східнього комплексу континентів...По довгих століттях занедбання і позірної маловажности вертає ось тепер давнє значіння знова і то, на скільки можна передбачувати, в скріпленій мірі"./Ст. Р у д н и ц ь к и й/.

В 19-тім ст. - Іран опинився між передпіллям Росії - Кавказом і передпіллям Британії - Афґаністаном. Обидві великодержави розпочали свій похід на Іран.

Натиск Росії на Іран почався ще від Петра Першого, коли він,згнобивши революцію гетьмана Мазепи,розпочав перську війну 1722-29 р.По нім здобували Персію Катерина II і Олександер I, аж перська війна 1826-28 р. закінчилася з користю для Росії здобуттям Ерівані і Нахічевані та зреченням Персії держати фльоту на Каспію.Від того часу розпочалася мирна пенетрація Росії, що зустрілася з подібним натиском Британії.

Анґльо-Російський договір 1907 р. поділив Персію на три зони.Північна найбільша припала Росії, південно-східню, ґеополітично і стратеґічно найважнішу, дістала Британія. Решту Персії оголошено невтральною.

За часів царської Росії її торговля вже в 1908-1909 р.р.перевищувала анґлійську більше, як у двічі./Ст.Р у д н и ц ь к и й/. Війна знищила економічні впливи Росії в Ірані та за часів совітів вони почали знов зростати.Цим разом це був уже безпосередній ввіз України,під назвою - експорту Совітської України. Уже в 1924 р.участь України в борошняному імпорті Персії сягає 60.5% /І.Л е р м а н/.Отже й експанзія України є

тільки торговельного і осадницького характеру.

По війні 1914-1918 р.р., по перевороті Кемаля в Туреччині і за його прикладом, націоналістична диктатура /Різа-хан/ запанувала в Ірані. Однак іранський націоналізм матиме нечувані труднощі з перебудовою іранської дійсности: у 75% краю панують цілком февдальні, а то й примітивно-номадські відносини. Національно він слабий /тільки 50% персів/. Найважнішою недостачею Ірану - це брак залізниць. Навіть у Китаю в 1934 р. на 1000 клм. території припадає 2 клм. колії, в Ірані ж - тільки 0.3 клм. / Е. Ш р а б ш т а й н/. З одного боку перешкоджало тій будові колись негативне відношення Росії до цієї справи, з другого боку були підстави для нерентабельности взагалі залізниць в Ірані. /Е. Ш р а б ш т а й н/. Тимчасом край без лучби занепадав.

Будова залізниць сталася пунктом чести для нового Ірану. Від порту іранців - Б е н д е р ш а х у - має лягти дуже важна трансіранська лінія на 1400 клм. аж до Перської затоки. Будова її важка. Перший відтинок 450 клм. від Каспія до Тегерану відкрито для їзди в 1937 р. Ціла залізниця це одно з найбільших досягнень людської техніки.

Ця залізниця - це хребет Ірану. Однак цим його мережа лучби не була б завершена. Іран бо є продовженням двох Чорноморських країн: Т у р е ч ч и н и й К а в к а з у.

Турки вже від початку своєї нової державности хочуть тісніше звязатися з іранськими просторами. Коли шах Ірану був у Туреччині, вжито заходів, щоб зробити Чорноморський порт Трапезунт /Трабзон/ вільним перським експортовим портом. Турки не тратять надії. "Ще тимчасом більша частина перського експорту іде через Бейрут /Левант над Середземям/. Але нема сумніву, що як лише між Північним Іраном і Трапезунтом буде добра лучба,- відразу той експорт піде на Трапезунт...В недалекому часі Трапезунт буде сполучений широкою шосою з Північним Іраном." /Caucig/.

Ця шоса,зєднавшися з трансіранською залізницею, дасть Іранові д а л е к о д е ш е в ш и й транзіт від теперішнього і що найголовніше, що з б л и з и т ь І р а н д о Ч о р н о г о м о р я.

Що до К а в к а з у, то лінія Б а т у м - Т і ф л і с - Б а к у сполучує Чорне море з Каспієм, де Іран має свої порти. Цим самим при дружніх Кавказько-Іранських відносинах, буде це ще одним ланцюгом, що связує Іран з Чорноморськими країнами.

Коли п і в н і ч н а ч а с т и н а /найбагатша і найлюдніша/ І р а н с ь к о г о п о м о с т у може бути легко звязана з Чорноморською ґеополітичною спільнотою, то цілком інакше є з п і в д н е м І р а н с ь к о г о п о м о с т у, опертім на морі.

У з б е р і ж ж а П е р с ь к о ї /Іранської/ з а т о к и - це командна височина в ґеополітиці. Це вікно на широкий світ, що його навіть не можна порівняти з таким напр.виходом через протоки до Середземя. Країни Чорного моря віддавна шукали цього шляху. Властивий зміст походу Олександра Великого це устійнення суходолової дороги з Чорного моря й Східнього Середземя до Перської затоки та її надбережних країн.

Чи на довго? Через острови Іранської затоки проходять три найважніші повітроплавні лінії світа: британська, французька і голяндська.Коли прийде час, що британська рація стану буде більш загрожена,може опинитися обіч цих ліній і Чорноморська повітроплавна лінія, що лучитиме Чорне море з відкритим світом.

Боротьба за Іранський поміст це - наіважніше завдання Чорноморських країн.Бо Чорне море - внутрішнє море і звязане протоками з Середземям, теж внутрішнім морем.Здобуття Царгородської протоки - це не вихід,потім треба здобувати вихід з Еґейського, а пізніше із Східнього Середземя. Тою дорогою йшов Митридат Евпатор і мусів затриматись коло Родосу.Там здержиться кожен завойовник. Є один вихід у широкий світ для Чорноморських країн - Іранським помостом.

20. ГРЕЦІЯ * АЛЬБАНІЯ.

Сучасна Греція - це не часи Перікля: вона м у с и т ь до когось належати.Занадто слаба і занадто важну займає позицію. З одного боку Греція є на роспутті важних морських і повітроплавних шляхів,а з другого вона є на підходах до Дарданелів і до Суецу.

Від початку історії грецької війни за незалежність,греки є британським манекином.Звідти дістали вони і династію. Британська фльота використовує грецькі морські бази,як свої власні. Як для охорони Ґібральтару потрібують анґлійці Португалії, так для охорони Суецу - потрібують Греції.

Грецький нарід є дуже знищений хозяйнуванням Франції підчас війни 1914-1918 р.р.

"Такого безцеремонного поводження з урядом "суверенної" держави,такого витонченого знущання над маленькою країною та народом протягом кількох років,що його дозволяли собі держави Антанти на чолі з Францією щодо Греції, попередня історія мабуть не знає...Провина грецького уряду полягала в тому,що він уперто відмовлявся взяти участь в загальній різанині...

"Зустрівши опір в переважній більшости греків, союзники вирішили піти походом на Балкани, поки без Греції, але через грецьку територію.Висадка союзної десанти в Сальоніках сталася без згоди грецького уряду... Коли ж виявилася поразка широких союзницьких військово-стратеґічних плянів на Балканах,недостатність сил для успішного наступу,щоб перетяти німецько-турецькі лінії звязку,союзницьке командування особливо гостро стало почувати потребу в "150 тисячах свіжи солдатів"/грецьких/.Не гребувало воно й грецькою фльотою. Дуже хутко вдалося захопити грецьку фльоту і пізніш залучити її до складу союзницьких ескадр.Але примусити 150 тисяч греків віддати своє життя за "право, волю та справедливість" /в паризькому та льондонському товмаченні/ була справа не легка.Не до-

помогли і таємні обіцянки Константинополю, що його раніш уже обіцяли Росії". /Ол.Г л а д с т е р н/.

Лишень завдяки виголодженню бльокадою, завдяки окупації частини Греції французами і завдяки державному переворотові в червні 1917 р.- вдається вкінці найвищому комісарові союзних держав французові Ж о н н а р о в і пхнути напівголодних і терплячих греків до війни,що врештою скінчилася майже цілковитим загином їх армії та незначними територіяльними здобутками.

Коло проток кордони Греції й новой Туреччини зустрічаються.Це має важне значіння. Від кількох літ встановлено правдиво мирні відносини між Грецією й Туреччиною. Велику ролю відограли тут зусилля Італії встановити для себе безпечний шлях до Чорного моря."Чорне море може заступити Італії дорогу по сирівці через Ґібральтар в разі вирішальної війни.З пристаней Чорного моря, з України, може Італія ввозити найліпші сирівці, чого вона саме дуже потребує."/Г.К р е с т о в и ч/.

Так само, щоб дістатися до своєї воєнної бази в Східнім Середземю, островів Д о д е к а н е з найкоротшою дорогою - може Італія дістатися тільки через Грецію /К о р и н т с ь к и й к а н а л/. Однак, яко панівна потуга Східнього Середземя стоїть поки що Італія на другім місці по Британії.

Перший крок до опанування Греції і Східнього Середземя вчинила Італія, підбивши Альбанію в 1939 р.

А л ь б а н і я невеликий край,що є суходоловою брамою до Греції і ключем морської брами до Адріятику./Протока О т р а н т о/.Той ключ був в руках або морських розбійників, або володарів східньої частини Середземя. Альбанці морально не менш чужі країнам Чорного моря, як угри. Ці мусульмане дали отоманській імперії не одного політика чи полководця. Територіяльні відділи альбанців тоді ж грали ролю карателів і офіціяльних грабіжників у погноблених османами Чорноморських

країнах.

Альбанці-мусульмане звязані з 11% мусульман Югославії і в осередками панісламізму в Єгипті й Арабії.

21. ДУНАЙСЬКА БРАМА.

Дунай у своїй угорській і волоській частині є в і с с ю простору, що його звемо Дунайською брамою.

Брама ця починається від середнього і долішнього Дністра, стелеться через українські землі Буковину й Молдаву, далі через Волощину, потім поміж тіснниною, що творять Трансильванські Альпи і Балкани, йде шлях і розгортається в Угорську низину.

З в і д т и   й д у т ь   г о л о в н і   ш л я х и   д о   С е р е д з е м я.

На півночі над нею панує лук українських Карпат, на південному заході відмежовують її Динарські кряжі.

Спеціяльне завдання в найбільше південно-західнім куті Угорської низини виконує притока Дунаю - Морава, її долина - це шлях до Егеї. Від Морави через Нишаву легко сполучитися із долиною Маріци, що пливе до М а р м а р и. Врешті притока Дунаю-Сава - дає найлекші шляхи до А д р і я т и к у.

Дунайська брама, то шлях готів, що здобували Італію, і то шлях гунів, що також здобували Італію. Обидва народи прийшли із північного узберіжжа Чорного моря. Один і другий нарід, опанувавши Угорську низину, пішов на південь. Лишень одні римляне вміли йти з півдня тою брамою до підбивання народів Чорного моря.

Тепер посування з північного заходу разом з течвою Дунаю на південний схід дійшло до Угорської низини; звідти шлях іде або до Середземя і його багацтв, або до Чорного моря і його скарбів. Хто має цю низину, має дві покуси і два шляхи.

В р.1938 "Німеччина встановила контролю свою над старовинним трактом із Відня до Венеції, що переходив через Земмерінґ, далі йшов через Клягенфурт, Віллях і перейшовши через Карнійські Альпи, сходив у долину Пяви." /Graham Hutton/.

Коли йти далі за течвою Дунаю,то в Паннонській долині треба опанувати У г о р щ и н у. В тій державі - ключеве становище до доріг над Адріятик через Кроатію.

Спустившися ще нижче поміж Сербією і Трансильванією, знайдемо другу ключеву державу в Дунайській брамі - Б о л г а р і ю. Хто володіє цими двома державами, той володіє Дунайською брамою,як цілістю,той панує над усіма Балканами.

Чи ніколи Балкани й Подунайщина не були політичною цілістю?

Балкансько-Дунайські краї властиво лишень по визволенню зпід ярма османів і по розпаді Австро-Угорщини все виразнішають,як спільнота національно-державних територій. Досі найчастіше розглядано їх, як ґеополітичну спільноту.

Балканами,як цілістю, займалися ще в кінці 18 ст.політики Катерини II, особливо т.зв.українська ґрупа її вельмож, як граф Безбородько, князь Потемкин і граф Завадовський. Це вони вплинули на складення австрійської пропозиції Катериною. Там пропонувала цариця австрійському цісареві Йосифові II визвіл Балкан і створення двох держав на Балканах: Дакії - на півночі, а на півдні Грецької імперії з Царгородом."Імператором мав бути другий з внуків Катерини, що йому вже заздалегідь дали грецьке імя Констянтина,яке до останку зустрічається в романівських святцях. Корона Дакії мала належати князеві Потемкину". /М.П о к р о в с ь к и й/.

Цю пропозицію цісар зустрів неохоче. Так само й далі аж до часів Наполеона турецькі паші на Балканах були радше феодальними герцоґами,як залежними від султана адміністраторами.

По мирі в Тильзиті /1807/ пруський міністр К.А.Гарденберг,рятуючи розгромлену французами батьківщину,виступив із велитенським пляном розподілу османської імперії.Балкани поділив він на три пасма:західнє мало належати до Франції, що тоді володіла цілою Італією, центральне - до Австрії і східнє з Царгородом - до Росії. Цікаво,що частина Балканів,що мала б за пляном Гарденберга належати до Франції, відповідає більш менш сучасним італійським претензіям.

Як бачимо, то і плян Гарденберга, і український плян Катерини II, мали за підставу радше чисто ґеополітичну тенденцію.

Зате пізніші прагнення Росії по закінченню війни з царгородським султаном в 1878 р. мали вже й н а ц і о н а л ь н і тенденції. На Берлінському конґресі Росія висунула домагання "Великої Болгарії".Цей плян опирався вже й на національному принципі. "Велика Болгарія"мала б панувати,опріч болгарських, ще й над сербськими і грецькими землями.

Та Берлінський Конґрес свідомо замкнув дороги взагалі до якої-будь національної справедливости на Балканах. Він збільшив кількість невральгічних ґеополітичних пунктів, місць до міжнародніх інтриґ, він розпалив національні пристрасти і взаємні ненависти так удатно,що його можна порівняти у наслідках тільки з Версальською конференцією 1918 р.

Коли 13 липня 1878 р.закінчені були Берлінські наради,то народи Балканів опинилися в тяжкому становищі. Сербію поділено на чотирі частини /Сербія,Чорногорія - незалежні, крім того - частина австрійська і частина Турецька/, Румунію на три /незалежна,австрійська і турецька/, Болгарію також на три, з чого головна частина під протекторатом Росії.

Швидко Болгари пізнали,що то є "братня" Росія. Властиво її обернено в "Задунайську губернію". Самовладні російські генерали були "болгарськими міністрами". Відтинано болгар залізницями від заходу.Будовано їм залізниці з тою ж тенденцією,що й в Україні: все економічне життя краю мало бути скермоване до Москви.Не диво,що при першій можливости болгари

відійшли від слов'янської Росії, оперлися на Австрії й дістали навіть звідти монарха /1908/.

В тих самих роках розпочалася друга доба для народів Дунайської брами, коли опіка великодержав над ними стала більш укритою, як досі.

22. БАЛКАНСЬКІ ВІЙНИ.

Приходимо до часів, коли балканські краї с а м і н а с в о ю р у ч пробували улаштувати долю Дунайської брами. Говоримо про дві війни Сербії, Болгарії й Греції проти Туреччини у 1912 і 1913 р.р., а також про війну Болгарії проти Сербії, Греції й Румунії в 1913 р.

Тодішня Сербія вже в 1911 р. була повна ненависти до Австрії за приєднання Боснії й Герцоговіни. Висловом спонтанної ворожости було утворення внутрі терористичної організації "Об'єдинение или смерть". На зовні Сербія проявила велику активність, втягуючи Болгарію до союзу і відтягуючи її з під впливу Австрії. Т.зв. "Т о ш е в с ь к и й і н ц и д е н т" виказав, що Сербія готова за ціну союзу уступити і частину своєї провінції Македонії.

Поділ Македонії було дуже легко перепровадити. Російські посли у Білгороді і в Софії так перенялися місцевими інтересами, що мало не поєдинкувалися. Врешті в 1912 р. обидві сторони приняли кордони Македонії, вироблені полковником Р о м а н о в с ь к и м.

В здобичній війні проти Туреччини висунулася не ініціяторка війни - Сербія, а Болгарія з найсильнішою армією.x/ Болгарська армія, модерно озброєна, била турків і посувалася досить швидко на Царгород. Болгарські газети, упоєні перемогами, почали вже писати про замір болгарського царя коронуватися цісарем Візантії.

Це занепокоїло Росію, що досі була промотором цеї війни. Царгород-

---

x/ Болгарська - 230 тис., Сербська 150 тис., Грецька - 80.

ська корона,на думку росіян,могла припасти тільки російським царям.Зусилля дипльоматії й тисячі інтриґ серед керманичів Сербії й Греції зробили своє,- Болгарія не дійшла до Царгороду і розчарувалася в своїх союзниках.Вони станули їй на дорозі до великости.

Т р е т я б а л к а н с ь к а в і й н а була війною Болгарії проти колишніх союзників.Австро-Угорщина в таємному договорі обіцяла їй свою поміч.Та коли Болгарія в 1913 р.напала за Македонію на Сербію й Грецію,-Росія раптом висунула проти неї Румунію. Австрія не додержала обіцянки і не виступила. Румунські штики вдарили в спину Болгарії.Взята в два вогні Болгарія скапітулювала.

Так балканські країни сталися знаряддям гри Відня й Петербурґу /а посередньо й Льондону/.За спинами тисяч Чорноморського населення, що згинули в цих трьох війнах, були кермівні сильвети потуг ч у ж и н ц і в.

Оперття не на своїх силах і роздор знищило значіння в с і х Балканських країн.Одно лишень було в наслідках тих війн позитивне,-упадок февдалізму,зріст націоналізму і свідомости спільноти країн Дунайської брами.

Прикладом замаскованого втручання до Чорноморських країн була "Балканська федерація".Заснована соціялістами Болгарії,Сербії,Румунії і Греції ж 1910 р. в Білгороді /Београді/ мала вона назву "Балканської соціял-демократичної федерації". Здавалося б, що має вона доцільну програму. "Хоч Балканський півострів і розбитий на кілька дрібних держав, є він ґеографічною й економічною спільнотою... Лишень обєднання народів у Балканській федерації могло б забезпечити мир на Балканах,дати свободу гнобленим національностям і успішно протиділати натискові імперіялізмів..."

Тимчасом до "федерації" по війні 1914-1918 р.р. ввійшли комуністи і агенти совітів /між ними пізніше знаний голова Москвінтерну - Г.

Д і м і т р о в/, в 1920 р.орґанізацію названо "Балканською комуністичною федерацією". По атентаті в Софії в 1924 р. федерацію цю, як орґан московського імперіялізму, майже цілком зліквідовано.

Про різні "малі антанти" в Дунайській брамі і т.п. нема що й згадувати. Це все нарости Версальської несправедливости і вони не мають орґанічного змісту.

Внутрішня сплетеність держав Дунаю є велика.Одність економічна значна.В пересічнім році /1929/ 1/3 їх зовнішньої торговлі припадає на них самих /Е.Г а н т о/. Та сильні впливи - ззовні.

Чи прийде для них час нової доби,як держави Дунайської брами будуть пройняті відчуттям, що вони лежать на шляху, що йде в і д Чорного моря, а не д о Чорного моря? Коли відчуватимуть своє Чорноморське післанництво, повстане і Дунайська спільнота,як політична цілість, як складень більшої цілости - Чорноморської спільноти.

23. ВУЗОЛ ЮҐОСЛАВІЇ.

Ю ґ о с л а в і я - це в у з о л с у п е р е ч н о с т е й, з а в я з а н и й с е р б а м и в дуже для них корисних часах 1918-1919 р.р. Стратеґічно Юґославія є найгірш положена з усіх европейських країн.

Головні ґеополітичні складні Юґославії - це:Адріятичне узбережжа, Дальматія /середземноморське хліборобство/, Динарські гори /скотарство/, Сербомакедонський масив /Чорноморські гірняки/, Міжріччя Сава-Дунай /Наддунайський пшеничний район/.

Там багато є "мертвих місць" пасивних просторів,завдяки недобрій лучбі і рідкому населенню. Лучба, а також історичний контакт культур був тут завжди невистарчальний: світогляд Адріятичний і Чорноморський борються і досі між собою.

В цілій державі ще дуже сильні постійні політичні впливи італійців

/Дальматія/, угрів /Наддунайщина/ і болгар /Македонія/, що розсаджують державу.

Примат у будові Югославії був в руках Сербів. Однак опанувати своє історичне психе буде для них може важчим завданням, як було будувати по 1918 р. державу - Югославію. В крови сербів ще може непобіджені традиції боротьби гірських князьків.

Головна боротьба іде між сербами і хорватами, що порізнені між собою, як були словаки і чехи. В цій боротьбі велику ролю відіграють по обох боках і позаюгословянські чинники.

Коли Туреччину н а ц і о н а л і з м відродив, то Югославію він допроваджує до самознищення.

"Ця країна, що належить до Чорного моря є й на п'яті Дунаю і має лишень одну квестію: централізм чи децентралізація". /A. Torok/.

Серед сербів частіше зустрічаються чисті динарські типи, як серед українців.

Між Дунаєм і Тисою в окрузі Бачка і Банат коло 10 тис. кв. клм. займає українська Бачванська кольонія. В Югославії - 0.34% населення україно-католики.

Крім того, в Македонії є ще решти вже змакедонізованих запорожців з давньої дунайської Січи. /М а л и н і в с ь к и й/.

Ці люде української крови в Чорноморському сточищу - це великий капітал українського динамізму, що розвинеться. Між інш. варте уваги те, що славний повстанець на Січеславщині Др. Г е л і є в походив власне з такого роду змакедонізованих запорожців знад Скутарійського озера.

Оточена ворогами, що чигають на її поділ /в першій мірі Італія й Угри/, Югославія принаймні на Сході хотіла знайти оперття для свого державного існування. З 1936 р. Стоядинович і Кіоссеіванов підписали пакт вічної дружби між Болгарією і Юґославією. Мав це бути перший крок до створення великої південно-словянської держави. За пактом крилася тен-

денція до обкраяння Греції на користь обох держав. Болгарія дістала б Тракію, Югославія - Солунь /Сальоніки/. Цим намагалася Югославія відвернути претензії болгар до її власних земель.

"Від смерти короля Олександра сербські военні приготування - значно занедбані". / J. Tharand, 1939 /.

24. БОЛГАРІЯ.

Три Чорноморські народи знайшли себе в нечуваних переслідуваннях долі і простують очищені до власного призначення. Опершися на Чорнім морі, вони знайдуть спільну мову. Це Україна, Туреччина і - Болгарія.

Болгарія варта як найбільшої уваги українців.

Це гірська і одночасно надморська країна і в цьому розвинулися два первні її болгарського характеру,- відвага й упертість. В болгарах колись вбачали монголів /Гелерт, Шафажик/, але в їх мові ані сліду нема від мови монголів. Самі болгари вважають себе за трако-ілірійське племя /Ценев/, що жило між Егею й Дунаєм, аж врешті коло 7 ст. прийшли сюди з України анти. Правдоподібно в них /обіч хорватів/з усіх балканських народів є найбільше ґотського первня./ v. Schuhmacher/. Це їх споріднює з Українцями.

Український мандрівник /М.Софіський "Н.Час" 3.10.1938/, із здивованням нотує свої враження:

"Бачите тільки смаглявих, коренастих селян в смушевих темно-рудих шапках і широких соломяних брилях, жінок у простих білих полотняних сорочках, дітей у таких самих білих убраннях з підтяжками навхрест. Вам хочеться крикнути:-Боже помагай, дядьку, або молодице.- Але ви на час згадали, що на чердаку багато всякого народу, що може приняти вас за божевільного, посміхаєтесь ніяково й ковтаєте оклик... Настроюєтесь по приятельськи до болгар, до їхньої ноші, мови, культури і державности, і

запевняю вас,що Українець не може позбутися цього дружнього наставлення до болгарів ніколи і ні в якому разі."

Крім кровного та мовного спорідненння звязує Українців і болгарів особливо тісна співпраця на релігійному й літературному грунті старовини. Старе українське письменство розвинулося під безпосереднім впливом староболгарського письменства. Українська Остромирова Євангелія повстала в XI ст.в Києві на підставі староболгарського первовзору.

В новітній добі відограла Україна особливо важливу і почесну ролю власне щодо заплідненння національного болгарського відродження. Імена Венеліна, Шевченка і Драгоманова належать в Болгарії до найбільше відомих і вимовляються з найвищою пошаною.

Ю р і й В е н е л і н /1802-1839/, романтичний мрійник,що народився в околицях Ужгороду на Закарпатті, відсахнувся був від своєї української батьківщини і пішов на службу російській науці та мові. Його педагогічно-просвітна діяльність в Болгарії зробила імя Венеліна в Болгарії безсмертним.

Т а р а с а Ш е в ч е н к а, поета світового формату, вважають болгари тієж другою великою постаттю,яка служила надхненням для національних болгарських будителів. Проф. Арнаудов вважає,що в добі між Кримською війною та болгарським визволенням ніхто не мав такого впливу на розквіт болгарської поезії,як власне Шевченко. Ідеал Шевченка й ціла його творчість створили в болгарській літературі нову добу. Серед болгарських перекладчиків,популяризаторів і наслідувачів Шевченка помітні зокрема: Райко Жінзіфов /1839-1877/, Любен Каравелов /1835-1879/ і його співробітник революціонер П.Пріщов, П.Славейков /1827-1895/,що був властивим основоположником новітньої болгарської поезії і вчителем найбільшого болгарського поета Івана Вазова та ін. Для І.Вазова також не була творчість Шевченка чужою.

М и х а й л о Д р а г о м а н і в /1841-1895/ є для болгарів

предметом особливої втіхи і особливих гордощів.Шість своїх найкращих років /1889-1895/ провів Драгоманів у Софії як професор історії на новозаснованому історично-фільольогічному факультеті.Професорська діяльність Драгоманова в Софії є одною з найкращих сторінок в історії болгарського університету.

Нещастя великий і знаменний період в життю народів.Коли б не розпач і голод, хто знає,чи піднеслися б ще й чи очистилися б турки до нового життя.Нещастя найбільш з усіх балканських народів відвідали Болгарію.

"Нещастя виробили Болгарію в останніх роках.Цей край цвіте". /F.v. C a u c i g --/.Дійсно, Болгарія навіть на око ріжниться від своїх сусідів.Огляньмо,наприклад,і порівняймо болгарський і румунський беріг Дунаю коло Рущука. "Ліси на болгарськім боці добре доглядані,вулиці в добрім стані,села чисті,митники розсудливі у розмові з людьми... Другий беріг показує безжалісну вирубку,що нераз іде від верхівлі до долу гори.Нагі плями показують,що там ніхто навіть не думає про залісненя./ F. v. C a u c i g /.Болгари господарні і добрі вояки.

Про них, як вояків, сказав японський стратеґ ген.Куркі, що відвідав Болгарію у 1900-х роках: "Болгари - це японці серед балканських народів".

Зеніт болгарської сили був за царя Симеона /893-927/,що сягнув аж до Адріятику, підбив сербів і стремів до корони Царгороду. Преслав, його столиця, була знана з багацтва і будівель.Ріка Морава,як і долішній Дунай були головними артеріями тодішньої болгарської торговлі.

Болгарські маси, розкидані по Македонії /500 тис./,Югославії /600 тис./, Греції /80 тис./, Румунії /Добруджі-185 тис./, Бесарабії /165 тис./.Болгари знані скрізь, як добрі працівники.По цілій південній Україні перед 1914 р.були розсипані їх городничі артілі.

Ґеополітик зве Болгарію "козлом отпущенія" /S ü n d e n b o c k/.

по важких роках 1913 і по 1918-1919. По тих роках ограбовано її території й населення.

Тому має вона незалагоджені справи із сусідами і глуху нехіть до держав Заходу і до Росії. 20-25% болгар живе в сусідніх державах,- це біль болгарів.

Найголовнішим її питанням є обрахунки з сербами і справа Македонії. Македонія лежить в осередку Балканських гір. Історик окреслює її як "справжнє осине гніздо"; в образі М а к е д о н і ї, що історично була сербською, що завдяки її старій культурі і релігії греки вважали своєю, тоді, як її новітня культура і етнічне походження більшости мешканців є чисто болгарська". Вже від 14-15 ст.прийняла вона в себе більш,як яка інша балканська країна велике число турецьких іммігрантів.Там живе також трохи греків і румунів /куцо-валахів/.Отже болгари мають безспірні права,бо спираються на етноґрафічній засаді.

З Сербією лучить болгар церковний обряд.Сербські єпископи/хоч з погляду Царгородського патріярха болгаре і схизматики/, узнали самостійну болгарську церкву і кілька років тому була навіть спільна служба Божа в соборі, в Софії.Не брак було зі сторони югославянського уряду проб до обєднання в одну велику державу.Та все це розбивалося об македонське питання й недовірря болгар.

Найбільшу нехіть мають болгари до Румунії й Греції.Питання Д о б - р у д ж і і питання виходу до Е ґ е й с ь к о г о у з б е р і ж ж а це справи,що не менш від М а к е д о н і ї важні для болгар.

Румунія, як кажуть болгари, попросту викрала без жадного усправедливлення південну і середню Добруджу із цвітучими містами,як Туртукай, Добрич,Бальчик і Кaварна.

Греція викликає ще більшу нехіть болгар тим,що не дає доступу до Еґейського моря /Д е д е аґ а ч/, хоч і постійно пропонує болгарам будову там вільного порту. Цю пропозицію болгари так само постійно відки-

дають:вони не тратять надії на здобуття не тільки території Дедеаґачу, але й С а л ь о н і к /Теосальонік/, цього Еґейського Бердичева..

Ще немало супротивенств є між Болгарією й сучасною Туреччиною.Криваві різанини болгар можна було б вже зіставити на карб османських часів. З новою Туреччиною лучать її економічні інтереси,але ділить гін до опанування проток,ще сильніший у болгар, як у греків.

З в я з к и   У к р а ї н и з Болгарією були дуже тісні й оживлені. Досить згадати торговельні зносини за Старокиєвських часів.Серед запорожців багато було в воєннім вишколі болгар і сербів,немало їх було і в українськім духовенстві.

В новітніх часах Українцям припадає особливо важна роля в болгарськім відродженню.Особливо дружні відносини настали по Берестейськім договорі.

В Болгарії є досить багато розсіяних у к р а ї н с ь к и х давніх о с е л ь, напр.біля Варни, біля Плевеня, біля Рущука в Добруджі і т.д. Вони варті уваги хоч би тому,що пізнаючи їх зболгаризовану психіку,можна ближче підійти до і так уже близької українцям психіки болгар.

25. РУМУНІЯ " УГОРЩИНА.

Про югославян і румунів,каже дослідник,що "ці останні завдячують своє існування або принаймні сьогоднішню чисельну великість їх держав упадкові німців і мадяр у світовій війні". /Е. H a n t o s/.

Що до ріжнородности свого складу, важко порівняти Румунію навіть з Югославією.Складається вона з шости країн,що кожна має історичне й антропогеографічне обличча:Бесарабії,Буковини,Молдави та Волощини /Валахії/,Семигороду /Трансильванії/ й Добруджі.З тих країн лишень до одної-Валахії - сусіди сучасної Румунії не мають претензії.Власне тільки Валахія єдина з цих територій має чисто-румунську /стародакійську/ державну традицію.

Самі румуни /волохи/ навряд чи складають і половину населення цієї держави./За румунською статистикою їх є 59%/.Вони є якраз найбільш невільнича етнічна ґрупа, найбільш гноблена османами,замешкала переважно в гірських і підгірських районах,що становить коло 40% сучасної Румунії.

Волохи /румуни/ головним чином заняті працею в промислі й копальнях нафти,де їх тримають у нужденних умовинах.Головним змістом румунської державности є їхня правляча бюрократія, що веде свою традицію від візантійської й османської паразитарної урядовщини.Вершок виховання освіченого румуна - це перебування в Парижу.

Лишень конституційний король Румунії Карло I зніс невільництво /виразно - невільництво,а не панщину/ в 1865 р. Панщину на Волощині незаконну, але фактичну оглядати можна було аж до часів війни 1917 р. /Войцех Васютинський. 1939/.

Румунські маси звикли до темноти і коли в останніх двох десятиліттях в бюрократії повстали тенденції до ширення освіти в масах,- вони зустріли супротив."Хіба нема ніде того в Европі,щоб так поважно і на таку широку скалю хтось хотів виховувати і немає також більшої нехоті мас у відношенню до всіх проб навчання", нотує в 1930 р. Transsylwanicus.

Державна моральність стоїть у Румунії хіба найнижче з усіх Чорноморських країн. "Державна моральність,скажім,у такій національній партії - дуже низька,-це - мораль турецького пашалика. Очищення урядовців - це робота Геркулеса.Досі румунська держава це " Nahrungskrippe " /ясла з кормом/ для кожної панівної партії. /Transsylwanicus/.

Питання С е м и г о р о д у /Трансильванія/навіть створило термін у европейській політиці - трансильванізм - стремління зробити з Румунії "Швайцарію Сходу". Історичний рух і розвиток уформував румунську національну територію цілком своєрідно.Політично-ґеоґрафічний черен румунського народу - семигородська верховина, заключає в собі майже в центрі румунської національної території, поверх 10.000 кв.клм.,велику землю мадярських секелів і німецьких кольоністів /саксів/.І позатим ціла давніше Австро-Угорщині підвладна частина румунської території густо поперетикана чужими етноґрафічними островами й півостровами"./Ст. Р у д н и ц ь к и й/.

Українці мають у Семигороді також свої "етноґрафічні острови й півострови". Ще в 1446 р.папська булля згадує, що на пограниччі Угорщини й Семигороду живе "руський народ досить людний і числом великий".В промисловій частині Семигороду так само є багато українських первнів.Семигородські документи 13 ст.згадують,наприклад,гору - Русь і Руський Торг. Пізніше українських топоґрафічних назв стрічаємо ще більше.Серед них звертають на себе увагу слова,що торкаються промислу,такі як:баня,вікно,солянка.Це вказувало б, що українці брали участь у рудокопстві і солярстві"./К у б і й о в и ч/.

Д о б р у д ж а - це вихід головного румунського скупчення в Валахії й Семигороді до моря.Добруджа тільки в малій частині румунська.Там дуже багато болгар, не бракує й турків,а головно коло гирла Дунаю є численні українські оселі,а також оселі сектярів-липованів.

Найцікавіші для українців три землі сучасної Румунії: Б у к о в и н а, М о л д а в а й Б а с а р а б і я, становлять одну стратеґічну одиницю.

Б у к о в и н а, один із найстарших українських державних центрів /С у ч а в а/, повна прастарих будівель, стратеґічно панує над Басарабією, а тим самим і Молдавою. Хто має Буковину,той завжди шахує ці дві

землі.

Течва Серету відділяє Буковину від М о л д а в и. Молдаване більш свободолюбиві, як румуни /Волохи/. Вони є дитиною староукраїнської культури на Півдні, як на Півночі нею є білорусини. До 18 ст. включно їх адміністративною й дипльоматичною мовою /як і на Литві в 14-16 ст./ була староукраїнська мова. x/ Іван Підкова та обєднання української і молдавської династії за Богдана Хмельницького /Тиміш і Роксанда/ зоставили свою гарну традицію. Лишень насильством перешкодили в 1917-18 р.р. волоські /румунські/ керманичі приєднатися Молдавії з її "сфатул-церієм" до відродженої України. Староруську державну культуру Молдави узнають і румунські вчені. / J o r g a /, і чужинецькі /L'Heritier/. Расово знаходимо також підтвердження цього ж у 20% нордиків у Молдаві, що звязує їх із готським первнем України. /Lebzelter/:

"З боку українського простору видається Б е с а р а б і я кліщами, що обіймають Молдаву". / G. R u n g e /. З Басарабії провадять стратегічні підступи на північний захід на Галичину. Тому зрозуміло, що від самого свого тодішнього початку /1920/ кол. Польща перейняла на себе гарантію басарабсько-совітського кордону.

Басарабія має за обліченням румун - 56% молдаван, а за совітським обліком - 48%. З півночі від Галичини й Буковини, а також з півдня від моря обіймають Українці молдавські поселення, що є в середині Басарабії. П і в н і ч н е ядро Українців походить з часів Галицько-Волинської держави: українці прийшли сюди найпізніш у 14 ст., отже одночасно, а може й перед молдаванами. / G. R u n g e /. Надморське українське скуплення, що його пасмо тягнеться аж до Добруджі, це пізніше оселювання; багато там є поселенців з велитенського кольонізаційного руху в пол. 19 ст. Існують у Басарабії також великі оселі раскольників сектярів з Мо-

---

x/ Найбільш знаним дослідником цих молдавських грамот є проф. І. Огієнко.

скові /коло 350 тис/,а також жидівські оселі /коло 300 тис./.Ці дві ґрупи оселилися зглядно дуже недавно.

Румунія-держава не скристалізована.Це приклад Черноморської держави, що не перейшла ще вогневої проби національного горіння.Румуни /волохи/, як і за часів османських, є в руках людей,що люблять тільки уживати життя і залагоджувати справи за візантійсько-османською традицією.Румунія не обернулася обличчам до Чорного моря і ніколи не оглядається на свої сили. Не має вона героїчної традиції, як Сербія, ані пережила ґеєнни й національного перелому, як Туреччина,Болгарія й Україна.

Зовсім сучасна країна, це - У г о р щ и н а.

Визначний німецький ґеополітик З у п а н,описуючи тип п с е в д о н а ц і о н а л ь н о ї держави,на першім місці,як приклад,ставить У г о р щ и н у. Для нього мадяре це тільки невелике племя,що осілося в дуже нещасливо положеному місці /в запіллі Карпатських гір/ і звідти тиснуть на словянські і румунські племена. "Завзято,часто аж занадто працюють мадяри,прищіплюючи свою мову оточенню,що їм особливо легко вдається з жидами,а навіть залегко і з німцями.Може тому це роблять,що їхній приріст населення - дуже малий,особливо в порівнанню з румунами. Натурально,намагаються вони здобути як найбільше довкола себе,і тому розпалився довкола них такий спір національностей"./"Напрямні загальної політичної ґеоґрафії",1922/.

Мадяре осіли над Дунаєм в 900-х роках.Перша їхня династія - Арпадовичів /995-1031/ була цілком під впливом словянської культури.

"Їх королі говорили на дворі українською мовою і окружалися словянськими вельможами. Мадяри прибули як примітивна орда скотарів 896 р.,- переняли всі назви осілої культури з життя родини від русинів до своєї примітивної мови.Ще за Белі III /1173-1194/ сиділи мадяри в шатрах між Дунаєм і Тисою.Їх королі хиталися між Римом і Візантією,підтримували

східній обряд під впливом Руси, доказом чого є королівська кирея Стефана I, вишита в Всепримському манастирі староруськими написами"./Т.П а ч о в с ь к и й/. Певна "одноразова ґеніяльність" мадяр є в створенню поняття "Корони св.Стефана", дуже удатного міту.

Від тисячоліття своєї держави мадяри не дали світові і світовій культурі нічого.Знищення ними фізично й духово довершеного,не дасться окреслити й гекатомбами.Поза Аттилею,символом найбільшого руїнника, що коли небудь був в Европі, не мають жадної визначної европейської постаті.

Рейд українця графа Паскевича в 1849 р. і смирення мадяр викликало загальну радість і з німецького, і з словянського боку.

Програш мадярів по 1918 р., зубожіння й повільне вимирання змусило їхніх політиків застановитися над будучиною Угорщини.Граф С т е ф а н Б е т л е н / Bethlen---/, найбільший угорський політик і синтетик у політиці, в своїй передмові до збірки промов,виданій у 1934 р., пише:"Певним є, що коли не забезпечимо свого національного існування,хвилі північно і південно-славянського та румунського моря зіллються над нашими головами".

Ще виразніше пише граф Б е т л е н в " Current History /май,1934./обговорюючи небезпеку для Угорщини з боку південно-словянського зеленого або совітського червоного інтернаціоналу. Угорщина,як і "всі малі народи Середньої Европи буде вкінці проковтнена або словянськими вовкулаками, або німецьким напором на схід, або навіть обидвома разом".

Бетлен добре відчув небезпеку для Угорщини як з боку Чорноморської, агрикультурної експанзії, так і з боку німецького систематичного осадництва.Чорноморська експанзія грозить розпорошенням Угорщини,по відмадяренню мілионів словаків,хорватів і українців.Німці знищили б передовсім февдалістичну, анахроністичну економічну організацію цього краю.

Одиноким натуральним союзником Угорщини є Італія."Угорщина це - передпокій Італії"- каже геополітик Gordon East. Одинокою силою їх держави є традиції найбільш зашкарублі: з часів гунського й османського деспотизму.Большовизм Белі Куна /1919 р./ще більш змусив їх чиплятися тих традицій. Їхні реформи - комічні в своїй безсилости /напр.автономія "Руської Країни" з 25.XII.1918 р. або аґрарна реформа з 1936 р./

В Дунайській брамі вони займають /по Болгарії/ друге к л ю ч е - в е місце.Однак того місця /Паннонська рівнина/ вони вже не втримають для себе перед наступом із південного сходу, згл.північного заходу.

Ця країна наїздників феодалів мала можливости розвою тільки тоді, коли її сусіди, відвічні вороги, німці та словяне, були розбиті на невеликі держави.Тепер зісталась уграм роля все більш підрядна.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ.

26. ЧОРНОМОРСЬКІ ЗЕМЛІ ЯК КОЛЬОНІЯЛЬНИЙ ПРОСТІР.

Ми оглянули багато Чорноморських земель і народів.Оглянули їх багацтва духа і землі з найбільшою любовю, із цієї любови,як її найвищий вияв, повстає відчуття в л а с н о с т и.

Дивимось на всі Чорноморські країни, як на спільну власність. Цю власність, це майно протиставляємо всім чужинцям,звідки б вони не приходили.Чорноморські країни належать т і л ь к и д о с е б е. Це є окремий простір.Творить його спільноту лучба й характер людности, спільний круг торговлі і память про великі держави,що намагалися обєднати землі цього простору.Творитиме його ще й с п і л ь н а в о - л я.

Тимчасом в очах чужинців, що оточують цей простір,він є тільки к о л ь о н і я л ь н и м п р о с т о р о м. Для Західньої Европи це

"Европа нумер 2", або й докладніше "Европа нумер 3".Для Москви й Петербургу це теж "Росія нумер 2", або "Росія нумер 3", якась "Малоросія", якийсь "Придунайський край", що надається тільки до рабівничої господарки.

В ланцюгу Чорноморських країн, що правда, є звена політично порожні,але для чужинців довкола всі Чорноморські країни є політично пасивні. Ці краї, як би самим Провидінням призначені "на прокорм" Петербургу, Риму чи Льондону. На тій самій підставі викидувано в1919 - турків з Царгороду, а в 1939 - греків з Родосу.

Ця підстава одна - Чорноморський простір є для чужинців кольоніяльним простором.

Чому?

І-о. Він є політично незорганізований і

2-о. Економічно відсталий.

Спробуймо зясувати це докладніше.

Політична організація малих 20-ти, 30-тимілінових держав тепер не вистарчає.Прийшов час великих державних господарств,розпочалася боротьба цілих світів,а навіть "осей" цих світів.Що до багацтва і числа населення - Чорноморський простір міг би бути підставою такого великого державного господарства.

Але чи воно могло б провадити боротьбу? Чи могло б бути політично змобілізоване?

Коли приймемо, що "війна є природний стан держав",-то яка є сучасна війна? Як висловлюється найбільше напруження цих держав у війні?

Змістом сучасних армій є сила їх вогня.Не проминаємо значіння моральних вартостей і традицій.Однак сучасний козак Немира,коли б вийшов, як колись, насупротив військового відділу з вигуком "не мир",мав би про-

тягом 10 ти хвилин такий сталевий почастунок від нормального батальона /2 сотні/: від кожного машинового кріса по 30 клгр.,від важкого - по 56 клг., від легкої мортири /60/ 130 клг.,від важкої /80/ 800 клг.,а разом понад 3 тонни криці.

Цей простий приклад показує, що сучасний боєць не висловлює лишень себе і свою відвагу,а користає з напруженої підготовчої праці в промислі і економіці свого краю.Бо й звідки ж бере він засобів до сили боєвого огня?

"У війні оборонній на одного вояка потреба 10-ти фабричних робітників, у пробоєвій - 13 робітників./ A. L a b a r the/- це правило сучасної війни.Позаду кожної модерної армії вищаться велитенські сильвети фабрик. Коли говориться про готовість якогось краю до війни,то ставиться перед очі кількасот тон сталі,що він продукує.Для порівнання воєнної спроможности держав Европи визначається п о к а ж ч и к ї х п р о м и с л о в о г о р о з в и т к у.

Отже, коли назовні сила держави міриться силою її армії,то сила воєнна обумовлена передовсім спроможностями продукції,особливо промислу. Вирішує не тільки характер у боротьбі армій,але й ціла економічна структура держави.Знаємо боєву вартість народів Чорного моря,що стоїть високо.Звернімося до їх економічної структури,до їх продукції.

Продукція буде обумовлювати їх більшу чи меншу вартість до будови сучасної держави.

З трьох головніших галузей продукції найбільш характеристичними для країн Чорного моря є хліборобство.

Коли звернемось д о у д і л у х л і б о р о б с т в а в ц і л о с т и п р о д у к ц і ї Чорноморських країн,то побачимо,що там він /поза винятками/ вагається між 81-84% /Румунія,Болгарія,Туреччина/. Це значить, що країни ці не належать до країн на високім ступню капіталістичного розвою,ба,- навіть процес вхлинання сільської людности

до капіталістичної експанзії не посунувся далеко.

Цікаво, чи принаймні і н т е н с и ф і к а ц і я /підсилювання/ сільського господарства над Чорним морем стоїть високо? Тоді б села були найліпшим ф у н д а м е н т о м продукції Чорноморських країн.

Але так не є. Пояснім це.

Інтенсифікація сільського господарства можлива тільки при одночаснім о р ґ а н і ч н і м розвою промислу в краю. Орґанічні, тобто власні капітали підвищують видатність сільського господарства Англії чи Німеччини.

Тимчасом Чорноморські краї здані на привіз ч у ж и х капіталів.

Коли чужинецький капітал у гірництві чи іншій ділянці збирає зиски, він вивозить їх і к а п і т а л і з у є в с е б е /у краю ж, котрий визискує, збагачує лишень невеличкий відсоток людности/, як вищу адміністрацію певний відсоток мійського населення, взагалі тих, що посередничать між ним і натуральними багацтвами краю. Зрештою і цей відсоток деморалізується в значнім ступню, бо співділає з чужинцями і є властиво відірваний від рідного ґрунту, а навіть гальмує розвій і нищить край.

Маємо приклад у передвоєнній Росії, у сучасній Румунії і т.п. Витворюється нагорі тонка верства продажної бюрократії й буржуазії на досить високому економічному рівні, а більшість краю зістається на низькому рівні примітивного хліборобства.

В цих умовинах піднесення рівня цілої продукції краю - річ неможлива. Хліборобство має певний "нормальний" для даного терену тип продуктивности. Щоб зінтенсифікувати його, треба великих вкладів капіталу. Тоді тільки можна там спричинити більше напруження робочих сил, узброєних у краще приладдя.

Отже, до інтенсифікації хліборобства мусить бути с в і й в л а с н и й промисел у краю, капітал звязаний орґанічно з хліборобством. Це зрозумів Кемаль Ататюрк, коли відкидав занадто широку співпрацю Туреччи-

ни з чужим капіталом і який будь монополь чужинецького капіталу в позичанню.

Отже, незалежність від поза-чорноморського капіталу це - підстава великого державного господарства над Чорним морем.

Тому, відповідаючи на питання: чому існує політична незорганізованість Чорноморського простору? чому інші зорганізовані політично світи трактують Черне море, як кольоніяльні землі? - відповідь може бути тільки одна: тому, що Чорноморські краї не мають розвиненого промислу,опертого на власнім Чорноморськім капіталі.

Які ж дороги до здобуття того капіталу?

27. ЧОРНОМОРСЬКІ ФОРМИ ПРОДУКЦІЇ.

Дорогу до Чорноморських форм продукції вказує передовсім націоналістичний рух у цім просторі. Націоналізм, як шукання індивідуальности народу не може спинитися на підкреслюванню тільки зовнішніх прикмет народу і змаганню до політичної незалежности. Шукання індивідуальности народу послідовно запроваджує до утвердження власних форм суспільного життя і праці.Бачимо це на прикладі одного з найбільших послідовних Чорноморських націоналізмів. Це - націоналізм Туреччини,що допровадив її аж до утвердження власних расових первнів.

Правда, що ще й тепер зісталось багато людей в Україні,Болгарії чи Румунії, які думакть по старій памяти,що англійський парлямент, або французька банкова організація є добрі і для їх країн.Та час приходить, коли для успішної боротьби проти чужинців /а націоналізм підкреслює неминучість цеї боротьби/- треба мати свідоме напруження всіх сил народу. В першу чергу потрібні до боротьби сили моральні й економічні.

В яких же формах є економічні сили найбільш доцільні? найбільш продуктивні? Тільки в формах найбільш зближених до характеру даного народу. В формах, що дають як найбільше можливостей висловлення енергії продук-

ції народу.

Чорноморські народи мають подібну традиційну форму організації праці. Це - трудові артілі.

Назви того типу організацій є різні, залежно від того, чи вони знаходяться на Кавказі, чи в Сербії, чи в Україні, чи в інших країнах. "Дружество, сябрівщина, ватага, дом, братство, складня, скупштина, задруга" - це все окреслення одної й тої ж самої організаційної засади в хліборобській і промисловій продукції.

Ці форми еволюціонують. Найстаріша з них це чи не сербська "задруга".

Задруга в її чистій постаті це - велика родина. Склад її від трьох-чотирьох поколінь разом аж до невеликої групи з 15-20 душ. На чолі задруги стоїть домачин, вибіраний із старших або молодших членів артілі. Він кермує виключно спільною господарською працею. Особисті і родинні справи не належать до нього.

На чолі жіночої половини артілі стоїть домачиця, жінка домачина або інша старша жінка, або молода дівчина. Вибирають її жінки. Нераз домачиця стояла й на чолі цілої артілі. Це дуже її ріжнить від номадських асоціятивних одиниць /москвини/.

Вищою владою артілі є збори всіх дорослих членів. Перед ними складають звіт домачин і домачиця, а також відбувається суд. Власність там була і артільна, і приватна т.зв. "своймщина, особина, покупщина". Повставала вона з торгових занять /часами воєнної здобичі/ окремих членів артілі. Однак морально ці власники були залежні від суду артілі.

Такого типу артілі зустрічаються, крім Балканських народів, і на Кавказі, і в Донців /мисливські і рибальські артілі/. Тимчасом, коли в задрузі /що в 19-20 ст. почала заникати/ еволюція не пішла далеко і до останньої доби не спиралася вона на родовій підставі, то в Україні, уже в Великокнязівських часах підставою артілі перестав бути рід і родина.

Більш характеристичним для українських артілей була т е р и т о р і я л ь н а о к р у г а. Проф. Ф е д і р Л е о н т о в и ч убачав такий тип артілі вже у згаданій у "Руській Правді" верви. В е р в, територіяльна округа, єднала людей спільною порукою в господарські продукції, а також мала певні юридично-поліційні функції. Але вже в верви знаходимо тільки сліди родової підстави. Вже в господарськім життю і Києва, і його доміній /Новгород, Псков/ виступає велике зріжничкування артілей.

Найбільшого розвою зажили господарські артілі в Україні за часів небезпечного і великого роздріблення раси по упадку Києва. Був це найдовершенійший вияв життєздатности раси. Тоді Запорожська Січ в своїому кількасотлітньому існуванню витворила симбіозу воєнної школи і промислово-торговельного підприємства; інші артілі то лишень зріжничкування засад Січи. Артілями безпосередньо того самого типу, що й Запорожжа, треба узнати - союзи й артілі гуртівників, мандрівного купецтва /чумацькі валки і ватаги/, артілі запорожських ловців /лисичники/, артілі Дніпровських лоцманів, артілі морців /байдачників/, артілі крамарів і т.д.

Січ, як знаємо, була також школою і для балканських країв, що та мала звідти значне число братчиків. Це теж завдячуємо спільноті збірної психіки.

В 19 ст. проф. Ф е д і р Щ е р б и н а описав на українських просторах від Кавказу по Дунай кільканадцять важніших артільних форм: у промислі /тютюновім, солеварнім/, у хліборобстві, в годівлі худоби, у суходоловому і водному транспорті, у постійнім війську /баталіонні артілі кубанців/, також поштових артілей Підкавказзя, а навіть подібні асоціятивні ґрупи серед жебраків, злодіїв і для орґанізації розваг /досвітки/. Цікавий також звязок між артільництвом і козацтвом у новітніх часах. Вже в кінці 19 ст. Кубанське козацтво власними засобами бу-

дує 400 клм.залізниці,на артільних /властиво вже кооперативних/ засадах.

По артілях прийшли кооперативи.

Теперішній розвій кооперації в Україні це тільки нові форми давньої солідаристичної засади. Від Григорія Галагана /1819/, піонера української кредитової кооперації, Миколи Зібера /1841/, піонера споживчої кооперації, Миколи Левитського /1859/, батька нових хліборобських артілей, розвинулася вона більше ніж в котрім великім европейськім краю.x/ Розвивається й дуже важна галузь кооперації, що найбільше інтенсифікує хліборобство -збут продукції годівлі худоби.

Про вартість української кооперації в найновіших часах говорять і чужинці, і українці з повним узнанням і довіррям.

Чарльз Блекі /Charles Blake/-колишній віцеконсуль Британії в Харкові в своїй праці " Russo-Britisch Chamber of Commers Journal стверджує, що в новій державности й торговлі британський капітал повинен відіграти значну ролю і що торгувати з Україною можна лишень через українські кооперативи."Значіння кооператив є велике, вони улекшили б як вивозову, так і привозову торговлю.Торговлю з розмахом і на загал певну торговлю можна перепроваджувати в ріжних ділянках. Число членів кооператив значно збільшилось підчас /української/ революції"...

Ісаєвич у своїй доповіді на міжнародньому з'їзді в Парижі, в 1919 р.подає такі дані про зріст кредитових кооператив "Українбанку" /білянс на 1.I.1918 - 48.345 тис.карб., на 1.VII - 25.641 тис.карб.і на 1.XI - 46.680 тис.карб./.Кількість споживчих кооператив у Великій Україні в році 1918 облічує на понад 10 тис.кооператив із 12 міліонами членів."Можна судити,- пише він,-про поширення кооператив в Україні

---

x/ На галицькім грунті треба згадати таких піонерів укр.кооперації, як Василь Нагірний, Кость Паньківський і Остап Нижанківський.

по українській революції, порівнюючи число кооперативних союзів /що в 1915 р.були для цілої Росії 10, з того 7 - для України/ з числами при кінці 1918 р., коли в Україні існувало 250 союзів, обєднуючи в собі 15 тис.кооператив різного роду. Не помилимось, коли візьмемо 15 міліонів Українців, обєднаних в кооперативах.

Ц е м а й ж е ц і л и й а к т и в н а с е л е н н я у к р а ї н с ь к и х з е м е л ь.

Треба сподіватися,що органічні, не накинені народам Чорноморя форми економічної організації, докладніше приготовані до сучасности, зорганізують поза продукцією сел і продукцію міст. К а п і т а л і з а ц і я к о о п е р а т и в н о г о т и п у, згл.т и п у п о і м е н н и х а к ц і й н и х с п і л о к мають найбільше успішну майбутність над Чорним морем. Вони вже розвиваються в Туреччині і не брак там, як і в Болгарії, добрих початків.

Можливо, що в Европі обіч західньоевропейського індивідуалістичного капіталізму, обіч большовицького капіталізму касарняно-поліційного типу, повстане над Чорним морем своєрідний тип с о л і д а р и с т и ч н о г о к а п і т а л і з м у.

28. НАТИСК НА ЧОРНЕ МОРЕ.

Відчуття вартости солідаризму над Чорним морем збільшується від виразного натиску ззовні на всі Чорноморські країни.Там шукають кольонію.

Бо інші кольонії вже поділені: війна за них дуже тяжка... Може взятися до Чорноморських країн,- вони слабіші, та й ефективна вартість мешканців Чорноморських країн є більша, ніж мешканців кольоній.За статистикою на пересічного мешканця, скажім, балканських країн припадає 2 1/2 - 3 разів більше випродукованих матеріяльних багацтв, як на мешканця Індії. /Landau/.

Натиск той іде з трьох боків: з півночі,з заходу і з півдня.Пізнати його передовсім з тривалих ґеополітичних посувів - поліпшення лучби в напрямі до Чорного моря. Висловлюється той наступ і в політичних подіях.

На півночі фінно-уральський світ Москви ще наслідує царську політику. Туди на північ водними шляхами Каспія й Волги пливуть нафта Азербайджану і збіжжа Кубані. Туди на північ їде залізницями залізо Тавриди, вугілля і залізо Донеччини, харч Січеславщини. Їх хотіла б звязати Москва з собою будовою залізниць /як Сталінґрад-Донеччина/ і проектами каналів: Волга-Дон, Ока-Дон, а також Дніпро-Москва /властиво Десна-Ока/.

Наступ заходу - це ґеополітичний наступ надбалтійських держав. Не минуло й двох місяців від прилучення Австрії до Німеччини, як вийшло розпорядження Берліна з головною тезою "Дунай має бути розбудований, яко великодержавний водний шлях". Закон з 11 травня 1938 р.про будову каналу Райн-Майн-Дунай передбачує закінчення каналу в 1945 р. Канал цей значно обнизить кошти перевозу.Перевіз збіжжа з Букарешту до Берліна коштуватиме 60% дешевше,перевіз нафти з Пльоешті до Берліна - 70% дешевше.

Як бачимо, німці вивчили максіму - "тривало опанувати можна тільки зблизивши до себе простори лучбою". Пригадаймо, що в 1938 р.і канал у гирлі Дунаю /Констанца-Черна Вода/ почали розбудовувати також німці.

Обіч німців цікавою була проба західньої державности над Вислою. Колишній польський міністр проф. Матакевич вже від 1930 р. хотів був розпочати обєднання Вислянего і Дністрового сточища каналом.

Врешті наступ на Чорне море з півдня від Середземя особливо вияскравився по 1918 р... Тоді позбавлено Болгарію виходу до Еґейського моря,знищено бльокадою Туреччину, Болгарію й Україну,пробувано підбиття Кавказу з Азербайджаном. Коли тепер британсько-французь-

кий наступ ослаб і устійнився,то експанзія Італії по захопленні нею Альбанії починає зростати і загрожувати все більше південно-західнім Чорноморським країнам. Туреччина вбачає в Італії свого смертельного ворога.

29. СВІДОМІСТЬ ОДНОСТИ.

Чи не було давніше такого ж самого наступу на Чорноморські краї?

Можливо, що й був, але не було такої с в і д о м о с т и того наступу. Спочатку соціялізм, а тепер націоналізм і расизм помогли в цьому.

Невдачі свої переживають Чорноморські народи інакше, як досі,-по них вони стають б і л ь ш п е в н і себе і своєї вартости.

Це дуже важно, що т у р к и, наприклад, пережили наступ на них власних підданих /вірмен,айсорів,арабів/, озброєних анґлійською і французькою зброєю. Це добре, що турки,призначені на голодну смерть і вигін, обернулися проти всіх чужинців, а лицем до себе самих,своєї природної території і природного оперття - Чорного моря.Націоналізм спалив у них усі нереальні претензії, як панісламізм, пантуранізм,неовізантійство. Оперття на свої сили, це тільки їм зісталося.

Це дуже добре, що У к р а ї н ц і мають у своїй памяти стільки проб поневолення й ограбовання їньої землі. В яких чужих мовах в останніх часах ще не лунало на у к р а ї н с ь к и х землях гасло - "геть з Україною", і хто не вивозив ще здобичі з цього краю?

Коли в квітні 1919 р.армія українських селян повстанців скинула в Одесі до моря дивізії антанти - було і там 17 східньо-західньоевропейських націй. То був важний момент.В оберненню до себе і свого оперття на морі довершився великий внутрішній перелом як у Великій Україні, так і поза нею.

Зміна в Туреччині, перелом в Україні,розвал Австро-Угорщини,на-

тиск з двох боків на Дунайські краї, натиск з боку Москви і з півдня на Кавказ, натиск Італії на Балкани й Туреччину - це створює відповідну психічну атмосферу в Чорноморському сточищу.

"Націоналізм, згл. ще глибше расизм, очистили як би етнічні індивідуальности над Чорним морем. Відчуваючи свою індивідуальність, вони виразніше відчувають і кожне ущерблення тої індивідуальности. Політичний брутальний натиск ззовні й економічний визиск стає перед ними в своїй н а г о т і.

Чорноморські народи о б у д ж е н і, їх обудив націоналізм і вони гостро відчувають всі спроби ззовні їх визиску і пониження.

С в і д о м і с т ь о д н о с т и випливає органічно із звідомости спільного загроження, наступу, чи натиску ззовні. Взагалі, яке б то не було обєднання, воно може наступити тільки при натиску ззовні. Мав рацію А. М о р у а, коли в своїй сатирі-утопії говорив, що обєднання всіх народів землі станеться тільки тоді, коли землю почне обстрілювати Марс чи інші плянети.

Підставою відродження і споєння не одного народу була тотальна ненависть до нього з усіх боків. Українці добре відчувають практичне значіння цього твердження.

Чорноморські народи обуджені і мають п а м я т ь. Правда, держава османів спинила на 5-6 століть розвій Чорноморських народів і дозволила іншим народам випередити їх у державнім і культурнім поході. Друга обіч османів наслідниця Візантії - Росія, від свого початку в 1722 р. намагалася створити національний центр, і, не створивши нічого тривалого, у великій мірі ущербила розвій України і Кавказьких народів. І османи, і Росія, і їх західня імітаторка Австро-Угорщина відійшли, щоб дати місце національним індивідуальностям.

"Пропащий час" минув.

Стремління оновлених Чорноморських націй до відродження зустрічає важкі перепони. Але ці перепони все виразніше приводять до пересвідчення, що будучність Чорноморських народів є тільки в нимиж створеній с п і л ь н о т і.

важкі перепони.Але ці перепони все виразніше приводять до пересвідчення що будучність Чорноморських народів є тільки в ними ж створеній с п і л ь н о т і.

Але чи та спільнота має які вигляди на будуче, взагалі добрі п е р с п е к т и в и?

Чи зможуть Чорноморські краї оборонити свою спільноту в сучаснім стані річей в Европі?

30. ПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ.

Ніхто не може окреслити того,що буде діятися в Европі.Однак певні тенденції в розвою окремих народів можемо вже тепер зауважити.

Як же представляється в сучаснім 10-літтю Північ-Совіти,Балтійський захід і Середземя-Південь? Це як би три фронти в наступі проти Чорноморських країн.

Специяльно цікаві для українців були б зміни, що діються в середині московської етнічної маси. Московія /це ядро совітів/ з 5?-53 міл. населення на території 1? давніх ґуберній, приготовляє найбільшу зміну. Зрештою, до змін в своїй історичній дорозі тягне її характер населення.

Московія від початку державности,як її характеризують історики, була номадською. "Волоцюжство населення було прадавньою характеристичною прикметою сільського побуту північно-східньої Руси,почавши від доби її кольонізації. /С.В.Р о ж д е с т в е н с ь к и й/.Так тривало дуже довго. І в той час, як Україна і ціла Европа вже в 8-12 ст.провадила осіле життя, "значна частина селянського населення стародавньої Московії аж до 17-18 ст.постійно пересовується з місця на місце". /С. П у ш к а р ь о в/. Переселення,кольонізація краю,-каже московський історик - була основним фактом нашої історії і з ним у близчім чи дальшім звязку стояли всі інші факти". /В.О.К л ю ч е в с ь к и й/.

Віссю царської Росії була вісь північ-південь: П е т е р б у р г - С е в а с т о п і л ь.

Ця прямовісна вісь зміняється за часів совітів.Замісць неї все більше виразнішає східньо-західня позема вісь: М о с к в а - С и б і р.

Проф.Д.М е н д е л є є в, знаний у цілім світі з своїх хемічних праць, ще в р.1906 висловив думку,що центр російської людности посувається на північний схід і буде коло Омська.

"Ще в 1918 р., коли Росія на деякий час завдяки Берестейському мирові втратила свою важкопромислову базу в Україні,Ленін пророчив,що їх промисел перенесеться на схід." /Walther P a h l/.

По двадцяти роках це до певної міри здійснилося.Правда,Україна ще зістається совітською важкою промисловою базою, але крім неї Совіти мають ще одну над Б і л и м м о р е м, а також шість нових а з і й с ь к и х промислових центрів. І ці центри, як облічують совітські статистики, мають в собі 80.5% усіх совітських джерел промислової енергії. Коли за час від 1913 до 1939 - семикротно збільшилися запаси вугілля, то це збільшення майже виключно йде на теренах Азії. Отже там є велике поле до праці.

Змінився розподіл обшарів під Москвою. "Давній поділ Росії на північний споживчий обшар і південний продуктивний /Україна/ тепер не існує.Так само не можна протиставляти чисто промисловим чисто хліборобські округи. Бо за важким промислом посунувся й харчовий промисел. Мясні фабрики стоять в Омську, Семипалатінську й Верхнеудінську, фабрики рибних консервів на Камчатці, цукроварні в Казахстані, Західнім Сибіру і т.д. /Walther P a h l/.

За совітською статистикою і населення тих областей зросло за часів першої пятилітки з 12% на 14% в порівнанню з рештою совітів.

В третій сучасній пятилітці вони розбудовують головне район Ангари й Єнісея в Сибіру, де має бути "найдешевша електричність у світі"

і безмірні запаси вугілля.

Характеристичне й те, що совітський воєнний промисел розбудовано п о з а межами України, Білоруси й Кавказу, як би не рахуючи їх цілком певно звязаними з Совітами.

На схід пересувається не тільки людність, але й цілі і зміст московської совітської політики.

Не менші зміни можуть ще довершитися й на З а х о д і в німецькому світі.Обставини, що зродили сучасне обєднання германського світу, не вказали ще докладно,куди цей світ вирушить.Традиція ґотів є в крови сучасних німців, дух раси кличе їх на давні ґотські шляхи.А ці шляхи менш дали здобичі ґотам над Чорним морем, зате найбільш оплатилося їм піти на Південь, їх притягала завжди Італія, середнє й західнє Середземя /похід Візиготів у 375 р.:остроґотський похід Теодоріха/.Сучасна Німеччина стоїть як колись у Паннонській /Угорській/ долині,а звідти є не один,але два шляхи - на південний Схід до Чорного моря і на південь до Середземного моря.Найближчі роки покажуть,куди йтиме пенетрація німців.Чейже й істориків дивувала дивна здібність до співжиття давніх ґотів і італійців, що як би доповнювали себе взаємно.

Врешті, третій чинник - П і в д е н ь, сили Середземя, сам не є такий однородний, як то було в роках 1915-1922, коли франко-брітійські військові аґенти працювали над розкладом залишків османської імперії, порядкували на Балканах, провадили арабів, орґанізували по свойому Іран і Кавказ, висаджували десанти на півдні України і використовували вугілля Донбасу.

Тепер їхній розгін навіть у Середземю зустрів поважного супротивника - Італію. Не забракне там і Німеччини, а можливо і японських демонстрацій.

Крім того, обуджені націоналізми народів Африки й Азії справляють щораз більші труднощі.

Отже, не виключено й те, що взаїмна боротьба Середземноморських чинників вийде на добре Чорноморським країнам. Зрештою, і в тих умовинах визволення зпід впливів, буде коштувати багато жертв.

Важкі жертви заплатять Підкавказзя, Кавказ і Україна з Доном за відділ від совітів. Уже зложені досі в боротьбі жертви треба рахувати з обох боків не на сотні тисяч, а на міліони душ. Тим більше дозріла справа незалежности тих країн.

На закінчення, сконстатуємо може найважніше в тому натиску імперіялізмів на Чорне море: совітського, італійського і франко-британського.

Жаден з тих імперіялізмів не є спокревнений і не в силі органічно співділати один з одним.

В цій неспівмірности трьох сил, що наступають на Чорне море, є великі можливости для Чорноморських держав.

31. СОЮЗ ЧОРНОМОРСЬКИХ ДЕРЖАВ.

Визволення народів Чорного моря,- це гасло, що до нього дозрівають вони самі. Це клич, що його накидають їм мимоволі їх вороги. Визволення не тільки фізичне, але й духове, утвердження свойого я над Чорним морем. Чорноморський простір не кольоніяльний простір для інших народів. Він має своє призначення, свою власну мораль і ритм суспільного життя. Чорноморські народи доповнюються взаємно і в своїх матеріяльних добрах, і в своїх духових змаганнях.

Союз Чорноморських держав,- це твір, що може започаткувати нову державну форму буття і новий зріст европейської культури в її чорноморській відміні.

Багата доба Чорноморської культури і політики, що тривала від початку 8-7 ст. до Хр. аж до 13 ст. по Хр. ще повернеться. Останні десяти-

ліття звільнили почасти народи південного й західнього узбережжа, обудили народи північного і східнього узбережжа; - приходить відновлення давньої ролі Чорного моря.

Союз Чорноморських держав це передовсім гасло с п р а в е д л и в о с т и, що його протиставляємо всім спробам обернути Чорноморські землі в кольоніяльний простір. Одночасно, це є зближення до духа часу, віри тільки у власні сили.

Тривалою основою такого союзу є спільні економічні інтереси. Вступом до осягнення цього Союзу було б не гноблення обуджених Чорноморських народів, лишень доцільне господарювання у цім великім господарськім комплексі, що ним є Чорноморський простір. М и т н и й с о ю з Ч о р н о м о р с ь к и х д е р ж а в зєднає тривало і міцно кількадесят народів над Чорним морем в одне велике державне господарство. Бо тепер є доба великих державних господарств.

І н і ц і я т и в а У к р а ї н и в зближенню Чорноморських держав для економічної й політичної співпраці випливає вже з її ґеографічного положення й характеру її людности. Українське масивне склепіння це ч о т и р і с ь о м і Чорноморських просторів і багацтв. Найбільшим її багацтвом буде все ж її зорґанізована збірна енерґія, що видає людність. Людина - це зброя найвища, і л ю д е й мусимо дати.

Чорноморська доктрина односты Чорноморських держав і першого місця в них України, це доктрина розвою і наступу.

Чорноморська доктрина це - небажання розплинутися /як в якомусь "Союзі Трьох Русей"/, лишень гін до орґанізування сили і продуктивности. Ані над Україною, ані над іншим Чорноморським краєм вона не ставить нічого понад націю /згл. расу/ і не нищить національних ідеалів.

Союз Чорноморських держав - це союз живих державних орґанізмів, що їх спільний економічний і політичний і н т е р е с і відчуття нової вищої справедливости.

Україна, як держава, увійде може найпізніше до перстеня Чорноморських держав, але від неї в і д р а з у ж, завдяки її положенню і значінню, обставини вимагатимуть як найбільшого відчуття міжнародньої ситуації і освітлення тої ситуації з українського штандпункту /доктрини/.

На те треба бути приготованим, хоч би які неспівмірности й упадки т е п е р переслідували українців. Бо це т е п е р може статися іншим з а в т р а.

В о їс т и н у - є с т ь Б о г у п р и з н а ч е н н і н а р о д і в, і В і н п р о в а д и т ь У к р а ї н у.

ДОПОВНЕННЯ:

МИНУЛЕ Й ХАРАКТЕР ЧОРНОМОРСЬКОГО ПРОСТОРУ.

Ми розглянули сучасне і його первні, над Чорним морем, як свою власність. Не менше прагнення право власности побуджує нас і до заволодіння м и н у л и м.

Все, що діялося в минулому, може нас попередити, усвідомити чи навчити в можливостях сучасности. Коли б тільки 5% того, що діялось колись, повторилось тепер,- м у с и м о ї х, т і 5%, п і з н а т и.

Цього вимагає від нас почуття в і д п о в і д а л ь н о с т и підчас дії. Найбільш людською і людяною річчю є приготовлюватися до дії. Чи ж не приготовляється до бою військова керма, обличуючи старанно кожну можливість і несподіванки?

Треба дослідити не тільки кожний рівчак і його ґеольоґічне м и н у л е, треба пізнати не тільки розклад села і те, як воно б у л о будоване, треба зясувати не тільки характер бійців і те, як вони б у л и виховувані, треба знати і к о л и ш н і битви, які в цьому місці відбувалися.

Пізнаймо ж м и н у л е Чорноморського пляцдарму.

Тяжко в нім орієнтуватися, не пізнавши характеру морських берегів і р і к. Вони ж на протязі тисячоліть були підставою людського життя. Такою ж хоч і не матеріяльною підставою є прастарі Чорноморські к у л ь т у р и. Т о р г о в л я і її історія характеризують найпростіші і найскладніші матеріяльні відносини в Чорноморському просторі. Відносини в сфері духовій, в ділянці моральній, окреслить там боротьба і зріст р е л і ґ і й. Влада людей уформувала людей в д е р ж а в и і витворювала при тому своєрідні типи, як османський урядовець, український козак, вірменський купець і т.п. Врешті і ґеоґрафічні обставини, і людські відносини створили підстави для спільного всім Чорноморським народам х а р а к т е р у.

Такий був би зміст і провідна ідея цієї описової частини праці, що доповнює першу більш вольову і сучасну частину.

1. МОРЕ І ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА.

В с т у п. Море завжди є центром для країв на його берегах. "Спільний обсяг морської лучби є чимсь протилежним до суходолу, розтятого кордонами. Далеко легше, ніж при політичнім суходоловім сусідстві, знаходимо природнє гуртування народів і держав довкола моря, що їх сполучує". /Р а т ц е л ь/.

Не всі народи в однаковій мірі користають з моря, але воно виховує в правдивих морських народів сильний характер, опертий на відвазі, витривалости і далекосяглий погляд на суспільні справи: "Морське вихован-

ня характерів, це найвища школа людства: Жадне заняття не переоїває не-здібні типи так швидко і певно, як мореплавство". /Ш у л ь т е/.

Як бачимо, море зосередковує надморські краї лучбово і виробльованням характерів, здібних до будови держав і державних союзів.

Ґеоґраф-політик відкидає поняття "Замкненого моря", знане в міжнароднім праві. /Р а т ц е л ь/.

Замкнути політично можна кожну країну на морі і кожне "відкрите" чи "замкнене" море. У війні 1914-1818 р.р. німецькі субмарини майже цілком заблькували Британський острів, майже ціле Середземя і велику частину берегів Скандинавії. Зрештою, поняття "замкненого моря" існує передовсім для того, хто хоче дістатися до середини такого моря. І залежить від сили Чорноморських країв, щоб своє море "замкнути" для напасників, або мати "відкрите" для своїх цілей. Було б великою втратою для розвою Чорноморських країв, коли б незгода серед них, ривалізація - дозволяли силам поза Чорним морем зневтралізувати вхід до моря і тим самим нищити спільне життя цих країн та втручатися до їх розвою.

Ґ е о л ь о ґ і ч н е   м и н у л е. Важним є пригадати в ґеольоґічній історії Чорного моря, що вже в середньо-міоценовій добі Дакійсько-Галицький водозбір змінився на т.зв. С а р м а т с ь к е   м о р е. Це море, що існувало півтора міліони літ тому, на заході досягло кордонів Галичини, покривало собою трохи не весь Крим і частину Кавказу, а на сході сягало до гір Тянь-Шань, сполучуючи в собі і Каспій, і Аральське море. На самім півдні з теперішнім Мармуровим морем /Пропонтидою/, але було відділене від Середземя. Сарматське море було прісноводним і фавна його складалася здебільшого з тих тварин, що й досі зустрічаємо в Чорнім морі.

В пліоценовій добі бачимо вже більш подібне до теперішнього П о н т і й с ь к е   м о р е, що було звязане з Каспієм, але вже відділене від Середземя т.зв. Еґейським суходолом. Та в Кумо-Маничі повстає узгір-

ря, що відділює Каспій з його Волгою,Курою й Араксом від Понту,а при кінці ледівцевої доби западається Еґейський суходіл і солені води Середземя сполучуються з прісними водами Мармари-Пропонтиди,а значить і далі з прісноводним Чорним морем.

Лимани і фавна. З затоплених морем ерозійних долин повстали в гирлах річок своєрідні затоки-лимани, головне на північнім узберіжжу, де їх коло двадцяти.

Характеристичну зміну вчинили Середземноморські води в фавні Чорного моря. Більшість тварин,що жили в глибинах колишнього Понту, не в силі була витерпіти гострої зміни солоности води, і згинула,давши початок масовому гниттю орґанічної річевини в глибині Чорного моря.Тому спостерігаємо в цім морі єдине в світі зявище - лишень у горі на глибині до 200-250 метрів є життя, зате нижче - води його повні сірководня.Все дно по глибоких місцях укрите чорним мулом, сама назва моря "чорне" - залежить від кольору цього мулу. Чорноморська фавна - цілком своєрідна,але невелика: коло 1000 відмін; це не багато в порівнанню з 7000 відмін фавни Середземя. В Чорноморській фавні найбільший відсоток припадає на колишніх житців Понту, потім більше трапляється тут кельтійсько-бореальних житців,що дісталися сюди з північно-західньої частини Атлянтику і розвиваються тут краще, як у Середземю. Найменше є тут середземноморських форм.

Чорне й Озівське море. Дно Чорного моря має форму дуже глибокої уголовини із стрімкими кручами на спадах. Лишень уздовж берегів проходить неширока мілка смуга.Пересічна глибокість моря вагається від 200 до 2600 мтр.

Озівське море /Сурожське, або Синє море Українців/,що носило в старі часи слушну назву озера, дуже мілке. Його пересічна глибина -7 метрів. Це властиво озеро, утворене з течви Дону й Кубані.Для Чорного моря це - рибний завод, рибно-промисловий район, один із чотирьох важніших районів:

1/південний беріг Тавриди[x/], 2/Болгарське узбережжа коло Варни-Бургасу, 3/дельта Дунаю. Місця рибної ловлі знані були вже в 7 ст.до Хр., так само давно був проваджений рибний експорт фенікійцями, а пізніш геленами.

Вітри, характеристичні для Чорного моря,- це зимовий вітер з Кавказу "бора" /швидкість 30-40 м.на сек./ в південно-західній частині, і сухі гарячі вітри з гір Тавриди й Анатолії - "фени".

Середня температура усіх узбереж Чорного моря дуже подібна і вагається між + 10.2° Ц. /північний захід/ і + 14.1° Ц./Анатолія/.

Врешті треба пригадати, що Чорне море значно близче до Середземного моря, до Індійського океану, а навіть до Пацифіку, як до Балтії чи Білого моря. До Марселю звідти тільки 3.180 клм.,до Владивостока - 17.468 клм., а до Петербурґу /Ленінграду/- 23.469 клм.,до Архангельська - 25.135 клм.

Острови. Острови - це передовсім пункти опертя й зосередкування людських сил. Коли суходолова держава переходить на острві,це стає початком розвою фльоти. Фенікійці, перейшовши на Кипр, Атенці на Салясіс, а Римляне на Сицилію, розпочали звідти підбивання моря і надморських країн.

Одночасно острови для морської плавби, це - місця відпочинку і зупинки в морських переходах. Догідний острів як би перехоплює всі важніші лінії й сполуки на морі: він контролює і підтримує їх водночас.

Треба зазначити, що півострови є виразниками тих самих ґеополітичних тенденцій, що й острови. Це специяльно важне - в ґеополітиці Чорного моря.

Чорне море дуже вбоге на острови. Є їх три значніші: один в поблизу Царгородської протоки, другий коло гирла Дунаю, а третій - скеляста Березань коло Дніпрово-Бузького лиману.

---

x/ Таврида по татарськи - Кирим, Крим, що значить - перекоп.

Інші острови то властиво є морські коси, "пересипи", повсталі з намулу. На однім з таких пересипів, що створив лягуну в дельті Кубані, стояла в давніх віках чарівна Фанаґорія, що її назвали Чорноморською Венецією. До речі, вона й була на ґеоґрафічній широкости Венеції.

З н а ч і н н я Т а в р и д и. Оскільки значіння небагатьох островів і кількадесятьох догідних пристаней є для панування над Чорним морем незначне, остільки півострів Т а в р и д а /з татарська званий Крим/- це ключ до панування над водами Чорного моря. Цей півострів входить далеко в море і ділить його на дві половини - східню й західню. Його запілля - це найбагатші землі Чорного моря, з нього можна легко сягнути до гирел усіх важніших Чорноморських річок. Його затоки дають найліпше місце до постою фльоти, що використовувала ще римська воєнна фльота.

Свого часу з Чорного моря робили випад на сусідні суходоли і війська Митридата Великого, і орди Кримських татарів. Власне, роздумуючи про їх ролю, давній дослідник Старовольський в своїй праці п.з."Побудка або рада, щоб скасувати перекопських татарів" /1618 р./ пише:"Доки перекопських татарів з Тавриди не викинем, доки не дамо осадчих до Херсонесу, доти не буде від них спокою. Коли ж уфортифікуємо це місце... будемо грізні для самої Туреччини і легко брикливу Москву поменшимо. Волохи нас будуть слухати і Мультани і Семигород будуть для нас зичливі".

Українську тезу висловив прозірливий український ґеополітик Степан Р у д н и ц ь к и й в словах: "Тепер і на будуче політично-ґеоґрафічне значіння Криму для України дуже важливе, без володіння Кримом вже не могутність, а й самостійність Української держави мусить бути дуже проблематична".

В и с н о в к и. Коли б ми зробили висновки з повище сказаного, то в першій мірі виразним стає однісгь берегів Чорного моря під зглядом ґеольоґічним і кліматичним, а під зглядом стратеґічно-державним - зосередковання сили в одному його пункті - в Тавриді, центрі Чорного моря

і колись осередка найбільшої Чорноморської державности.

II. ЧОРНОМОРСЬКІ РІКИ.

В с т у п. Найважнішою дорогою у Чорноморських країнах є ріки. Вони існували від прадавніх часів і від прадавніх часів люде тут будували свої оселі над ріками, або близько рік. В околицях лісу і лісостепу, ріки давали природню легкість сполуки, а в околицях степу з його нелегким доступом до води /лес, посухи/ оселі людські переважно закладувано над ріками або в балках і рівчаках, де доступ до води був лекший.

Ріки в давніх часах були найважнішими торговельними дорогами. Гирла усіх великих річок Чорного моря переважно були збірними коморами для всього того, що постачала ріка-дорога з усіма її відгалуженнями. Тому бачимо перші великі прадавні міста Чорноморщини позакладувані в гирлах або близько гирел великих рік від Дунаю аж по Кубань і Ріон.

Ця система лучби зісталася й до нині найбільш важною. Залізниці /нечисленні зрештою/ не викликали еміґрацій, ані не мали спромоги їх викликати. Новозбудовані м і с т а по залізницях переважно мають характер адміністративний і тимчасовий,- їх будовано радше для цілей адміністрації і війська. З а т е с е л а /і старі міста/ у свойому розполозі відповідають більше ґеополітичним тенденціям країв, більш є стародавні і звязані з системою річних басейнів.

Тому, коли б ми мали вагання щодо п р и н а л е ж н о с т и тої чи іншої місцевости до обширу Чорного моря, вистарчить визначити її ґеоґрафічне відношення до найближчої річної системи. Так само й тенденції експанзії того чи іншого народу або племені є співмірні з головними осями річного басейну. Головною тенденцією кожної системи є її звязок, її закорінення в морі, що тим самим стає довершенням і осередком усіх Чорноморських річних систем.

Зрештою, можемо піти і за окресленням рік Ратцелем у його політич-

ній ґеографії:"Для нього ріки є продовженням моря у глиб суходолу"З погляду лучбового є в тім цілковита слушність. Політичне значіння річних гирел є велитенське,- ціла торговля на ріці, що її гирло опановано, є переважно в руці пана гирла.

Д у н а й. "Дунай - дуже старе славянське слово,що тепер означає річку Дунай і що його корінь знаходимо у всіх назвах річок на півдні України: Дон,Донець,Дністер,Дунай - заховало в народніх піснях своє первісне значіння - вода". /Х в е д і р В о в к/.

Дунай заповнив ґеольоґічно улоговину, що колись сполучала Понт і Каспій із Заходом. Його течва - це д в а о к р е м і характери течви.Починається він, як середньоевропейська ріка з альпейським режимом і так іде до Пассав,Відня,Будапешту.Але вже там приймає доплив з Карпат, Сербських і Балканських гір.Там виступають його части і наглі повені.

Фавна його належить так само до д в о х с в і т і в, частина до середземноевропейських рік, однак переважна частина до Чорноморських рік як Дон чи Дніпро.

Анґлійський ґеополітик твердить, що "для більшої догідности,спираючись на фізичних підставах, можна поділити Дунай на чотирі ділянки". /Gordon East /. Перша - від Чорного лісу до Пасав, друга - між Пасав і Віднем, повна тіснин,третя - долинна і, врешті, по мало судоплавних тіснинах і порогах Залізних Ворiт - четверта найважніша частина.

Для українського ґеополітика - найважнішою ділянкою Дунаю є найдальша границя, що її осягнула потуга, оперта на Чорнім морі.Це місто Комарно в південній Словаччині, що його осягнула в 16 ст. отоманська імперія.

Гелени звали Істрос-Дунай тільки в долішній течії /до Залізних Ворiт/. Але вже Митридат Великий знав,що це певна дорога до Північної Італії, до Риму, готуючися перед смертю іти нею до остаточної розправи з Римом. Варварські кочові народи, ідучи від Каспію, не зіставляли жадного сліду на півночі Чорного моря, навіть не знаходимо їх могил. /В.

Щ е р б а к і в с ь к и й/.

Їх від кілька до кільканадцятитисячні орди минали швидко вузьке степове пасмо між українським лісостепом і морем, щоб упірнути в багату Дунайську долину. Там повно слідів їх перебування. Звідти нападали вони на Рим. Тому Дунай-Данувіюс перші описали добре римляне. Там був їх північний кордон у I ст.по Хр.

В Дунайськім долішнім і середнім сточищу зродилося кілька більш-менш значних державностей, як великоболгарська чи великоугорська. Деякий час в 10 ст. долішній Дунай належав до Київської Староукраїнської імперії. Від 10 ст. над Дунаєм починає зростати монархія, заложена Габсбургами.

"Жадна ріка світу не розтята стількома політичними кордонами, як Дунай" - каже ґеоґраф.

Не тільки велика кількість кордонів зменшує значіння Дунаю, другої найбільшої ріки в Европі і першої на Чорнім морі. Ця дорога з Чорного моря на захід, що могла б бути по звязанню каналами з Райном не менш важною, як Царгородська протока, не занадто влекшує лучбові завдання. Яко комунікаційний шлях Дунай має менше значіння, як Райн на Заході, і як сучасний Дніпро на Чорнім морі. Причина цього - змінність його глибини і рухливість дна /З у п а н/. Мілини, тіснини й підводні скелі гальмують плавбу від джерел аж до Залізної Брами. Врешті дуже тісна течія Дунаю, що не дозволяє на плавбу вгору річки до часу пароплавби, не дозволяла на загально-дунайську торговлю. Тому регуляція Дунаю має завжди характер політичний, бо усуває кордони і зближує Дунай до того, хто його регулює.

Р е г у л я ц і ю його почала ще Османська імперія: Сулинський канал у гирлі збудували турки /1850/, а поглибила Росія /1861/. Угри збудували в 1898 р. канал в тіснині Залізної Брами, але за мілкий і вузький. Врешті, повоєнна регуляційна комісія на Дунаю занедбала і до-

теперішні реґуляційні роботи так,що глибина Дунаю у гирлі зменшилася з 8 до 5 метрів. Відповідно зменшився також і тонаж суден.В 1927 р.тонаж пароплавів був 60% того, що в р.1914.

С у ч а с н у б о р о т ь б у з а Д у н а й характеризує передовсім зріст і розвій Дунайських пароплавств.Перший пароплав на Дунаю /1830/ зявився сім літ пізніше, ніж на Дніпрі і належав до а н ґ л і й с ь к о г о товариства. А в с т р і я, даючи щорічну велику субсидію /1.3 міліони золотих корон/ розбудувала на Дунаї пароплавство,що було перед війною найбільшим річним пароплавством світа. У г о р ц і в 1895 р.і південні н і м ц і в 1888 р.розпочали розбудову пароплавних товариств згори ріки; від 1893 р.р о с і й с ь к е Чорноморсько-Дунайське товариство з долу ріки. По великій війні деякий час на першому місці була Ю ґ о с л а в я н с ь к а Дунайська фльота / 33 тис.кін.сил і 36.2 тис.тон вантажної здібности/, та вже в 1927 р.на перше місце висунулося обєднане н і м е ц ь к о - а в с т р і й с ь к о - у г о р с ь к е пароплавство /61 тис.к.с., 490 тис тон в.здібн./

Ще в 1860 р. а н ґ л і й ц і заклали залізницю Чернавода-Констанца, що конкурувала з водним дунайським шляхом. Там мали вони субсидувати будову каналу Чернавода-Констанца x/ в звязку з проектом анґлійської воєнної бази в Констанці. Однак у 1938 р.будову цього каналу,що скорочує водний шлях з 400 на 80 клм., перейняв на себе н і м е ц ь к и й синдикат.

Боротьба за Дунай не скінчилася.Так, як його шляхом був похід озброєних східніх народів на Захід, так,можливо, тою самою дорогою відбудеться похід народів із Заходу.

Д н і с т е р. Дністер, друга державна українська ріка.Вздовж неї йшла в 9-13 ст.торговля Галицько-Волинських земель.Тодіж розпочалася

---

x/Цей канал,на думку румунських інженерів, мав стати новим гирлом Дунаю.

повільна кольонізація Дністрового правобережжа українським елементом з Карпат і Покуття.

Фльора і фавна Дністра - така сама, що й Дніпрова /О п п о к о в/. Дністер має сплав тальки в діл, це переважно збіжжа, ліс і вугілля. Суднoплавний від гирла до Ново-Ушиці /давніш аж до Галича/. Його вантажний рух невеликий. В р.1911-1913 пересічно становив він 5% Дніпрового і 52% руху Бога. Вимагає значного розчищення і поглиблення ложа.

Б о г /Б у г/. Ріка колись дуже важна в господарці Запорожського Ордену /16-18 ст./. Головні пристані - Вознесенськ і Миколаїв і між ними існує найбільший вантажний рух. Шлюзування продовжило б цей рух аж до Ольвіополя-Першомайська /Ш о в г е н і в/.

В середньому з Вознесенська вивожено в довоєнних часах до 350 тис. тон збіжжа.

Д н і п р о. Перша державна українська ріка, третя щодо величости в Европі, друга - в Чорнім морі. Як довго течва Дунаю не буде урегульована і не знайдеться в одніх руках, так довго зістанеться першенство Дніпра на Чорнім морі в ділянці лучби й торговлі.

На великому сточищі Дніпра - коло 511 тис.кв.клм.x/ з його 13 притоками розмістилося головне ядро української людности. На північному заході сточища і у верхівях ріки перебувають давніші литовські і фінські племена, підбиті культурою Києва в 8-12 ст.- білорусини. /В. Щ е р б а к і в с ь к и й./

Сточище це - одне з найстаріших культурно в Европі, там викрито пребагату культуру мальованої української кераміки. Це - "типова рільнича культура з населенням, що групувалося часто над берегами рік у фортифікованих оселях". /Т а л ь г р е н/. Перві геленські, що зісталися по кількасотлітній кольонізації гелейнів, і перві готські, по ве-

---

x/Для порівнання: сточище Дністра 77 тис.кв.клм., Кубані - 60 тис., Дону 430 тис., Дунаю 800 тис.к.м.

ликій державі остроготів, ушляхотнені великодержавністю й чорноморським християнством, дали підставу українській культурі.

Дніпро віддавна є одною з важніших европейських торговельних артерій, що сполучує Чорне море з північною Европою. По монгольській навалі стається він головною торговельною артерією Великого Князівства Литовського /разом із сточищем Німана/, пізніше уже яко вісь Козацької держави є в звязку з Польщею /сточище Висли/, потім Москви /сточище Волги/, а від часів Великої війни стається підставою повороту до найстаріших державних традицій Українців.

В 1823 р. збудував в с.Мошни приятель Шевченка, український мільонер Яхненко, пароплав на Дніпрі - "Українець". Розвій пароплавства йшов швидко,- перед 1914 р.були два великі підприємства і кільканадцять менших пароплавств, що ходили притоками Дніпра: їх обслуговували 406 пароплавів і 2566 парових суден.

"До дефектів Дніпра, як водного шляху, належить: велике ухилення його бігу від простої лінії, яка зєднує Київ з Херсоном, нестійкість берегових грунтів поза межами г р а н і т о в о ї   с м у г и, особливо пороги"./І.Ш о в г е н і в/.

Пороги розділяли ціле судноходство на дві половини, тому ще в 1918 р.уряд України асигнував на початок регулювання їх 18 міліонів карбованців і департамент водного господарства з професором І.Шовгеновим на чолі, розпочав працю. В році 1933 інші люде закінчили будови Запорозької греблі на порогах і таким чином повстала судноплавна дорога на 1920 клм., а також електрична станція Дніпрогес 810 тис.к.сил, отже більша від подібної станції на Ніягарі /430 тис.к.сил/.

В первісний облік однак життя внесло свої поправки, передбачені, зрештою, вже підчас будови станції найбільшим українським знавцем цих справ.

"На 1 січня 1936 р.встановлена потужність станції була 435.000 квт./з [illegible]ісць проектованої [illegible]3.000 квт./, віддач[illegible] енергії була 1.888 міліярді[illegible] кіловат-годин /замісць передбачених до [illegible].4 м-да квгод[illegible]/; перевезено ч[illegible]з шлюз вантажів 43[illegible].000 тон /замісць пе[illegible]дбачених до [illegible]

квт. /замісць проектованої 558.000 квт./, віддача енергії була 1.888 мілярдів кіловат-годин /замісць передбачених до 4.4 м-да квгодин/; перевезено через шлюз вантажів 430.000 тон /замісць передбачених до 2 міліона тон /". /І.Шовгенів/.

Головні пристані в Дніпрі: Київ, Січеслав, Дніпропетровськ, Херсон.

Найреальнішою справою тепер є докладна реґуляція Дніпра і сполука його із сточищем Дону /Шовгенів/.

В останніх двох роках цікаві проекти піднесла ініціятива дніпровських інженерів: розбудова нафтових збірників на пристанях Дніпра /від Херсону аж до Чернигова/, а також збудовання від червня 1940 р. каналу Дніпро-Німан, що звязав би господарство Литво-Білоруси з Україною.

Дотеперішні сполучення Дніпра каналами із сточищами Висли й Німана не мають великого значіння /канал Огінського і канал Дніпрово-Бужський/.

З погляду ґеополітика будова Запорожської греблі і усунення розламу в Дніпровій лучбі має дуже велике значіння. Воно полягає передовсім на приближенню Києва і взагалі найбільш багатого на людей і морську енерґію обширу України до Чорного моря. Можна б цей факт порівняти /з огляду на велике усправнення лучби/ хіба до перенесення столиці України над береги Чорного моря. Можна було б узнати в цьому поворот до часів Ольбії і Пантикапею, столиць на Чорноморськім узбережжі.

Дон. Дон - поріг української території і обіч Дніпра і Дністра третє джерело старої української великодержавности /Пархоменко/, випадова брама на Волгу, Каспій і Кавказ, це - четверта велика ріка в Европі.

Треба підкреслити, що сточище Дону, як і сточище Дніпра і Дністра, положене на чорноземнім степу і лісостепу. Горішній кордон сточища це - Епіфань-Липецьк /де є українські оселі/ і Чембар-Лисі Гори.

Офіціяльна російська статистика /1897 р./намагалася зажди прилучити н а с е л е н н я Подоння до російської території,залічуючи гуртом усіх козаків-донців до росіян.Тимчасом 2/3 донських козаків /серединці та низовики/ і мовою, і фізичним типом, як твердили навіть російськіне дослідники /С т а в р о в с ь к и й/, належать до українців.

Притока Дону, річка Іловля, пропливає близько Волги і там улекшує л у ч б у і т о р г о в л ю Дону з Волгою, даючи змогу переволочувати товари.

Вже в 4-5 ст.ст.до Хр. Подоння було густо заселено антами /праукраїнцями/ і жваво посередничило з арабсько-іранським Каспієм і Чорним морем.

Торговля Дону розвинулася спеціяльно при Хозарській торговельній державі.

Хозарська фортеця з наємними військами, Саркел-Біла Bежа, стояла в сточищі Іловлі з Доном. Хозарське купецтво і його держава не мало щастя до воєн: боротьба з арабським конкуренційним ринком скінчилася походом сирійського полководця Марвана, що напав на Хозарію і там знищив коло 20 тисяч будівель.Потім висловник інтересів іншого конкуренційного тракту - Скандинавія-Дніпро-Чорне море - С в я т о с л а в З а в о й о в н и к, підбиває фортецю Саркел, столицю Ітиль /Ідель т. зн.Волга/, врешті Тавриду, північний Кавказ і доходить аж на Закавказзя /965-967 р.р./.

Відтоді маґістраль Дону це тільки відгалуження центральної української торгової маґістралі - Дніпра.

Напади к о ч о в н и к і в на захитану внутрішніми сварами староукраїнську Київську імперію нищать у першу чергу Донський тракт,що є більш степовий в порівнанню з Середньою Україною. По уграх і печенігах ціле населення Подоння пересувається в гору ріки над притоки Медведицю і Хопер. Коли в 1389 р.митрополит Пимен подорожував Доном,їдучи

до Царгороду, він описує тільки дику пустелю і численні руїни міст і сел.

Коли розграбовання Царгороду /1204/ Хрестоносцями відкрило дорогу до Чорного моря італійському торговельному капіталові, тоді бачимо в гирлі Дону генуенське місто Тана, що провадить торговлю з Подонням на Сурож-Судак у Тавриді. Тоді ж Озівське море дістало свою стару українську назву - Сурожське море.

Османська імперія зпочатку цілком знищила торговлю Дону. Дон став стратеґічно випадовою базою чорноморських сил Порти на схід; щоб цю браму більш удосконалити, султан Селім у 16 ст.пробував прокопувати канал Дон-Волга в тім місці, де колись "переволочували" товари геленські і хозарські, староукраїнські і генуенські купці.

Тимчасом, однак, так як і на Дніпрі, так і над Доном, український елемент зорганізувався в торговельно-воєнний /козацький/ центр.Як і на Дніпрі був там острів - центром Донської "вольниці".Щоб контролювати донське козацтво,мусіли в кінці османи збудувати в гирлі Дону фортецю - Азов. Московія - держава у горішнім і середнім сточищу Волги, протягом майже двох століть платила Донцям що-річний окуп/"жалованє"/, щоб ті пропускали московських купців до Порти. /У р.1649 подібний окуп платила Москва Б.Хмельницькому/.

Коли в кінці 18 ст. Петро I опанував Подоння, він удруге хоч і без наслідків розпочав будову каналу Дон-Волга.В останніх роках також і московський совітський уряд уважав справу будови каналу за наглу.

З українського ж погляду "на дальшу будучину дуже важним пляном було б проведення мореплавного шляху між Озівським та Каспійським морем крізь Маничську борозну /Ст.Рудницький/.

Судноходство Дону - незначне: 94 пароплави /1929 р./ на 1.564 клм. Судоходні два відтинки /нижній Дон 596 клм.,Лиски-Богучар 272 клм./, в значній віддалі від себе.Головною вартістю Подоння є

промисел України, замкнений в еліпсоїді: Ростов,Керч,Херсон,Кременчук, Харків,Донбас.

Гирло Доне недоступне для морських кораблів і що далі мілі€ все значніше. Нема будучини для будови проектованого каналу Волга-Дон,що є небувало важкий для довершення.

К у б а н ь. Кубань, головна річка давньої домінії українського Києва, Т ь м у т а р а к а н і і донедавна головний осідок українських кубанських козаків, пята велика річка Українців тече в ч о р н о з е м н и х полях, де, крім усіх пород збіжжа, розсіяні на великих площах культури тютюну, бавовни, сої, рицинної рослини /такої важної в літунстві/, а також рижу в долішній Кубані.

Армавир на Кубані - це роздвоєння н а ф т о т я г у /з Грозного на галузь Армавир-Ростов /Озівське море/ і Армавир-Туапсе /Чорне море/. Крім того, від ріки Білої, притоки Кубані, до Таманського півострова стелеться пасмо нафтородних земель. В цьому районі розвивається Майкоп.

Кубань судноходна лишень на 330 клм. Її вантажний рух це лише 5% руху Дніпра /1935/. Її призначення /як і Тереку/ - зрошення степового довкілля.

Найбільшу будучність має перед собою Темрюк, у гирлі Кубані.

К у м а, Т е р е к, К у р а. Ці три ріки, хоч і течуть до Каспія, але завдяки економічним обставинам і населенню, належать до Чорного моря. Над Кумою і Тереком уже в девятисотих роках було 60-70% українського населення.

Процес української селянської кольонізації тривав там,навіть підчас війни 1914-1918 р.р. і Українці становлять серед 30 племен і народів Надкаспійського Закавказзя одну з найбільш м і ц н и х ґруп.

Недалеко від Тереку існують копальні нафти в Грознім.Видобуття нафти там на другім місці по Баку, але зате 1/Грозненська нафта багатша в бензину, 2/Грозний є близчий від Баку до Чорного моря на 300 клм.

Бакинська нафта, це - головна причина всяких большовицьких і пантуранських переворотів і замахів на території нещасливого Азербайджана у наших тридцятих роках. Нафтотяги з Баку спрямовано до Батуму на Чорнім морі. Долиною Кури простовяться плянтації бавовни і виноградники.

Транспорт у сточищу і цих трьох вищенаведених кавказьких рік і грузинської ріки Р і о н у, що тече в Чорне море, стоїть на дуже низькому рівні.

К і з и л - І р м а к. На південному узберіжжу Чорного моря, до останнього часу мертвому економічно, не знайдемо поважніших портів поза малим С а м с у н о м з його експортом тютюну, і З о н г у л д а к о м, вуглевим портом.

Прегарний Кізиль-Ірмак, давніший історичний Галис, дійсний кордон Анатолії, є найбільшою рікою Малої Азії. 60 клм.від його середньої валуквини лежить А н к а р а, центр сучасної Туреччини. Креслить він великий лук із Вірменського узгірря /звідки випливає й Євфрат/ і вливається в Чорне море.

М а р і ц а. Національна ріка болгарів, це символ виходу Болгарії до сточища Середземного моря. Тепер кордонна ріка між Грецією і Туреччиною. Над Марицею в новітніх часах розвиваються плянтації рижу.

Висновки з ґеополітичної характеристики Чорноморських рік - виразні. Не тільки їх води, що обєднують лучбово стільки ріжнородних країв, пливуть до Чорного моря. До нього, як до природнього центру стремить і ціла торговля окремих рік. Не менше характеристичним є і експанзія Чорноморських держав вздовж своїх осей-рік.Для річних державностей стремління до моря, це - стремління до осередка потужности.

III. КУЛЬТУРИ НАД ЧОРНИМ МОРЕМ.

Чорне море є осередком не тільки для торговлі і державностей на сточищах рік. На всіх його узберіжжах є сліди прадавньої спільноти народів

над Чорним морем, як це довів В а д и м   Щ е р б а к і в с ь к и й і О л е к с а н д е р   Б а ш м а к о в, як угадував це давніше ще Х в е д і р   В о в к   і   М и х а й л о   Г р у ш е в с ь к и й.

Найбільше слідів тої спільноти знаходять вони в г о р а х.

Треба підкреслити першорядне значіння, яке мають для зрозуміння етнічної одности сточища Чорного моря, гірські ланцюги і системи, як Кавказ,Мала Азія,Балкани і Карпати. Вони не менш, як ріки, лучать і обєднують Чорноморські краї,бо вони для цих країв переховальні /резервати/ морального і релігійного світогляду і взагалі пракультури,що існувала в етнічнім п і д л о ж ж у.

Заховані від світа і великих площин - живуть гірські племена і народи далеко спокійнішим життям, ніж долинні.В цім спокійнішім побуті дозріває не одна глибша фільософічна думка і не одне важне практичне спостереження. Не дарма останні праці акад.В а в і л о в а і інших стверджують, що початків хліборобства треба шукати тільки в горах.Великі річні долини не раз лишень запроваджують у м а с и те,що створив геній людських гірських гуртків.

Тезу про спільноту людського підложжа в населенню Чорноморських країн висловив лінґвіст і етноґраф Ол.Б а ш м а к о в найвиразніше в своїй праці "П я т ь д е с я т   с т о л і т ь   е в о л ю ц і ї   д о в к о л а   Ч о р н о г о   м о р я"./Париж,1937/.

Теза того звучить так:

"Протягом довшого часу, що його приблизно треба визначити між 5000 і 2000 роком перед Хр. - Ц і л и й   п р о с т і р   д о в к о л а   Ч о р н о г о   м о р я   з а й м а л а   о д н а   р а с а /кавказька чи алародійська/.

Далі Башмаков описує перші контакти цеї раси з супірниками семітами /4 тис.-2 тис.до Хр./, з індоевропейцями /3 тис.-2 тис.до Хр./ і стверджує, що хоч вона вже зникла з історії,але зоставила сліди в к р о -

в и і т р а д и ц і я х народів над Чорним морем.

Над Чорним морем розвинулись дві п р а к у л ь т у р и.

Т р и п і л ь с ь к а к у л ь т у р а.- Кордони її головного просторення окреслює археольоґ К.Ш у х ґ а р д т цими словами:" Від Галичини через Семигород,Буковину,Молдаву,Бесарабію аж в Україну,разом із Волощиною,Добруджою і Болгарією - там знаходиться культура на високому рівні, культура мальованої кераміки,що її часто за назвою перших знахідок в Україні звуть Трипільською".Дунай,Балкани і Україна - так окреслює її терен німецький учений.

Про зміст цеї культури докладніше подає український археольоґ В. Щ е р б а к і в с ь к и й.

"Се базічне передньоазійське населення уже в 3 тисячоліттю розрослося так,що заняло тоді Кавказ,Чорноморсько-Українські степи і цілий Дунайський басейн на Балканах". Це населення відріжнялося в релігії тим, що мало одну найвищу богиню.- Велику Матір,яка в ріжних місцевостях ріжно звалася.Вони ж перші завели рахунок часу окрім місячного,як було у Семитів номадів, ще й річний,тільки рік вони рахували не по сонцю,а по пляныеті Венері, і тому він мав тільки 292 дні,або 10 місяців.В наших степах се населення лишило по собі,як характеристичну, т.зв.мальовану кераміку,біля села Трипілля у перше відкриту.І тому сей нарід в археольоґії зветься трипільським,а його культура трипільською.Се населення особливо було густе в передстепю між Дніпром,Дунаєм і Карпатами."
/Вступ до "Етноґрафічного типу Українця"/.

Х е т с ь к а к у л ь т у р а.- Більше досліджена культура і держава хеттів,що панували в Анатолії і Південному Кавказі.

Ядром тої держави, Гатті, над р.Галисом /тепер Кізиль-Ірмак/ був нарід, що розбудував у себе гірництво і мав потужну торговлю в р.р. 2000 до 1200 р.перед Хр.

Держава їх упала в 1190 р.до Хр.під ударами траків,вірмен і фри-

ґіиців.

По всіх берегах Чорного моря над Каспієм і в Еґеї зосталися сліди їх мистецтва, мови, мітольоґії. Їхній епос про Гільгамеша, знаний у цілій Малій Азії, сліди поеми є в Одисеї, само імя "Одисей" походить з їх мови. "Характерна та велитенська роля, що в їх реліґійнім різьбарстві відіграє велика Малоазійська богиня - мати людей і звірів". /Р о с т о в ц е в/.

Традицію Малоазійської Богині-Матері знаходимо і в геленській мітольоґії аж до прапочатків християнства /Т. З є л і н с ь к и й/. Так само свято їх бога рослинности дало традицію до свята Аттіса-Адоніса, а в Україні - свята Кострубонька /В. Щ е р б а к і в с ь к и й/. Впливи хеттів лежать у основах культури і мистецтва українських південних земель /Б. Ф а р м а к о в с ь к и й/.

В назвах місцевостей знаходимо традиції хетітів: Мис Тарханкут у Тавриді, Таматарха - в гирлі ріки Кубані, Тарку - місцевість над Каспієм - походить від Тарку - головного бога хетітів. /Б а ш м а к о в/.

О б є д н у в а л ь н і з а л и ш к и. Які обєднувальні залишки зосталися по цих пракультурах? Є вони в назвах народів та місцевостей, у звичаях, моралі і в етнічних залишках в людях.

Залишки ті допомагають нам взаємно вязати зі собою окремі територіяльні одиниці, як Кавказ і Україну, Карпати й Кавказ, Анатолію й Тракію, Тракію й Карпати і т.п. Залишки в одному допомагають виразніше зглибити значіння залишків у другому, а разом дають вони відчуття односто етнічного підложжа.

К а в к а з /поза українським пізнім і тюркомонгольським раннім наверстуванням/ має дуже старе п е р в і с н е Чорноморське населення /29%/. Із 42 народностей Кавказу власне ця ґрупа надає стародавній характер цілому населенню. Звідти ж йдуть звязки до інших земель. Б у ш а н підкреслює в своїй праці однаковість будівель кавказьких і карпатських гірняків. Знаходимо подібність обрядів і звичаїв між ними /Хв.

В о в к/ так само,як і в Українців та наддунайських народів /М.Г р у-ш е в с ь к и й/. Почасти однакова є сучасна термінольоґія рибалок над Дніпром і в кавказьких ріках.

Ч и р к а с а м и / C h i r k a s s e s / називає подорожник Флетчер в 16 ст.українських козаків при царськім дворі в Москві. Черкасами звуть Українців до кінця 17 ст.москвини /знаємо Ч е р к а-с и - старе місто над Дніпром/.Вже найстарші українські учені в 17 віці уважають Українців - братами по крови балканських словян,цілком поминаючи Москву і Польщу /Г а л я т о в с ь к и й/.За "Синопсисом" І.Гізеля Українці походять з Кавказу.

Врешті цікаві праці Б а ш м а к о в а в останніх роках /1936-37/ вияснили походження українських прізвищ. Склад "ко",такий частий в Українців,значить по черкеськи "людина" або "син чийсь"...Не словянського походження є й кінцевий суфікс прізвищ як "ук", "юк". В і р т звернув увагу на споріднeність назв Чорноморських міст, як Туапсе,Кучупсе і назви притоки Дніпра - Псьол /"псе" по черкеськи значить - ріка/.

Ще виразніше спорідненя з Кавказом є в первісній людності Тавриди. Там є понад 10 назв гір із початком "черкес". Кавказьким є походження групи караїмів з Кавказу, а також т.зв.Ялтинських татар,що походять з адиґейців з домішкою готів і генуенців, які всі прийняли іслям найпізніше у 16 ст. Правдивих кримських татар, тоб-то тюрко-монголів є в Тавриді, як облічує Башмаков, ок.100 тисяч /ок.1/8 частина населення; після совітської зичливої статистики - ок.1/4 /.Ці тюрко-татари живуть у степах коло Перекопу,Симферополя й Євпаторії. Зрештою,час цих кочовників порахований - з року на рік процент їх зменшується.Правдоподібно, зістануться по них резервати,на взір червоношкірих в Америці, або резерватів ногайських татар коло Бердянська.

В традиціях Д о н у й К у б а н і знайдемо згадку про державу хозарів /8-10 ст.ст./, що мала свою фортецю над Доном і зимову

столицю над Волгою. Досліди ф о н - К у ч е р и /Kutschera/ виказали, що то був нарід абхазців, оселений головно над р. Кумою на Закавказзю і р. Маничем.

Б а л к а н и. Не говоримо врешті про культурну повязаність Малої Азії й Б а л к а н с ь к о г о півострова. Звідти ж вийшла оформлена висока мітольоґія геленів і звідти розрослися спочатку культ Мітри, а потім християнство на ціле населення країн Чорного моря.

Практичні в и с н о в к и з попереднього є передовсім у спорідненості характерів найважніших народів, що живуть над Чорним морем. Дуже важною прикметою, спільною для величезної більшости з них це те, що вони належать до х л і б о р о б с ь к о г о к р у г у с в і т о в о ї к у л ь т у р и, що його характеризує здібність до солідаристичної орґанізації праці, значна роля жінок у суспільнім життю.

Не тільки спільнота етнічного підложжа виробляла подібність характерів Чорноморських народів - виховувала їх і спільна доля Ч о р н о м о р с ь к о ї т о р г о в л і і спільні переживання к у л ь т у р н о - п о л і т и ч н и х з я в и щ в останніх двадцяти кілька сотках літ. Ці віки виробили типи Чорноморських великодержав і окремі людські типи.

IV. ЧОРНОМОРСЬКА ТОРГОВЛЯ.

"Так, як препишний взір якогось гафту - витканий на основі, так само торговля дає культурі внутрішнє повязання; вона дає культурі речовину, силу і навіть забарвлення; не можна торговлі відділити від культури, так тісно вона з нею звязана. На ній, як на підставі, збудовані нації, вона дає пізніш надбудову та всі частки підпори, що на них опираються всі частини суспільної будови.

З торговлі беруть свій початок всі мистецтва, всі науки, всі рукомества"... / H.Gordon Selfridge/.

Торговля надзвичайно багато зробила для зросту і розцвіту країн над Чорним морем. "Чорне море разом з Озівським були осередком найбагатшої в світі торговлі". /А.д е С е н т Ж о з е ф,1820/.Море це довший час було воєнним торговельним осередком обіч інших цвітучих торговельних центрів, як Східне Середземя й Середня Азія. Лишень від торговельного і політичного зросту Італії, а пізніш західніх держав Европи починається упадання торговлі Чорного моря.Важкі удари з боку цісарства османів і цісарства російського довершили того упадку. Але тепер в упаданням західньоевропейської торговлі, з перенесенням наново торговельних зацікавлень до Східнього Середземя і Передньої Азії може відродитися й значіння багатих країн Чорного моря для всесвітньої торговлі.

Г е л є н с ь к і й б о с п о р с ь к і ч а с и. Перші звістки маємо про торговлю ф е н і к і й ц і в, що мали над Дністром свій порт Офіюзу, теперішній Акерман. Головним продуктом вивозу було збіжжа і транзитово олово з Алтаю /Еберт/.

Від 7-6 ст.ст.до Хр.треба вважати, що розмах осадництва йонійських г е л є н і в у Чорнім морі досягнув уже високого рівня. В той час уже були заложені головні їхні міста держави на березі моря, як Синоп, Гераклей,Трапезунт,Апольонія,Месемброс,Томі,Одессос,Тирас,Ольбія,Танаїс, Фанагорія,Херсонес,Каркиніт і т.д. Переважно всі вони були положені в дельтах і гирлах рік або проток. Це було тільки практичне використання засади,висловленої модерним істориком Чорноморських відносин."Країни над Чорним морем - переважно хліборобські і силою річей їх товари завдяки своїй невкладистости і важкости перевожено тільки водним транспортом" /П о к р о в с ь к и й/.

Гелени, зрісшися і змішавшися з первісним населенням північних і східніх берегів Чорного моря,в своїх закупах використовували продукцію цілого хліборобського сточища Дніпра,Дунаю,Дністра,Кубані,Дону і інших великих рік.

В І ст.до Хр.республіканський Рим, здобуваючи малоазійські і східні ринки, зустрів жорстокий опір Боспорського цісарства. По перемозі Риму завмерло Чорне море.

Х о з а р с ь к і й с т а р о у к р а ї н с ь к і ч а с и. Сила з з о в н і опановує країни Чорного моря, паралізує торговлю його країн і вивіз зубожілої Геляди. Торговля в Малій Азії й взагалі в східній частині Середземя переходить в руки римлян.Це був перший удар Італії по розвою Чорного моря.

Природний центр торговельної експанзії - Т а в р и д а /Боспорське цісарство/ - упадає. Зате поволі вилонюється новий природний торговельний центр. Його джерел треба шукати в північному Кавказі, коло річки Куми. Це - Х о з а р с ь к е царство.

Як велика торговельна держава, воно вже було сформоване на початку 7 ст.по Хр. Головним опертям його був Кавказ і Закавказзя, форпостом - фортеці над середнім Доном /С а р к е л/ і долішня течія Волги /Ітиль/. Крім того, існували його три кондомініяльні торговельні центри:Артана в гирлі Дону, Тьмутаракань у гирлі Кубані і Київ на середньому Дніпрі /В и к а д о р о в/. Ховарія торгувала головно з арабськими і середньоазійськими державами.

Хозарія не мала власної культури, ані не була національною державою. В арабських джерелах звуть її Русо-Хозарською державою.

Цей Руський /Староукраїнський/ первень в Києві так зріс на силі,що в другій половині 10 ст. Київський володар Святослав Завойовник нищить хозарське царство і встановлює примат Києва в торговлі на Чорнім і Каспійськім морі.

Стремлючи до опанування й одности моря,- цей князь з одного боку опановує суходолозі торговельні тракти Хозарії /опанування міста Бердаа на Закавказзі і прилучення Північного Кавказу й Тавриди/.З другого боку заволодіває наддунайською Болгарією з містом Переяславцем.Звідти він змагає вже до заволодіння Тракією і землями над Мармарою."Заволодівши

Болгарією, Святослав утвердився в ній, встановивши свою владу аж до самого Адріанополя, що дало початок затяжної війни з Візантією". /Б и к а д о р о в/.

Смерть Святослава перервала дальше обєднування країн Чорного моря, найбільшого обєднування по Митридаті Великім.

В і з а н т і я. Східньо-Римське цісарство в Царгороді розвивалося від 4 ст. і в 6-7 ст.ст. посіло торговельні дороги головне малоазійські; торговля Царгороду до певної міри співділа з хозарською торговлею і була її продовжницею на півдні: вона опиралася на Кавказ, на Тракію і Дунай. Спадкоємцем хозарської торговлі на сході, а особливо на півночі, було Велике Князівство Київське. Морська торговля була також у значній мірі у його руках і протягом 2-3 століть Чорне море носило назву "Руського /Рутенського/ моря".

Суперництво Візантії й Києва не принесло користи обом імперіям. Київ /як і його домінія Новгород/ шукав захисту для своєї торговлі в наємних військах норманів. Візантія в своїх вічних інтриґах проти Києва попирала торговлю тюркських народів: печенігів і половців. /В. П а р х о м е н к о/.

Печеніги /915-1036 р./ на деякий час опанувавши північний беріг Чорного моря, провадили, навіть, оживлену торговлю з Києвом, Дунайською Болгарією, Малою Азією і частиною Середньої Азії. По поразці, завданій їм Ярославом Мудрим /1036/, посунули на Балкани аж до Візантії.

Останні дослідники /А. Я к у б о в с ь к и й, "Риси з торговельного життя половецьких степів", 1928/ високо ставлять торговельні здібности половців. "На початку 13 ст. Судак /в Тавриді/ був великим торговельним центром з мішаним купецьким населенням, що складалося з алан, вірмен, русичів, половців і візантійців. Це місто /так само, як і Ялта/ належало до половців." /В. Г у р к о - К р я ж и н/.

І т а л і й с ь к і і о с м а н с ь к і ч а с и. Хрестоносний

похід на Візантію і зруйнowання Царгороду /1202-1204/ це було знищення одного з центрів Чорноморської торговлі і відкриття шляху через протоки для купців із Середземя. Це був другий удар Італії, що прийшов по 11-ти віках. Торговельний капітал генуенців і венеціянців опановує Чорне море. Їх головні осідки, це - гирло Дону /Тана/, міста Тавриди та північного узберіжжа, а також Царгород. В корабельній термінольоґії Чорного моря і досі зісталися /обіч грецьких/ і італійські терміни. Чорне море сталося на двіста літ тереном італійців, бо власне тоді ж /пол.13 ст./ упадає Київ.

Вже перед тим Візантія була ослаблена боротьбою і з руськими /староукраїнськими/ державами /Тьмутаракань, Київ, Галич/, і з Балканами /Болгарія/. З другого боку до Чорноморських торговельних центрів стреміли й інші нечорноморські народи. "Виросший в половині середніх віків західньоевропейський самостійний купецький капітал /насамперед італійський, потім французький/ намагався усунути посередника - і в цім ключ трагедії Візантії"./М.П о к р о в с ь к и й/.

Тому не дивно, що коли в 1453 р. турки брали Царгород, боронили місто головним чином ґенуенці й венеційці, як своєї торговельної бази, особа побіди хестоносців.

Греки і по грецьки виховане суспільство Візантії радше сприяло османам і помогли новій імперії у внутрішній орґанізації. Вони ненавиділи західньоевропейців "франків" не менш, як арабів. В Османській імперії і в адміністрації, і в торговлі чути було переважно тільки грецьку, арабську і словянську мови з берегів Чорного моря. "Турки націн не торговельна", записує один з тодішніх венеціянських диплььоматів.

Середземноморських західніх купців витіснено не відразу. Найліпші торговельні мапи Чорного моря з 15-16 ст.ст. ще походять від генуенців і венеціянців. По їх частиннім усуненню зявляються в Чорнім морі на деякий час французи, що в 1535 р. діставали монополь на торговлю у всіх

отоманських портах. Мали вони таким чином співучасть з турками в користанню з багацтв цілого Середземного і Чорного моря.

Від 16 ст. отоманська імперія костеніє все більше і є цілком у руках фанатичного клеру. Чорноморську торговлю провадять переважно греки. Однак державні доходи з тої торговлі йдуть до магометанського духовенства, бо Чорне море є в аренді достойників ісляму в Іконії.Вони в обороні цих доходів готові оповістити "війну за віру" проти кожного нападника з заходу чи сходу.

К о з а ц т в о. В 16-17 ст.ст.на західніх берегах Чорного моря занепадала транзитова торговля /Дунай-Дністер/. Зате північне і східне узбережжа було тереном оживлених торговельних зносин.В той же час там уформувалося і стало міцною ногою на Дніпрі й Доні новий чинник - к о з а ц т в о, рід торговельної і военної солідаристичної системи з перевагою українського етнічного первня.

Козацтво як запорожське, так і його донське відгалуження, провадило не більше війн з "невірними", як із християнами. "Навряд чи можна узнати - каже знавець османсько-козацьких взаємин,- за цілком правдивий погляд української давньої історіографії на "традиційну епічну боротьбу козаків" наших з турками до доби Богдана Хмельницького й на рішучу зміну цих взаємин з революції 1648 р.Як би вчинок Б.Хмельницького - спілка з татарами на самому початку його діяльности - ламала б "традиційну" політику козацтва, вона б викликала певну опозицію й протест.Очевидно, що нам треба переглянути турецько-татарські козацькі взаємини й за добу до 1648 р., бо на загальному погляді на них відбидися дві ідеї,що їх пора здати до архіву:ідея боротьби хреста з півмісяцем і ідея боротьби Руси зі степом." /Проф.Б.П а р х о м е н к о/.

Український гетьман, найбільший стратеґ козацтва,Кромвель української торговлі, Б о г д а н Х м е л ь н и ц ь к и й, перший утвердив виразну традицію співпраці козацької України з Туреччиною. Однак з то-

гочасних проектів "українсько-турецької морської конвенції" подає І. К р и п я к е в и ч у перекладі на українську мову,яко "Договір поміж цісарем Турецьким та Військом Запорожським і Народом Руським щодо торгів на Чорному морі". У тім акті встановлено свободу плавби і торговлі для "козацьких галер і кораблів", а також права і обовязки козацьких /українських/ купців. Цей договір властиво тільки регулював вже існуючий стан великої козацької торговлі.

Роки 1669-1681 /гетьман Дорошенко і Юрій Хмельницький/ були роками найбільшого османофільства України, але ослаблена Порта ошукала надії українського козацтва. По смерти Ахмеда Копрюлю /1676/ проти Туреччини станула не тільки купецька Венеція і дунайська транзитова держава Габсбурґів - Австрія, але й гетьманська Україна, що потягнула в своїх інтересах нову силу - Московію. Досі Московія ґеополітично була скермована над Балтію й Сибір. Розпочалась безплодна доба для чорноморської торговлі, доба ворогування між Чорноморськими країнами.

До унії з Україною в 17 ст. Москва старалася підтримувати найліпші відносини з султаном. Два спільні україно-московські походи були скеровані проти торговельної агентури османів - Кримської орди в Тавриді: перший похід з гетьманом Самойловичем у 1687 р., другий похід з гетьманом Мазепою у 1689 р. Обидві спроби опанувати стратеґічний осередок Чорного моря - Тавриду - скінчилися невдачею.

Ч а с и Р о с і ї. Нова держава з клаптів - Росія /1722/, де спочатку українська, німецька і французька мови були найчастіше вживані при кермі,-розпочинає в 18 ст.боротьбу за вільну плавбу на Чорнім морі. І це питання /т.зв.східне питання/ стає в осередку політики російських цісарів аж до нині./М.П о к р о в с ь к и й/.

Причину цього пояснює російський знавець "східного питання". "Ґеоґрафічно Чорне море предсьавляється як на загал українське море,- без виходів до нього Україна стається в економічному сліпому куті.Сюди

змагала українс ька торговля не тільки за часів Київської Руси,але й на протязі усіх східніх віків до 16-18 ст.включно.Хто б не хазяйнував в Україні, він повинен був дбати про охорону цих виходів української торговлі. Інакше він мав відразу проти себе українських купців і землевласників".

Тому зрозуміла річ, що по унії з Москвою і створенню Росії український експорт починає душитися. Бо продукція України збільшилася,а при відноснім замиренню зросли і хвилі осадчих на Таврії, над Доном і в Слобожанщині. "Зростання цін на хліб в Західній Европі,що могло дати величезні користи, але тільки при доступі пшениці до моря - це диктувало новий наступ на турків".

Катерина Друга вагалася - не ждала багато для себе по невдачах на турецькому фронті всіх її попередників, почавши від Петра І. Однак вагатися довго не могла. "Дальший стрим від активної політики на Півдні міг дати вже політичні неприємности: систематична опозиція української шляхти на виборах до комісії для складу нового уложення /1767/ була грізною пересторогою для Катерини, що взагалі була на троні з ласки шляхти. Ситуація була дуже відповідна для нової "торговельної війни", як надзвичайно влучно окреслив І-шу турецьку війну Катерини один французький публіцист того часу". /М.П о к р о в с ь к и й/.

Боротьба з Туреччиною була важка і лишень перша в історії турків перемога над ними, на їх власній території привела до миру /1774. К у ч у к - К а й н а р д ж а/, де Росія одержала право вільного плаву по Чорному морю і через протоки для торговельних кораблів. В боротьбі на морі виявилося дві річі: що турки не є жадним ані мореплавським, ані торговельним народом, а також, що без помочі анґлійських фаховців фльота російської імператориці не була б багато варта. Анґлійці потребували українського збіжжа - і тому стреміли до відкриття проток.Анґлійські старшини командували російськими ескадрами, були консультантами в мор-

ських справах при цариці, врешті російські кораблі будовано в британських доках. Так як пізніше до перемоги японської фльоти в 1904 р., так тепер до перемоги російської спричинився англійський вишкіл. Одразу по 1779 р. англійські кораблі повезли україно-донську пшеницю з Чорного моря на захід.

Пізніш, коли почалася стокільканадцятилітня боротьба Росії і Порти за Чорне море, р і ш а ю ч и м чинником була Анюлія. Не сила Туреччини /попираної сусідами й англійцями/ перешкоджала Росії в підбиттю Чорного моря. Британія стояла завжди за спиною царгородських султанів. Британія так само стояла по боці дунайської монархії в її ривалізації за Дунай. Врешті Британія у хвилі найбільшої внутрішньої спосности Росії ударила в тоталізм Миколи I і по Кримській війні /1854-1855/, Росія навіть втратила на деякий час право на вільну плавбу в Чорнім морі. Росії ніколи не вдалося опанувати так Чорноморські краї, як опанував був їх Митридат Великий чи хоч би Святослав Завойовник.

Квестії проток, квестії виходу до Середземя н е р о з в я з а л а Росія до кінця свого існування. Навіть, підчас Великої війни Англія не була схильна віддавати кому б то не було свій анюлійський ключ від Чорноморської скриньки. "Росія вступила у війну, не маючи формальної ґарантії проток за собою. Березнева з 1915 р. згода Англії на протоки була підписана дуже неохоче так, що в реальність цеї угоди російські дипльомати не вірили". /М. П о к р о в с ь к и й/.

Дійсно, англійці вже в 1917 р. за часів Керенського приобіцяли Царгородську протоку Греції, як нагороду за приступлення до Антанти.

Н и щ е н н я т о р г о в л і У к р а ї н и. Росія ніколи не була певна себе на Чорнім морі, до кінця свого існування бачила вона можливість, що її Чорноморський експорт у світ напастлива рука може зірвати в кожній хвилі. А пригадаймо, що 89% російського збіжжа / в р.р. 1906-1908/ йшло через протоки.

Росія н е в м і л а господарювати на Чорнім морі.Вона вже прибуттям своїм над Чорне море припинила на століття розвій української чорноморської торговлі. Як підкреслює українська праця економіста Оглобліна "Закавказький транзіт і Україна",скасування Росіянами в 1831 р. кавказького транзіту знищило дуже важний торговельний тракт української торговлі, що йшов від Ляйпціґу до Одеси - Редут Кале - Грузії й далі до Азії.Вона знищила також самим своїм існуванням незле поставлену в 18 ст.торговлю Кавказу і Дону.

"Як добре показав П е й с о н е л ь в свойому "Изследованії торговлі на черкесько-абхазким берегу Чорного моря 1750-1762 г.г." вже в 18 ст.приморські черкеси провадили досить велику закордонну торговлю". /О.Л а д и ж е н с ь к и й/. Вивозили черкеси вовну /80-100 тис.тон у 1750 р./, сирець,мед,купували сукно й перкаль,а також транзитні товари.Вони, ці торговельні посередники між Кавказом і заморськими країнами, були найзапеклішими ворогами Росії,бо вона позбавляла їх торговельної ролі".

Донські козаки не розвинулися так торговельно,як Запорожже.Найбільше їх самостійне посунення, захоплення турецького порту Азов у гирлі Дону в 1642 р. не мало наслідків. Пізніше,як союзники турків,вони вивозили головне рибу з Азовського моря.

Озівське море,рибячий розсадник Кубані й Дону, зубожів завдяки російській недбалости /в 1893-88,6 тис.тон , а в 1910 р.-тільки 34.4 тис. тон полову/.Черкеські торговельні міста над морем стояли в руїнах. Таврида по прогнанню татарів впала в ще менше господарські лабети і цей найбільш торговельний осередок Чорного моря стався місцем відпочинку знуджених аристократів.

Втрати, що їх мала українська торговля від унійного звязку з Москвою, треба поділити на дві ґрупи: втрати від російських торговельних т а р и ф і в і втрати від російської м о р е п л а в с ь к о ї

господарки.

Торговельне мореплавство України під Росією було дуже низьке: в 1896 р. 92,5% кораблів, що приходили до українських портів, мали чужоземні вимпели, в 1911 р.не багато менше, бо 86,1%. Отже чужинці перевозили український експорт, що становив тоді 3/4 цілого експорту Чорного моря. Російська господарка нищила українську ініціятиву.

"Вина лежала в загальнім низькім стані культури пануючої нації та в цілковитій неспосібности уряду,що не то не підпомогав приватного мореплавства, як слід, а радше спинював його... Дрібне Чорноморське мореплавство, що зачало розвиватися в початку 19 віку і було переважно в руках надморських українців, під рукою уряду зниділо.

В початку 20 віку відносини над Чорним морем були такі цік ві,що напр.перевіз добра з одної чорноморської пристані до другої коштував майже стільки само, що перевіз з такої пристані в Англію"./Ст.Р у д н и ц ь к и й/.

Дуже важною справою була й зглядна невеликість експорту 42 портів України,Дону і Кавказу. Марсель, найважніший французький порт, виказував перед війною значно більший річний вантажний рух,як усі ці пристані, разом узявши.

Російському урядові залежало на упослідженню Чорноморських портів і взагалі цілої української торговлі. Торговельний і лучбовий апарат російської імперії працював мабуть ще з часів Петра I непохитно в таких напрямах, щоб обмежити вклад чужих капіталів в українському економічному життю, щоб зцентралізувати українську торговлю в Москві й Петербурзі, щоб занедбати доцільну залізничу лучбу й лучбову політику в Україні. /Ст.Р у д н и ц ь к и й/.

"Всі головні залізничні лінії йдуть у напрямі д о М о с к в и і Б а л т і й с ь к и х п о р т і в...хоч це й неправдоподібно, але факт, що нема жадної лінії, яка б безпосередньо лучила Київ з Оде-

сою або Харковом.

Інша хиба українських залізниць під кутом розвою українських портів це були т а р и ф и з тенденцією зосередити цілий рух на центрально-російських і балтійських лініях". /В. О р е н ч у к.Українські порти/.

Цікаво, що транспорт вугілля з Донецького басейну до Чорноморських портів коштував далеко більше і був більше ускладнений, ніж до віддалених балтійських портів. На загал, запілля Чорноморських портів не сягало дальше, як на сто кільометрів. /В.О р е н ч у к/.

Однак, коли Росії вдавалося переціджувати хліборобську продукцію України через Балтійські порти ще в другій половині 19 ст.,то вже в 1913 р. більша частина українського збіжжа /69,4%/ йшла через Чорне море. Багато на зміну ситуації вплинуло швидке наростання власного капіталізму. Уже в 1911 р.на всеросійському зїзді промисловців - з гострим кличем економічної сепарації від Москви й Петербургу виступила ґрупа "промисловців південно-російських".

Вони репрезентували нові економічні сили України:при Чорноморських портах обіч хліборобсько-харчового запілля швидко зростало українське промислове запілля. Це був вислід неминучого звороту української території до цього моря.

Війна 1914-1917, а потім 1918-1920 р.р.спаралізувала торговлю на Чорнім морі. Большовицька влада Москви в кілька літ по заняттю України, дала деякі корисні посуви для української лучби /будова Дніпрельстану/, але на загал справа Чорноморських портів є для Москви справою другорядною.

Все ж швидкий розвій промислу в Україні й Північнім Кавказі впливає і на вантажний рух у цих портах.

"Гатунковий тягар портів Чорноморсько-Озівського сточища в загальній праці совітських портів зростає в р.р.1928-1935 з 28 до 36%, а в оборотах у закордоннім русі з 43 до 51%./Ів.Л и п о в е ц ь к и й/.

П р о т о к и. Хто сидить на протоках, той о д н а к контролює морську торговлю в с і х Чорноморських країн.Це засув коло дверей чорноморського шпихліра, а з другого боку це - в кожній хвилі можливість обезцінення товарів у цім шпихлірі.Отже, коротко кажучи, це - ключ до одної з найбільш сильних економічно р е п р е с і й у відношенню до Чорноморських країн. Пригадаймо хоч би таке обчислення М.П о к р о в - с ь к о г о, що один місяць замкнення проток для Росії перед війнок коштував би її приблизно 15 мілонів амер.долярів /30 міл.рублів/страти.

Не затримуймось довго над боротьбою за вільні протоки проти Візантії за часів Великого Києва /договір Олега, пeчаток Х ст./,тоді ж наступ Дунайської Болгарії на протоки за часів царя Симеона.

Зате дуже варті уваги 19 і 20 ст., які показали ролю не тільки Чорноморських держав у тій боротьбі, але й цілої Европи.

Почавши від 30-х років минулого століття, тоб то від промислового перевороту в Европі, спеціяльно гостро на перше місце висувається питання ринків збуту і ринків сирівців.Тому приблизно від 1830-х років головним завданням Анґлії стало пильнування своїх підходів до Індії. Одночасно й Микола І вперше надає й російській воєнній експанзії торговельні завдання: "Зброєю прокладати шляхи російської торговлі на Схід"./М.П о к р о в с ь к и й.

Обидві імперії спрямовують зусилля на "шлях Риму" -Передню Азію.

Росія розбудовує свою Чорноморську фльоту, вичікуючи догідного моменту. Він прийшов у р.р.1827-1839. Тоді Єгипет, союзник Царгородського султана, стався його запеклим і грізним ворогом. Єгипетські війська вдерлися в Анатолію. Однак їх - ворогів - не так злякався Царгородський монарх, як "друзів", що несподівано рушили йому на відсіч.Це російська Чорноморська фльота з морською піхотою /десантом/ зявилася в Анатолії "на превеликий жах турецького уряду". "Друзі-оборонці" відійшли тільки

по підписанню конвенції в У н к і я р - У с к е л ес і в 1833 р. В цій конвенції безсилому султанові надано титул "сторожа при протоках". "Сторож" зобовязався замикати Босфор і Дарданели на кожну вимогу для воєнних суден усіх держав,крім Росії. Це - був перший і останній тріумф Росії в Царгороді. "Коли б цей договір виконувано,Росія мала б Чорне море як велитенський цілком замкнений пляцдарм.Звідти російська фльота могла б шахувати все східне Середземя, а сама водночас була б забезпечена від кожного нападу". /М.П о к р о в с ь к и й /.

Договір не був забезпечений окупацією чи воєнною аґресією.Щоб його не виконувано,постаралася передовсім Австрія,протекторка Дунайського сточища і Британія, протекторка східнього Середземя.Почалась дипльоматична війна.

Врешті в 1840 р.було принято, що султана "боронять" не тільки росіяне, але з ними разом і анґлійська фльота. 13.VII.1841 р. на 2-й Льондонській конвенції було "відновлено стародавнє правило",що жадне воєнне судно не могло проходити протокою ані в один, ані в другий бік.

Пальмерстон "замкнув російську фльоту, як сардинки в коробку".Не помогла й візита Миколи I в 1841 р.до Льондону.

Росія й цим разом фізичний тріумф програла у війні мізків.

Потім, як українець з походження, граф П а с к е и в ч підбив у 1849 р. Угорщину і врятував Відень,- значіння Росії /отже й натиск на протоки/ зросло непомірно. Врятовану ним імперію Микола був готовий розглядати як нового російського васаля. "Коли я кажу Росія, я кажу також "Австрія",-пояснив він анґлійському послові підчас їх фатальної розмови напередодні Кримської війни.

Посол замовк, але відповіли франко-британські гармати Кримської війни.

Самогубство Миколи I і розгром російської фльоти кінчає Кримську війну 1855-56 р.р.

По трактаті в Парижі /1856/ не тільки протоки, але й ціле море вважано невтральним, а гирло Дунаю віддано під міжнародню контролю.

Та починається нова фаза воєнної експанзії Росії. В 1871 р. знов замаяв російський воєнний прапор на Чорнім морі, а в лютім 1878 р. російські армії були коло брам Царгороду. Але не опанували проток. Кожному, хто б на це насмілився, загрожувала англійська фльота, тоді розташована в Мармарі. Росія, однак, не пішла на Царгород. Вона ще не була готова до війни за нього, ані з Англією, ані з Австрією, що тоді стояла обіч Англії.

Єдине, що тоді вдалося Росії, це - здобути Карс і Батум, найліпшу пристань на південно-східнім узбережжу.

Минуло кільканадцять літ. В 1895-1896 р.р. Британія мала звязані руки в Середній і Східній Азії. Вона не могла б протиставлятися заняттю Босфору й Царгороду. Росія почала зосередковувати в Черноморських портах військо, стягати судна-транспорти. Та тоді Австрія й Німеччина, новий чинник у політиці проток, станули в загрозливій позиції і Росія знов не заризикувала воювати.

Питання проток сталося осередковим пунктом царської політики. Від війни 1876-77 р.р. потребу здобуття проток почали оправдувати російські ідеольоги "відвічною суперечністю степу й осад, християнства й кочовників, зглядно ісляму". /М. П о к р о в с ь к и й/.

Від початку 20 ст. розбудовувано велику фльоту на Чорнім морі, а на узбережжах стратегічні залізниці над Дунай, по берег і до Анатолії.

У війну 1914-1918 р.р. Росія війшла з програмою цим разом - розгромлення й поділу Туреччини і здобуття Царгороду з протоками.

Вона не мала щастя до союзників. "За тиждень до лютневої революції 1917 р. міністр закордонних справ, Покровський, подав царю Миколі I записку, де доводив, що коли Росія фактично не захопить Царгороду до кінця війни, то вона його й не одержить. Одночасно російські фаховці ствердили,

що воєнна експедиція на Босфор - річ неможлива". З другого боку англійські дипльомати з своєї сторони в приватних розмовах заявили цареві Фердинандові Болгарському, що питання Царгороду ще може бути переглянено. Російський великий князь Борис на підпитку публічно вигукував, що "зприводу Царгороду доведеться ще Росії воювати з Англією."

Несподіваний кінець Росії зліквідував справу опанування проток від сторони Чорного моря,-Британія всіма силами допомогала від 1917 р.змученій війною Греції забрати протоки. То було б цілковите опанування їх з з о в н і Чорного моря. Не завжди покірна чужим впливам Туреччина була, здавалося, тепер змушена миром в Севр у 1920 р., та одночасно з тим миром починається раптова консолідація Туреччини, відбудування її на життєздатну державу.

Вона проганяє греків, і від 1923 р.Царгород переходить у турецькі руки. Справа проток при всій можливости натиску на Туреччину від Середземя чи Дунаю, все ж зістається внутрішньою справою Чорноморських країн. Не грає тепер вона такої ролі, як перед 1914 р., бо не лишень Дарданели є запорою до плавби Середземя, ціле воно тепер наїжилося десятками ворожих собі французьких, італійських і англійських баз.

Д у н а й с ь к а т о р г о в л я. Обіч торговлі північних і східніх берегів Чорного моря, пригадаймо собі історію ріки, що в двох третинах своєї течви відіграла велику ролю в історії народів Чорного моря. Д у н а й міг би бути не малим супірником Дніпра й Дону, коли б був дійсно лучбовою дорогою для багатих Наддунайських країв. Однак лише завдяки цьому багацтву стався він принадою для номадів і тому чи не найбільш неспокійною торговельною дорогою в історії Чорноморської торговлі.

Торговельний звязок через Дунай південнонімецьких міст із Чорноморськими купцями зупинили гунни в 5-6 століттю. Тоді ж німецькі купці звернули увагу на Київ і спрямували торговлю над Дніпро і Київсько-Царгородський шлях. Торговельний тракт між Києвом і Верхнедунайськими

містами на чолі з Реґенсбурґом проіснував аж до часів монголів /13 ст./ По знищенню Царгороду італійським торговельним капіталом /хрестоносці/- Верхнєдунайські міста скермовують торговлю також і на Венецію й Адріятик. Османи цілком знерухомлюють торговий рух у Середнім і Долішнім Дунаю від 15 до 18 століття.В 18 ст.наступниця традиції Верхнєдунайських міст - Австрія, по блискучих перемогах стається Дунайською монархією.

Разом з Росією добивається вона відкриття Долішнього Дунаю.Впливи Австрії ростуть, але стається так,що гирло Дунаю фактично від 1821 р.до 1917 р.перебуває в руках Росії.

Доба Дунайського товарообміну почалася властиво від впроваду пароплавства,що дозволяє опановувати не раз дуже рвучку течію Дунаю й возити товари вгору ріки / Gordon East /, тому то не можемо говорити про якусь поважнішу ривалізацію слабої Дунайської артерії із торговельною артерією Дніпра.

Але Дунай, хоч і розтятий митними перегородами, все ж має перед собою дуже поважне значіння для Угорщини,Юославії /третина зовнішньої торговлі/ і Болгарії /половина зовнішньої торговлі/.Їх головний вивіз - збіжжа. Тенденції розвою Дунайської торговлі збільшаться при опануванню течви Дунаю одною політичною силою.

Висновки. Як виникає з праць українських економістів/Гловінський, Добриловський, Садовський,Доброгаєв, Волобуєв/, Москва продовжує далі кольоніяльний визиск України.Питома вага українсько-кавказької продукції вимагала б далеко більшого уділу Чорноморських портів у вантажовому русі.Це станеться лишень при утвердженню української державности,що обіймала б усі сточища сучасних совітських Чорноморсько-Озівських узберіж і що оформила б натуральні економічні тенденції України.

В теперішню хвилю в цілім Чорнім морі вивіз є невеликий,-це збіж-

жа,нафта,руда,вугілля,ліс,жмихи. Тільки сім портів має понад пів міліона тон обороту,- це Одеса,Новоросійськ,Туапсе,Батум,а також Констанца, Варна і Стамбул.

Нова европейська доба зустрічає торговлю Чорного моря в упадку,- по звільненню його країн від кольоніяльного визиску і гнету можна сподіватися, що в нім відродяться ще давні часи оживленого торговельного руху.

Будучина є в нім для України і українських купців. Українці більше зможуть зрозуміти місцеві потреби і заспокоїти їх,як хтось інший не з над Чорного моря. Психольоґія болгарина, турка чи осетина близька є українцеві. Так само буде йому близча і вдача надчорноморських сел з їх солідартистичними традиціями.

V. РЕЛІҐІЇ НАД ЧОРНИМ МОРЕМ.

Напруження людської думки над Чорним морем не дарма називає Б а шм а к о в "титанічними поривами". Це ж за Есхілом - в південній Україні /"в степах Скитії"/ шарпає хижий птах титана Прометея.Не дарма українські письменники з гордістю проти-ставлять Чорноморського Прометея західньому Фавстові. Давніше і глибше розвинулася Чорноморська культура, аніж пізня західньо-европейська цивілізація.

"Усі великі ідеї чи реліґійні, чи політичні й мистецькі перейшли або діткнулися Чорного моря. Перед своїм світовим розмахом х р и с т і я н с т в о зпочатку розвинулося в Анат-олії. Р и м с ь к е п р а в о, зроджене в Римі, мусіло зпочатку перейти школи Сирії,щоб статися доктринальним., потім його скодифікував Юстиніян у Царгороді і аж тоді це право перемогло світ." /Б а ш м а к о в/. Це все є запорукою великих часів на будучину.

В кожнім разі в минулому без сумніву глибшим від переживань інших країн були р е л і ґ і й н і переживання населення Чорноморсько-

го узбережжа.

Спробуймо окреслити хоч найважніші первні ланцюга Чорноморських релігій. Усі їх єднає в часі одність етнічного підложа, а всі первні завершує своєрідне християнство чорноморського населення.

Підставою зрозуміння головних релігій є розуміння суті культурного хліборобського кругу, що до нього належало етнічне підложе Чорного моря. Більш-менш від 3000 р.р. до Хр. хліборобське заняття є головним для чорноморського населення.

Безпосередній звязок з землею, ритм і певність праці дало потяг до традицій, до відчування ріжнородности і таємничости зросту.

Б о г и н я - В е л и к а М а т і р - це найстаріше прабожество, знане на берегах Чорного моря. Вчені вагаються щодо походження її культу,-можливо, що він повстав у Месопотамії. /В.Щ е р б а к і в с ь к и й/. Найглибший вислів цього міту дала Анатолія. "Це там, у горах Малої Азії зісталися ще й до наших часів таємничі культи розродчости.Сила то предивна,що пхає до розмноження, що поширює себе сама в часі і просторі, потужність то - глибока, як море, тривала, як земля. Це там розвинувся культ Матері всіх богів, звірят і рослин, зміст усього,що діється". /"Українські міти"/.

Ця богиня була і в давніх українців, як стверджує Щербаківський "звана по малоазійському Кібелою, тільки льокально змінилася на Купалу і це імя зберіглося у нас до цього часу".

Богиня-Матір, Кибела-Купала має десятки імен у геленів,траків і кавказців. Цей релігійний міт був найстарішим в Чорноморських країнах. Це була релігія етнічного передньоазійського підложа.

Релігія г е л е н і в, що досягла зеніту свого розвитку в 4 ст. до Хр., опанувала ціле Чорне море і його країни. Геленські міти були також витвором хліборобського культурного кругу.Поняття землі-матері, святої землі сталося осередком і змістом їх найважніших м і с т е -

р і й - Е л є в з и н с ь к и х,присвячених мітові Деметри-землі,що перемогає смерть. Там той,хто сповнив головну умову - пережити життя в справедливости - міг доступити до вищого ступеню духової чистоти - втаємничення. /Г.З є л і н с ь к и й/.

Е л є в з и н с ь к і   м і с т е р і ї в своїх філіях були знані по цілім Чорнім морі від Ольбії /селище Гиппалаїв з храмом Деметри-тепер Станиславів над Богом/ до тракійських земель. Це були своєрідні монастирі, що туди вибиралися люди во процу. Проіснували вони довго,навіть співіснували з християнством. От, наприклад, як Моро-де-Жоннє /Moreau de Jonnès / в своїй книжці оповідає про одну з таких філій: "На острові /тепер півострові/ Тамані існував, як стверджує і Пліній,і Страбон, город Елевзіній. Це місто, сусіднє з Фанагорією, дістало ще іншу назву "Кепос", що значить "сад". Цілий острів був укритий препишними садами і гаями, що зникли тільки в 18 ст.,коли його знищили козаки".

В Геродота /IV.76/ знайдемо один з прикладів, як переношувано ці містерії. Оповідає він про "скита"x/ Анахарзиса, що з Мармари /Кізикоса/ переносив до Дніпрового гирла урочисту відправу свята Матері богів, Деметри.

М і с т е р і ї   Д і о н і с а - зосереджені не в Атенах,але в Тракії. Спочатку вони були звязані з таємницею побуджування урожайности танцем. Містерії ці були поширені по цілім узберіжжу і заходили далеко на північ. "Безперечно містерії Діоніса,по свідоцтву Геродота, справлялися на нашій території, і храми Діоніса були,навіть,у г.Гельоні,що лежав досить далеко від берега моря,мабуть на місці нинішнього Більського городища в Зіньківськім повіті на Полтавщині"./В.Щ е р б а-

----

x/ Назва "скит" і "Скитія" такі баламутні, що ними Українці не повинні послуговуватися. Звали так греки і праукраїнське селянське осіле населення, і дрібні іранські кочові племена,не раз чужі Україні. Це не національне, а географічне окреслення півночі Чорного моря. /В. щ е р б а к і в с ь к и й/.

к і в с ь к и й/.

Врешті О р ф е й с ь к і м і с т е р і ї, теж зроджені з духа Траків, що колись північним узбережжям розпросторилися від Дунаю по Кавказ, мали вже багато в собі передхристіянських первнів.Ці міти дуже вплинули на фільозофа Плятона і навіть безпосередньо на христіянство: "Орфеїзм в великій мірі оживив і умаїв христіянську уяву про загробний світ: без Орфея не було б Данта". /Т.З е л і н с ь к и й/.

Пригадаймо ще, що існували ще й місцеві культи, як культ Ахилеса, Володаря Понту /Понтарха/ із головним місцем жрощ, островом Білим в гирлі Дунаю. Культ загальних Олімпійських богів сягав далеко,-і тепер ще,скажім,на Київщині знаходять статуетки Афродити у розкопках.

В Воспорській державі, в Пантакапейоні, крім цих геленських мітів, впливають також і іранські вірування, що зоставили в українській мітольоґії постати сонця-Дажбога. /В.Щ е р б а к і в с ь к и й/.

Мистецтво було тоді тісно звязане з релігією і державним розцвітом. Власне,підчас розвою Воспорського цісарства і утворилось тоді т.зв. "скитське мистецтво", що характеризується звіринним орнаментом /голови звірят,птахів,оленців,коней/. Б.Ф а р м а к о в с ь к и й на зїзді археольоґів у Льондоні в 1913 р. довів, що той стиль має не кочовницько-скитське походження, а В.Щ е р б а к і в с ь к и й дав йому назву П о н т і й с ь к о г о м и с т е ц т в а. Джерела цього стилю є вже в фіґурках Трипільської культури,а саме Понтійське мистецтво триває ще й досі в українськім народнім орнаменті, в орнаменті козацької зброї минулих століть і т.д. "Британська Енциклопедія" подає долю цього мистецтва в 4-5 ст.по Хр. "Воно було приняте тевтонами підчас їх великих переселень і так дісталося до середньовічної Европи".Це і є т.зв.ранній ґотичний орнамент.А однак він повстав з мистецтва Чорного моря.

Уже в понтійськім мистецтві є виразні і р а н с ь к і в п л и в и. В релігійнім життю передовсім треба підкреслити вплив м і т р а-

ї з м у. Мітра в Ірані, це був вождь янголів,що провадить їх при боці Агурамазди. Над Чорне море прийшов він, як символ непереможности сонця і був опікуном воїнів і купців. Його м і с т е р і ї були ще більше складні як Елевзинські і мали сім ступенів втаємничення. Культ Мітри висловлювався головне в символі гноблення примітивних інстинктів,знак цього був забивання бика /Юр.Л и п а/. Відгуки цього культу знаходимо і в кавказьких народів і в споріднених з ними Іберійців /"бої биків"/. Останньо оповідає журнал "Советская Етноґрафія" з 1927 р., що таке ритуальне щорічне забивання бика війтом збереглося в одній з Таврійських гірських громад. Ритуал був відгуком мітрайського, але звязаний з християнським святом. Культ Мітри був культом вищої сфери за Мітридата VI. Кінець 4 ст.по Хр.був упадком культу Мітри. Християнство боролося з ним, як з конкуренційною релігією. Мітраїзм голосив,між іншим,поклонення трьох царів і свято 25 грудня /від 4 ст.впроваджене і в християнстві/.

Другий Іранський культ - М а н і х е ї з м, як уважає М.Г р у ш е в с ь к и й, ще в більшій мірі вплинув на формування релігійного світогляду народів Наддунайщини, а також українців.Релігія,проповідувана коло 242 р.по Хр.іранцем М а н і, говорить про те, що завжди відвічно проти себе стояли світло і пітьма. Та сталося змішання цих первнів і тепер триває процес очищення. Світова історія довершується там, де є визвіл світла. Врешті прийде час, коли світло й тьма довічно будуть розділені.

Х р и с т і я н с т в о прийшло над Чорне море, як льоґічний розвій, як завершення геленського і іранського світогляду. Акад.Г.З е л і н с ь к и й вбачає в тому силу християнства і у своїх блискучих працях про релігію просто ставить твердження "А н т и ч н а р е л і ґ і я є д і й с н и м С т а р и м З а в і т о м х р и с т і я н с т в а". Так було з Малоазійським і Наддунайським населенням. В. Щ е р б а к і в с ь к и й підкреслює, що й українці зустріли християн-

ські поняття "як старих милих знайомців". Християнство приняте народами Чорного моря о р ґ а н і ч н о і в тому головна прикмета його розвою в порівнанню,наприклад, з християнством французів,німців,англійців чи москалів.Там на Заході й Півночі його /і то не раз силою меча/накинено з г о р и завойовниками або династами.

Християнство висловлювало найглибші чорноморські первні і християнізація йшла здолу, тому їй опиралися нераз володарі й династи. Це ж Святослав Київський Завойовник не хотів приймати християнства, щоб "дружина не сміялася з нього", що він так понизився до мас.

"Це ж річ проста,- що християнства не накинено Україні,коли воно, прийшовши з Нового Риму, не прийнялося ані в мові грецькій, ані в латинській,лишень у мові рідній, як о ф о р м л е н н я н а й п р и р о д н і ш о г о.

І цим теж пояснюється, чому один слабіший Рим і його християнство могло накинути свою церковну ієрархію і свою мову на цілий варварський захід від Галії аж до Скандинавії, а другий політично сильніший Рим /Царгород/ не зміг згнобити ані на Балканах, ані на Півночі, над Дніпром та Дністром. Там християнство розвивалося орґанічно, як вислів традиції хліборобської культури. Там,не в номадів Балтії чи Уралу,а в передньоазійській осілій расі,були вже всі передумови християнства. Зрештою і латинський Рим, латинізуючи далеку лісову Швецію,не зміг златинізувати недалеких деяких балканських церков, де на чорноморськім етнічнім підложу виросла праця св.Кирила і Методія"./"Українські міти"/.

Цікавою спільною прикметою чорноморського християнства є специяльно розвинений культ Божої Матері. Пригадаймо гимн Українців,що говорить про "Матір руського краю", пригадаймо староукраїнський гимн з 1410 р. "Богородице Дівице, Богом славена Маріє", або Богородицю,що на січових іконах бере під омофор Запорожців, пригадаймо й опікунку Дону - Донську Божу Матір. Подібне бачимо і в дунайських країнах, і в Царгороді.

Це як би опікунка Чорного моря. І.З е л і н с ь к и й бачить у цім спеціяльний культ Бого-Матері, відгомін культу "Деметри,болісної матері, спасення й потішительки нещасливих", а навіть ще давнішого культу Великої Матері./" Релігія стародавньої Греції" ст.105/.Ці старі культи були як би передчуттям християнства в чорноморських народів.

Поза характеристичними культами і ціла ц е р к о в н а і с т о р і я чорноморського християнства має свій своєрідний зміст.

Реального політика найбільш цікавить питання, яка властиво церква і який міт церкви обєднав досі найбільше чорноморських народів.

Без вагання можна відповісти,- м і т а п о с т о л а А н д р і я П е р в о з в а н н о г о, що проповідував християнство серед чорноморських народів і врешті прийняв мученицьку смерть на скісному хресті, що від того часу зветься Святоандріївським хрестом. Цей хрест символізує народи Чорного моря, обєднані вищою духовною владою.

Царгород уважав за свого першого єпископа апостола Андрія /до 38 р./. На цій підставі царгородські єпископи, як наступники апостола Андрія, поширюють свою дієцезію по другому вселенському соборі /381р./ на Тракію, а по Халкидонському вже на Тракію,Азію і цілий Понт.Врешті Іван II Кападокійський /518-520/ приймає титул вселенського Патріярха. Традиція св.Андрія дала підставу до світової церкви.

Номінально справа стоїть і далі так,-Царгородський Патріярх із своїми підвладними 69 митрополитами й далі тронує в Царгороді, але з м і с т в и в і т р і в. Немає вже в ньому міту апостола Андрія,- міту духового розцвіту,сили й благословенства. Від 15 ст.це є патріярхат невільників.

В 15 ст. турки підбивають Царгород і від того часу аж до нині плюндрують патріярхат: вони від 1500 самовільно і часто зміняють патріярхів, нераз караючи їх смертю; вони втручаються навіть до подробиць обрядовости.

Більше, як фізичне знищення Царгороду,завежило на історії Чорного моря занепадання авторитету Царгородського духовного центру,що розпочалося ще перед наїздом турків. Уже в 10-12 ст.церква Болгарії і Великого Києва стають майже незалежними від Царгороду, а по наїзді Турків церква Москви заквестіонувала не тільки авторитет, але й правовірність Царгороду.Врешті в останньому століттю тільки купка грецьких патріотів-фантастів мріє про відновлення давніх апостольських часів Царгородського єпископа.Міт апостола Андрія опустив Царгород.

Однак апостол Андрій благословив не тільки береги Боспору,-Українці славлять його як основоположника своєї церкви,що прийшов над береги Дніпрові із словами:"Тут возсія благодать Божая". Церков Великого Києва розвивалася по цілком самостійній лінії. /І.О г і є н к о /.

Відновити тимчасом занепалу в Царгороді традицію апостола Андрія,- зможе тільки християнська великодержавність над Чорним морем - Україна. Там стане він символом розцвіту і благословенства наново. Патріярхат повинен бути перенесений із завмерлого, потурченого Царгороду на береги землі,благословенної словом а п о с т о л а А н д р і я П е р в о з в а н н о г о.

VI. ТИПИ ДЕРЖАВ І ЛЮДЕЙ.

Своєрідним резерватом д е р ж а в н и х ф о р м у чорноморських країнах є к а в к а з ь к і в е р х о в и н ц і, де,зрештою,збереглися ще в найчистішій формі залишки первісного населення Чорного моря.

"Для соціольоґа й державознавця Кавказ не менш цікавий,ніж для природознавця. Як цей останній підіймаючися з підгіря до верховини може спостерігати всі види рослин і всі кліматичні смуги і тропіки з їх пальмами й кактусами і середню смугу листвяного лісу, і смугу чатинних дерев, і альпейські луки зі степовою,а потім тундровою рослинністю,і,нарешті,по-

лярні поля вічного снігу , зпід якого рідко витикається мох, так і ми, пересовуючись зі сходу на захід Кавказу, можемо спостерігати й родовий устрій з рештками первісного солідаризму і виникнення станово-клясової диференціяції, і різні стадії феодалізму і,нарешті, т о р г о в е л ь н и й к а п і т а л і з м. Кавказ - гора гір - є одночасно і гора мов та народів, і гора нашарувань ріжних громадських форм"./О.Л а д и ж е н с ь к и й/.

Подібні нашарування залишків суспільного розвою можна ще знайти і в горах Анатолії, і на Балканах та Карпатах. Вони є характеристичні для розвою менших Чорноморських народів.

Однак, найважнішим обєднальним чинником тут б у л и д е р ж а в н і с п і л ь н о т и на широку скалю. Великодержави, що обіймали більшу частину Чорноморських країн,зоставляли по своїм упадку значні духові зміни в світогляді,а нераз і великі духові цінности.

З таких великодержав треба взяти під увагу передовсім Боспорське цісарство, Хозарське царство, Києвську імперію, а пізніше Візантію, Отоманські порту і Росію. Наддунайські великодержави /Болгарія,Сербія, Угри/ не дали тривалої традиції.

П а н т и к а п е й о н, К и ї в - це столиця великодержав, які оперли своє існування на реальнім торговельнім шляху і в своїй експансії стреміли до здобуття реальних ринків; інтереси купців і війська були там поставлені обіч. Були то державні спільноти военно-торговельного типу. Їхня керма висловлювала безпосередньо торговельні й стратеґічні інтереси їх країн. То були о р ґ а н і ч н і в е л и к о - д е р ж а в и.

М и т р и д а т VI В е л и к и й, виступаючи проти римлян,боровся в першій мірі проти їх спроби опанувати передньоазійські торговельні ринки. Коли він виступав як вождь народів Чорного моря,то передовсім в ролі протектора їх торговлі.Так само задуманий ним перед смертю суходо-

ловий поход долиною Дунаю до Італії був стратеґічною конечністю по втраті фльоти в Еґейськім морі в обороні Чорного моря. Врешті сама керма Митридатової імперії була цікава завдяки ріжнородности взаємовідносин її складнів: в склад імперії входили і краї союзницькі - протеґовані, і автономічні держави, і провінції, безпосередньо кермовані королем.

В е л и к о д е р ж а в н і с т ь Києва була оперта головне на спільних торговельних інтересах і шляхах, на спільноті релігії і династичній політиці, що її напрямні вказував за кожним разом зїзд князів /королів/ з усіх держав-князівств цієї імперії.

Та коли культурний зміст і Боспорської, і Київської великої держави був близький духові Чорноморської культури, то культура Х о з а р с ь к о ї керми була запозичена від юдейських номадів. Хозарський юдаїзм не прищепився серед Чорноморських народів, зате кілька століть перейшов і розвивався на півночі, в московських землях. Там він був розпросторився ще перед приходом християнства. /О. С м и р н о в/. "Єресь жидовствующих" була вже за початків християнства.

Оскільки кількасотлітнє існування Пантикапейону і семисотлітня доба Великого Києва зіставили тривалу культуру, що і в сучасности втілюється в українській культурі, - остільки Хозарія не зоставила по собі жадних традицій.

Дивним було повстання В і з а н т і й с ь к о г о цісарства, Царгороду /330-1453 р.р./. Ця великодержава була закладена адміністрацією втікачами із зубожілого Риму /Константин Великий називав спочатку місто Новим Римом/ - і н е м а л а о р ґ а н і ч н о г о звязку з Анатолією та Чорним морем. Це - була перша чисто а д м і н і с т р а т и в н а великодержава. Це вперше почав розростатися над Чорним морем світ адміністративної самоволі, з дивним і ексцентричним осередком, що мав необмежену владу.

Однак засада цісарства була життьовою і не можна відкидати, що Візан-

тія мала свої широкі й мілітарні впливи,скажім Белізарій /505-565 р.р./ підбиває на заході Рим, долішню Італію і Північну Африку. Не брак і культурних впливів Візантії,як стверджує історик, вона дала Москові державницький світогляд і вона "навіть не усвідомлюючи собі цього,була опікункою і виховательком західніх націй". /Bailly./

Це все давала екзотична культура її керми, зате внутрі цісарства був великий культурний етнічний хаос."Візантійська імперія за цілий час свого існування була свого роду інтернаціональною державою торговельного капіталу... Греки,або докладніш кажучи,люде найріжнішого походження але грецького вихову,були тільки організаторами сорокатої мови словян,ілірійців,кавказців,тракійців на заході,а на сході імперії навіть тюрків і арабів." /В.П о к р о в с ь к и й/.

Такою безпримірною нівеляцією національних прикмет можна пояснити часті повстання в середині цісарства /особливо в XII-XIII ст.ст./.

В кожнім разі, від Візантії почавши,зявився й триває й досі в Чорноморських країнах новий складень суспільного життя, т и п зручного а д м і н і с т р а т о р а - н о м а д а, що привик служити тільки центральній владі, не звязаний нічим і далекий від інтересів довколішнього населення.

Візантія була щепленням західньої Европи, а її спадкоємиця і м п е р і я Т у р к і в - с е л ь д ж у к і в, була щепленням Середньої Азії до Чорного моря.

То був ґеній важкої і примітивної номадської адміністрації /ліпшої однак від тодішньої европейської/. Османи були мистцями інженерії й комунікації на суходолі. Вони перші мали вже в 15 ст. п о с т і й н у армію.Вони мали два роди регулярних військ: піхоту-яничарів із спеціяльно виховуваних християнських бранців, хлопчиків, і кінноту-спагісів, рекрутованих звичайним тоді способом.Ці номади осілися на місці Візантії.

Османам, що опанували століття по століттю половину Европи і ціле Середземя, служили як представники всіх народів Чорного моря. Від битви під Лепанто /1499/ стає грецький первень ядром турецької военної фльоти. Вірмени й сірійці опановують торговлю. Від українки, Роксоляни, жінка Суляймана I-го /1520-1566/ починаєтся доба впливу жінок при кермі, і то головне словянок. Не брак угорців, французів і німців на службі Порти. Найбільше є однак народів з над Чорного моря і Східнього Середземя.

Коротко кажучи, "Туреччина була такою самою інтернаціональною державою, як і її попередниця, Візантійська імперія. Переважна частина турецьких адміністраторів, а особливо дипльоматів були з походження греки або словяне, що прийняли іслям". /В. П о к р о в с ь к и й/.

Власне і с л я м, релігія пустельних номадів, був новим чужим первнем для народів Чорного моря. Їхнім хліборобським віруванням їх релігії-матері, святої землі-опікунки - протиставлено мотиву релігію, що для неї земля є гнобленою невільницею. Це була значна, насильна п р и м і т и в і з а ц і я с в і т о г л я д у. Суто тюркське підкреслювання сексуального гвалту і безчещення, як символу взагалі кожної акції зіставило глибокі сліди в психіці Анатолії, Тавриди і Балканів. Так само значні сліди свого світогляду зіставила каста турецьких урядовців, що трактували державну посаду, як місце до особистого збагачення, а державу, як дійну корову для урядовців. Треба признати, що номадське урядовство і примітивізм ісляму надовго зупинили в розвою суспільне життя Анатолії, Балканів і почасти Наддунайщини в 16-18 ст.ст.

Зате в тих самих століттях на просторах узберіжжа від Дунаю й Дністра по Кубань і Кавказ розвиваєтьcя інше дуже своєрідне Чорноморське суспільне явище - к о з а ц т в о.

Певну анальогію до козацтва знайшов С т. Р у д н и ц ь к и й у кольоніяльній історії Північної Америки. "Лісові й степові пустирі, що відділювали тутешні молоді европейські кольонії від ворожих індійських

племен,витворили окремі гуртки й формації пограничної людности". /"courreurs des bois', backwoodsmen', pioneers'/які відігравали в Північно-Американських кольоніях приблизно таку саму ролю,як козаки в Україні, творили передню сторожу поступу й культури в граничних пустирях.Однак хоч ці "лісовики" дуже причинялися до зросту майбутніх "Зєднаних Держав", хоч взяли дуже визначну участь у визвольній боротьбі проти Анґлії,то їх політичне значіння далеко не доростає до значіння українського козацтва. Козацтво... самості но витворило сильну політичновійськову орґанізацію".

Спочатку були вони охоронними відділами представників влади і стояли на кордонах /15 ст.на Сіверщині - севрюки, на Північному Кавказі - оргазії; охорона купців, охорона царевича Казані в 1493 р.і т.д./, а пізніше самі стали владою й встановлювали кордони.

Зорґанізувала їх і дала традицію протягом трьохсот літ свого державного існування Січ Запорожська, ґеоґрафічно й економічно положена в колишніх землях печенігів.

В ній був первень не тільки военний, і не тільки ловецько-рибальський,як то було в інших козацтвах над Доном і Приозівю. Складна організація її торговлі /головне транзитної/ і державний устрій її областей /паланок/ пригадує анальоґічні торговельно-военні республіки Італії в середньовіччу. "Військо Запоровське", як звалася ця українська держава, стало підпорою держави Богдана Хмельницького із соборними тенденціями.

Дон, Дніпро і ріки Озівського моря в кінці 18 ст.були опановані козаками.Ідейно дуже впливали вони на Балканські народи.

По злиттю з Росією, козацтво,властиво,відіграло рішальну ролю в її експанзії. Воно підбивало Середню Азію, Сибір /Є р м а к, М н о г о г р і ш н и й/, Північний Кавказ і Кубань. "Росіянізація" степів почалася й розвинулася завдяки Наддніпрянським козакам.Так як хрестоносці чи інші военні ордени служили вони християнству"... /Ш о р т/. Правдо-

подібно,маючи на увазі цю закватну вдачу козацтва,питався себе самого Наполеон Перший:чи за сто літ покозачіє ціла Европа?

Російська імперія мала в половині 19 ст. свою спеціяльну політику щодо козацтва. Найбільш неспокійні елементи з европейського козацтва пересувала вона до азійського козацтва,що все ще було в пасії наступу /Далекій Схід/. З другого боку вона ставила на важнішому місці Донське козацтво,з домішкою москвинів,стараючися зате зменшити одноцілість чисто українського Кубанського Чорноморського козацтва, даючи туди лінейців. Крім того,за вказівками згори кожний Донський козак автоматично вважався за москвина /напр.підчас перепису 1897 р./.На удержання Дону Росія давала 2-3 рази більше,чим на Кубань,хоч стосунок козаків був тільки як 2 до 3. /М а к е д о н о в/.

Козацтво було не тільки підставою кольонізаціїx/, воно зробилося і ядром російської кінноти. В мирні часи 42% усієї кінноти, а в війні - 70% /1891/. Врешті,однак,вільні козачі землі при земельній тісноті в Росії стали невигідні економічно. Відносини між козачим і некозачим населенням викликало все виразніше економічні конфлікти.

Роки 1917-20 зліквідували відрубність козацьких земель і козацтво, як стан. Найдовше трималася відрубність Кубані: там ще в 1932-33 р.р. було останнє козацьке повстання проти большевиків.

За гетьмана С к о р о п а д с ь к о г о /1918/ була проба відновити Вільне Козацтво, яко постійне піврегулярне військо в 8 округами-кошами.На еміграції існує навіть ґрупка Союзу Вільних Козаків,що прагнуть дуже багато. Врешті, є також "козацький рух" серед українських еміґрантів.

Правдоподібно, козацтво, цей вислів українського военно-економічно-

---

x/Сліди тої кольонізаційної ролі козацтва знайдено хоч би в ґеоґрафічних назвах козацьких частин Росії у 1917р.Тоді було:17 Донських полків,11 Кубанських,6 Оренбурських,4 Терських,3 Уральських,3 Сибірських,4 Забайкальських,1 Астраханський,1Семиріченський і 1 Амурський полк.

го солідаризму не відродиться в давніх, трохи занадто несучасних формах. Але тому,що це є вислів українського духа,треба сподіватися його відродження в нових формах із старим елітарним змістом.

Варто ще занотувати,що Сталін у 1936 р.для духового зміцнення своєї духової сили перейменував ряд кавалерійських дивізій на козачі,мішаючи старі заслужені назви з прізвищами Лібкнехта, Р.Люксембург і т.п.

Тепер ще зістався в памяти північного узбережжа /а властиво і в цілім світі/ т и п в і л ь н о г о к о з а к а, що зродився над Чорним морем. Це якби витворений людською природою характер,протилежний з а х л а н н о м у й с е р в і л і с т и ч н о м у у р я д о в ц е в і н о м а д о в і, що теж витворений над Чорним морем. Козак висловлює волю свого краю до свободи і людського достатку. Козак є повним елітарним типом, повний сили, відваги,зручности,замопосвяти для братів,оборонець власної осілої людности перед самоволею. Тип цей назавжди зістанеться в світогляді Чорноморських країн. Найбільшого розвитку і довершення він осягнув в українськім народі і розніс свою славу по цілім морі. Це ж козаки били османів на їх власній території,чого до кінця 18 ст.не смів зробити ні один нарід в Европі.

Кавказькі джиґіти,сербські юнаки споріднені з цим типом,але ніколи не дали такого потужного впливу,як Запорожці чи,навіть,Донці.

Російська імперія,що прислала своїх "чиновників" /чин - китайське слово/ над Чорне море властиво з початком 19 ст.,не дала жадного нового урядовського типу.Російський тип на загал брав хабарі і був недбалий,як османський адміністратор.Центральна керма була химерна й далека від людности не менше,як візантійські цісарі.

Продовж цілого 19 ст.торговлю на Чорнім морі провадили багаті товариства грецьких купців - "гетерії",яким не бракувало навіть певного політичного забарвлення.Грекам,а обіч них вірменам і почасти жидам властиво належав монополь торговлі.Вони теж створили ще один Ч о р -

н о м о р с ь к и й т и п к у п ц я - к р а м а р я спритного,не завжди сумлінного,але завжди далекого від інтересів населення.Такий купець звязаний тільки із своїми банками в Греції й Малій Азії,значно використовував місцеве населення,нічого йому не даючи в заміну.Ці купці мали в своїх руках головне морську торговлю.

Обіч цього типу належиться згадати т и п ч у м а к а - купця-колективіста,що за прастарими взорами Великого Києва обслуговував торговельні шляки України з Тавридою й Дон,а також почасти Польщу,Шлезьк, Нижній Дунай і Московщину.Пізніш розвій залізниць знищив чумацьку організацію,віддавши частину України й Польщу в руки жидівських торговельних колєктивів /кагалів/ і новой буржуазії й промисловців.

VII. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ХАРАКТЕР.

Зосередкована сіть лучби,подібний клімат,однакове етнічне підложа, тисячолітні торговельні зносини,багатолітнє панування велитенських імперій,подібні релігійні і суспільні рухи - все це не могло не дати сучасним народам в Чорноморськім сточищу спільної психольгії чи світогляду. Назвемо це - Чорноморським характером.

Характер цей є важний для цілої Европи. Молодий дослідник Чорноморських країн /особливо їх південного сходу/ Р у п е р т ф о н Ш у м а х е р стає з подивом перед тим характером і його діями.

Цікавлять його церкви. "У 925 р.відвоював єпископ Григор з Ніну право на словянську церковну мову в римо-католицькій церкві,-каже він і питається,-де на заході знайдемо подібну націоналізацію католицізму і то так рано?"

"Так як на далекій півночі вийшов революційний попередник Лютера-Гус, так на південнім сході довершив не менш гвалтовної переміни і секуляризації ісляму Кемаль Ататюрк."

В праві Ш у м а х е р пригадує законодавство Юстиніяна,що й досі

впливає на Захід. Зрештою і в Чорноморських країнах - з Юстиніянової праці вийшли кодекси: "Кормчая", "Душанов законник", "Закон Винодольський" і почасти й "Руська Правда".

Німець підкреслює значіння й військових ідей Чорного моря. "За часів принца Євгена x/ з над моря прийшла на захід до Европи военна стратеґія - /консервуюча/ і тактика т.зв. "кабінетної війни". Не менш цікавими тепер стають для дослідника певні посуви османів. З них беруть приклади. Так, наприклад, турецький "обовязок будови доріг", що був за сельджуків, став взірцем для "Болгарської трудової повинности" з 1920 р. Так само "цілий світ студіює теперішню греко-турецьку виміну населення".

Чи можна думати, що Чорноморський світ не здібний до творення? "Ні, він ще може мати епохальні здобутки і ними висунути себе на ліпше місце". /Ш у м а х е р/.

Двигуном тих давніх і теперішніх здобутків завжди зістається Чорноморський характер.

Можна закинути йому, що він не є теоретичний, що надає більше значіння змісту, як формі, дії як вислову. Але не можна закинути йому, що він яловий, що він уже не буде ніколи висловлюватися повніше. Є в нім сила!

Може тому, що ця сила - безпосередня, так часто бачимо в Чорноморському характері нестримні вибухи, повні свіжости і далекі від теоретизму. Часто є в них сила життьової радости, не брак і траґічного забарвлення. Як раз може це видно в гнівливих і музикальних кавказців /тип "східньої людини" в Росії/, що зрозуміло, бо там збереглися залишки найчистішої і найстарішої етнічної маси.

Не зустрічаємо в народах над Чорним морем отруйної самоаналізи, самопідкопування, як то є в росіян, навпаки - сили їхні цільні і вияв їхній має нераз прикмети багатирства. Музика, пісня /хоч би й сумна/ більш характеризує їхню імпульсивність і близькість до життя, ніж програми чи

x/ Властивий основоположник потуги Австрії /1663 - 1736/.

пляни.

Тому може вважають нераз цей характер за необчислимий. За нагло вибухає в цих людях почуття, за мало мають у собі стримувальних первнів, сильні переживання в дії цілком не скермовані до окресленої цілі. Почуття кривди, пімсти чи радости поривають цих людей за далеко так, що нераз шкодять вони цим собі самі. З другого боку творчі ферментації рідко бувають закінчені в якійсь системі, творі, як корисному суспільному придбанню. Брак їм, сказали б англійці, f i c i t y /постійности/.

Еліта цих народів на схрещенню азійських і европейських первнів культури ще дуже часто не відрізняє в культурі свого п р и р о д ж е н о г о від н а к и н е н о г о ззовні. Не раз, навіть, еліта приймає і деякий час пропагує ідеї шкідливі для власного народу. Єдиний вихід з цього стану, це - віднайдення власних мітів.

У суспільному і мистецькому життю, як слушно завважує німецький дослідник - "ці народи скрізь виявляють важкість і монументальність".

Коли б ми врешті хотіли підсумувати те, що є найбільш характеристичне для характеру більшости народів над Чорним морем, це було б щось, що є в основі усіх яскравих, многоликіх і суперечливих прикмет цих людей. Це повна розмаху, нестримна, ніколи не насичена в о л я д о г е р о ї ч н о г о. Це то незгасле сяєво, що озолочує постійно високі хвилі Чорноморського характеру.

Хто б однак міг довершувати серед них ролю судії й організатора? Хто б зумів впроваджувати до співжиття цих народів пошану до чужої свободолюбивости й атмосферу довірря?

Це - український нарід і кількісно, і матеріяльно, і з огляду на свою націоналістичну, вольнолюбиву вдачу найбільш надається до цієї ролі. Він тільки міг би дати спільну в о л ь о в і с т ь у житті Чорноморських країн, дати доцільність їхнім стремлінням, зберігаючи одночасно їх повну индивідуальність.

Український нарід зможе обєднати Черноморські краї вже й тому, що в лоні його історії перебуває найстаріший символ політичної одности Чорного моря.

Які ж остаються п р а к т и ч н і в и с н о в к и на найближчі часи для українського політика? Бути центром духовим і промисловим.

1/Удержувати першенство промислу і торговлі над Чорним морем. Скермовувати торговельні шляхи Черноморських країн в першій мірі до себе і дбати про відповідний розвій морської повітряної й суходолової лучби.

2/Удержувати першенство в сфері духовій, в першій мірі в православю. Царгород тепер тілько провінціональне місто національної території турків.

VIII. СИМВОЛ ЧОРНОГО МОРЯ.

В літку 1923 р. видатний французький дипльомат віздив на кораблі до Босфору. Це тут відчув він - поріг Чорного моря. Повіяв на нього вітер із стародавнього Кавказу, вітер з таємничої України.

Це не звичайний дипльомат,- він був одночасно і мистець. Він не тільки два-три роки тому зміцнив вплив французької держави у Туреччині, але й написав повість і спогади про Туреччину. Так само його дипльоматична праця в Японії дала й мистецький вислід: його "Битва під Цусимою" знана в цілому світі. К л ь о д Ф а р е р - це один з тих політиків, що обіч зручности і волі розвивають у собі й інтуїцію. Він же вихованець прадавньої Середземноморської культури. Тому він хоче уявити символ Чорного моря.

Французький дипльомат старається зясувати собі не тільки напрямні економічні й державні інтереси, він хоче в і д ч у т и кожний край і землю, як індивідуальність, як цілість самі в собі.

І він шукає найхарактеристичнішої прикмети того моря, що перед ним хвилюється. Який є символ Чорного моря? Багато їх до вибору.

Але котрий символ Чорного моря узнає цей поет-дипльомат? що саме

вибере його інтуїція для окреслення життя навкруги того моря?У чому цей представник Середземного моря побачить о д н і с т ь і с и л у П о н т у Е в к с и н с ь к о г о?

"Отже ми на порозі цього Чорного моря,-пише Ф а р е р у своїй книжці "Мої подорожі",- того моря,що його в жадній легенді ще не покорено, Не покорено в легендах,у всіх легендах,у всіх цих безконечно давніх,безконечно таємничих легендах,що колихаються на хвилях непевного Евксинського Понту".

Чи символом цього моря будуть йому а м а з о н к и,що колись над Дніпром,Доном і Кубаню перемагали Белерофона,Геркулеса і Тезея?...

Може край багацтва,де в гірських річках золото переполоскують на футрах звірів, і виправа туди А р г о н а в т і в - мітом Чорного моря? Ця мітична виправа,що в ній брали участь і Геракль,і Орфей,і Кастор та Полюкс,і Пелес,батько Ахіля,і Гелямон,батько Аякса.

Врешті може ще більш знаний у Середзему цикль подорожей купця О д и с е я буде тим вибраним образом?

Бо чейже Фарер знав досліди В і л л я м о в і ц а x/,що віднесли Одисею до часів великої кольонізації геленами Чорного моря,на 8-7 ст. перед Христом.Блуканина по цьому незнаному морю не так,як по знанім Середзему,-давала багато дивних вражінь.Це ж течію в гирлах Дунаю вважав Одисей за виплив потужного океану,це ж звідти протягом одної доби донесли вітри човни Одисея до Грузії-Кольхиди,де мешкала Цирцея.

Може думав Фарер про культ А х и л л я - П о н т а р х а,що його головний храм був на Білім Острові коло гирла Дунаю. Це ж Ахиль,Володар Понту, був перед вищими силами заступником держав у гирлах Чорноморських річок,що з них найважніша була семисотлітня О л ь б і я між гирлами Бега і Дніпра?

---

x/ Willamowits: "Homerische Untersuchungen".

Ні, Барер був у першій мірі державним мужем. Символ одности він знайшов не в релігійних мітах і не в здобичницьких легендарних епопеях. Чорне море для нього - "це край Митридата Великого, володаря,що шалів за незалежністю, цього визволителя,що нищив Римлян"...

Символ Чорного моря,знак його одности і сили не в легендах,але в історичній дійсности,геополітичній синтезі,що її довершив Митридат VI, Євпатор,цісар Понту,званий Великим.

Це був дійсно носитель в е л и к и х т р а д и ц і й.Римляне вважали його державнотворчим наступником Олександра Великого /Ц і ц е р о н/,сам він виводив свою династію від династій держав великого македонця і навіть зовнішній вигляд його монет був зв'язаний в традицією Олександра /Р о с т о в ц е в/. Балкани,Кавказ,Мала Азія й взагалі землі Чорного моря були для нього окремим світом культури,вищим від сусідніх.З наказу його витято в 89 р.до Хр.всіх латинян в його цісарстві,яко шкідливих варварів. Він сполучував у собі Чорноморську упертість із грецькою освіченостю. Оточував себе людьми мистецтва і давав турніри поетів.Був втаємничений у містерії і сам займався магією й медициною. Він говорив 22-ма мовами своїх підвладних і союзних держав. В його столиці були великі збірки мальовил,статуй і різблених ґем.Він будував багато.

Він зорґанізував сильне військо,беручи за підставу македонську фалянгу,а сотні його воєнних ґалер тримали в руках простори від гирел Дніпра і Дністра аж до Атен і Родосу.Провадив три великі війни з Римом, нераз цілковито нищучи римське військо з їх воєначальниками.

Старовинні автори оточують його авреолею,не меншою як Ганнібаля і Олександра Македонського.Багато читаємо про його відвагу,його фізичну силу і зріст,про його зручність у орудуванню зброєю,про глибокий розум, швидкість і невичерпану енерґію.Цей непоконаний чоловік згинув несподівано.Коли довкола нього прокинулась зрада,тоді з його ж наказу галь-

ський наємник забив його в р.63 до Хр.в Пантикапею /Староки̇ївський Корчин,а тепер Українська Керч/.

Повних д в і т и с я ч і л і т минуло від того часу,але чин Митридата Великого зістався для світу - як символ Чорного моря: в і н о б є д н а в у с в о ї й д е р ж а в і - в с і т о д і ш н і д е р ж а в и н а б е р е г а х Ч о р н о г о м о р я. Землі від теперішньої Турецької Анатолії,Колхида /Грузія/, Дон і береги до Дніпра з Ольбією і аж до Дністра з Тирасом були під його безпосередньою владою. Західні береги Чорного моря з їх державами, як Істрос над Дунаєм, Калетіс, Томі,Апольонія були під його протекторатом.

В очах західнього дипльомата той політичний зміст,що його подав Митридат Великий Чорному морю зістається й на далі якби політичним заповітом.

І слушно,говорючи про політичну синтезу Чорного моря в минулому,мусимо з великою шаною згадати Митридата.

Сучасна Італія віднайшла заповіт Риму вперед двох тисяч літ,сучасна Німеччина згадує наказ германських вождів вперед півтори тисячі літ. Тут над Чорним морем зістався й триває заповіт людини,що її столиця була в центральному пункті північно-східнього узбережжя /Пантикапей/, а тлінні останки спочивають в осередку південного узбережжа /Синоп/того моря.

Для чужинних істориків це - "людина сходу". Це їх річ.Та для народів Чорного моря,і в першій черзі Українців,це - найвластивіша Чорноморська традиція.

Тому такі важкі тепер слова Ф р и д р и х а Р а т ц е л я,основоположника сучасної геополітики,науки стратегії обширів,науки,що виясняє звязок між політикою держав і їх географічним положенням.Він так окреслює зміст заповіту Митридата:

"І м п е р і ї М и т р и д а т а д а л о м о р е о д -

вість, потужність і назву - Понтійська Імперія".

Підносимо цей заповіт Митридата Великого,- Понтійська Імперія нехай живе і процвітає!

Підносимо його не тільки для себе, але й для всіх Чорноморських країн, для збільшення їх значіння в світі. Жадна держава східня чи західня не зробить того - тільки Україна.

В тому її й Чорноморських країн - історичне призначення.

ПОСЛІВЯ.

Було б не по товариські не відповісти на листи й закиди зприводу "Чорноморської Доктрини", які я одержав по її виході.

Закидають мені малі речі,- на то не варто відповідати. Закидають мені,що за великі речі підношу,-на то відповість тільки один рішаючий голос - голос дійсности. Знаю, що Захід по цій війні буде значно ослаблений, і нарешті рівновага духових сил повстане в Европі. Знаю,що довершена в головних рисах внутрішня стабілізація України і також і те, чи ми хочемо, чи ні,-але завдання наші, українські,будуть інші,як завдання Київської Руси чи Козацької Доби.Ці завдання витворяться в души інших мас,як досі, і в інших осередках, як досі. Ані Галич, ані Київ, ані Хортиця, лишень інший осередок. Але цього всього мало. Мало,бо інші сили діють,крім наших европейських сил. Мала Азія і Середземя,і Середня Азія - близькі нам як потрійна пуповина зародкові. З неї тече наша кров і надія на нашу будучину.Звідти й наші свідомі й мимовольні союзники.

Нарікають мої критики, що то хіба зле, коли хтось обіймає і мітольоґію, і ґеополітику, і етнографію, і мовознавство. Трудно їм мене уявити. А однак я лиш збираю досвід людей, закоханих і в політичній ґеографії, як С т е п а н Р у д н и ц ь к и й, і в археольоґії як В а д и м Щ е р б а к і в с ь к и й, і в мітольоґії як Т а д е й З е л і н с ь к и й і т.д. Для мене особисто зістається тільки інтуїція і конструкція задуму,- це й багато, але й не так багато, як здається декому.

Найголовніше відчувати напружений ритм думки, яка будує,-більше нічого не хочу ані від читачів, ані від критиків, ані від будучности, яка буде порівнювати доктрину і дійсність.

-o- -o-

ЛІТЕРАТУРА.

а/

І. Біляке вич: Економічний стан сучасного Ірану. Харків, 1929.
Д. Величко: Пятирічча Турецької Республіки. Харків, 1928.
Вобли й: Економічна ґеографія України. Київ, 1922.
Хв. Вовк: Студії з української етнографії та антропольоґії. Прага, 1932.
О. Гладстерн: Світова війна 1914-1918 р.р. та Схід. Харків, 1929.
О. Грушевський: Близько-східня торгівля України. Харків, 1927.
" Торговельні взаємини України з Бл. Сходом. Харків, 1928.
В. Гурко-Кряжин: М. Покровський і вивчення історії Сходу. Харків, 1929.
Г. Добровольський: Хузістан. Харків, 1929.
Н. А. Загоровський: Життя Чорного моря. Одеса, 1928.
В. Іваніс: Промисловість України і Півн. Кавказу. Варшава, 1938.
А. Кримський: Історія Туреччини. Київ, 1924.
І. Крип'якевич: Студії над державою Богдана Хмельницького. /Відбитка/.
" Відвічна вісь України. /"Сьог. і Мин."/. Львів, 1939.
В. Кубійович: Ґеографія українських і сумежних земель. Львів, 1938.
О. Ладиженський: Як повстали і розвивалися державні форми у кавказьких верховинців. /"Сх. Світ"/. Харків, 1929.
І. Лерман: Український експорт на Бл. Схід. Харків, 1929.
Ю. Липа: Призначення України. Львів, 1938.
" Українські міти. /Рукопис/.
О. Лотоцький: В Царгороді. Варшава, 1939.
І. Огієнко: Українська культура. Катеринослав-Ляйпціґ, 1923.
С. Остапенко: Важніші властивости українського народу. /Числове доходження/. Камянець, 1920.
В. Пархоменко: Русь та печеніги. Харків, 1929.
" " До питання про татарсько-козацькі взаємини в 16-17 в.в. Харків, 1929.
О. Смірнов: Добувальна промисловість Туреччини. Харків, 1928.
П. Смірнов: Волзький шлях. Київ, 1928.
О. Сухов: Економічна ґеографія України. Одеса, 1923.
" " Аґрарно-кліматична проблема внутрішнього плято Туреччини. Харків, 1929.
Ст. Рудницький: Основи землезнання України. Ужгород, 1926.
" " Огляд нац. території України. Берлін, 1923.
" " Українська справа зі становища політ. ґеоґрафії. Берлін, 1923.
О. Терлецький: Вплив природи на історію України. Львів, 1930.
І. Шовгенів: Водне господарство в басейні ріки Дніпра. Варшава, 1934.
" " Водне господарство України. Прага, 1922.
" " Проблема орґанізації водного господарства в Україні. /Рукопис/.
Є. Штрабштайн: Будівництво Трансперської залізниці. Харків, 1928.
В. Щербаківський: Етноґрафічний тип Українця. /Рукопис/.
Україна. - Статистичний щорічник. Харків, 1929.

б/

А.Я.Альтерман: Хлебние ресурси України. Одеса, 1943.
Б.Баранов: Крим. Москва, 1935.
Н.Н.Баранский: Економіческая географія С.С.С.Р. Москва, 1936.
В.В.Богачев: Очеркі географії Всевелікаго Войска Донского. I-II. Новочеркасск, 1918.
И.Ф.Быкадоров: Исторія козачества. Прага, 1930.
Г.Вернадский: Опит історії Євразії. Берлін, 1930.
И.А.Витвер: Экономіческая географія капіталистіческіх стран. Москва, 1937.
С.Жидков: Краткій історіческій очерк развітія водяних і сухопутних сообщеній і торгових портов в Россії. Петербург, 1901.
В.Кавтарадзе: На путях Конфедерації Кавказа. Варшава, 1937.
Ф.Корсун: Балканский фронт міровой войни 1914-1918. Москва, 1939.
Н.Краснов: Земля войска Донского. /Матеріяли для географії і статістікі Россії/. Петербург, 1863.
Ю.Кулаковскій: Прошлое Тавриди. Київ, 1905.
А.Мельник: Турція. Москва, 1937.
В.А.Мякотін: Очеркі соціяльной історії Украіни в 16-18 в.в. Прага, 1926.
Є.В.Оппоков: Водние богатства України. Київ, 1926.
М.Н.Покровский: Балканские войни в 20 в. Москва, 1936.
" " Восточний вопрос. Москва, 1929.
В.П.Семенов: Новороссія і Крим. /Россія т.14/. Петербург, 1910.
" " Малороссія. /Россія т.7/. Петербург, 1910.
" " Торговие сношенія С.С.С.Р. со странами Востока. Москва, 1938.
Ф.Щербина: Очеркі южно-русскіх артелей. Одеса, 1880.

-о- -о-

"Східній Світ"-Харків; "Кубанський Край"- Прага; "Вільне Козацтво"-

Прага; "Горци Кавказа"-Париж;

Українська Загальна Енциклопедія;

Большая Советская Енциклопедія.

В/

I.Adamow: Die europaeischen Maechte und die Türkei I.II. Wien, 1930.
" " Die Neuordnung des Donauraumes. Wien, 1935.
Johannes Ahlers: Die Türkei von Heute. Z.f.G." 1929.
Franz v.Caucig: Die politische und wirtschaftliche Entwicklung Bulgariens. Z.f.G."
" " Die wirtschaftliche Seite der Dardanellenfrage. "Z.f.G." 1937.
Gabriel Crestowitsch: Die grieschisch-türkische Verständnis. "Z.f.G. 1933.
Engelmann: Zur Ostpolitik Komal Paschas. 193.

Hans Freyer: Der Staat. Leipzig, 1925.
Johannes Gellert: Die politisch-geographische Entwickelung u.Struktur Bulgariens.- 193..
Hermann Gross: Die türkische Republik und Europa. 'Z.f.G.'. 1934.
Karl Haushofer, E.Obst, H.Lautenbach, O.Maull: Bausteine zur Geopolitik. Berlin, 1928.
Karl Haushofer: Grenzen. Heidelberg, 1939.
A.Haushofer: Politische Probleme des Mittelmeeres. 'Zf.P.' 1936.
Elemer Hantos: Mitteleuropäische Wasserstrassenpolitik. Wien, 1929.
J.F.Horrabin: Grundriss der Wirtschaftsgeographie. Wien, 1926.
Gottfried Hobus: Die Raumkameradschaft der Südostvölker. 'Z.f.G.' 1937.
Viktor C. Jrk: Rumäniens Raumpolitische Sendung. 'Z.f.G.' 1937.
Kjellen: Die politischen Probleme des Weltkrieges.1918. Leipzig.
Karl Klinghardt: Der Weltolkampf in Vorderasien. 'Z.f.G.' 1936.
Felix v.Luschan: Völker, Rassen, Sprachen. Berlin, 1922.
Otto Maull: Geomorphologie.Leipzig, 1938.
E. Meyer: Geschichte des Königreichs Pontos. 1879.
Karl Muhlmann: Balkan u.Vorderer Orient in geopolitischer Bedeutung. 'Z.f.G.' 1932.
Josef März: Der Balkanpakt. 'Z.f.G.' 1934.
" " Jugoslavien beschreitet neue Wege. 'Z.f.G.' 1937.
Friedrich Naumann: Mitteleuropa. Berlin,1917.
Walther Pahl: Wetterzonen der Weltpolitik. Leipzig, 1937.
Ismet Pascha: Politische u.wirtschaftliche Ziele der Türkei. 'Z.f.G.' 1929.
Friedrich Ratzel: Politische Geographie. München, 1923.
T. Reinach: Mithridates Eupator. 1890.
Paul Rohrbach: Rhein-Main-Donau. 1931.
St. Rudnyékyj: Ukraina - Land u.Volk. Wien, 1916.
Georg Runge: Bessarabien ,Rumäniens Grenzmark. 'Z.f.G.' 1937.
Axel Schmidt: Ukraine,- Land der Zukunft. Berlin, 1939.
Carl Schuchhardt: Alteuropa. /Eine Vorgeschichte./ Berlin, 1926.
Rupert Schumacher: Die Schöpferkraft des Südostens. Z.f.G.' 1937.
" " Der Südostraum in der Konzepzion Mitteleuropas. Z.f.G.' 1934.
Jurij Semjonow: Die Wasserstrassen in der Sowjetunion. 'Z.f.G.' 1933.
Alexander Supan: Leitlinien der allg.polit. Geographie. Berlin, 1922.

T r a n s s y l v a n i c u s: Die geistige Hintergründe der rumänischen Regierung. "Z.f.G." 1930.
A r p a d T ö r ö k: Ungarn und der Panslavismus. Z.f.P. 1936.
" " Die Staatsprobleme des Donaubeckens. "Z.f.G." 1928.
" " Die neue Gebietseinteilung in Sudslavien. Z.f.G." 1930.
S. Z a n t k e: Das Problem der Dardanellendurchfahrt. "Z.f.G." 1930.
W i l h e l m Z i e g l e r: Die Revisionsbewegung im Donauraum. "Z.f.G." 1935.
J u l i u s W e l l h a u s e n u.a.: Geschichte der christl.Religion. Berlin, 1922.

g/

H e n r y k B a t o w s k i: Państwa Bałkańskie. Kraków, 1938.
D y m i t r D o r o s z e n k o: Ukraińska polityka Księcia A.Czartoryskiego. /Przegl. Wsp. 201/.
L u d w i k L a n d a u: Gospodarka światowa. Warszawa,1939.
J a n L i p o w i e c k i: Czarnomorsko-azowskie porty U.S.S.R. /Warszawa. "Problemy S.W.I. 1939./
J. L o t h: Geografia ekonomiczna. Warszawa, 1930.
S t a n i s ł a w N o w a k o w s k i: Europa Wschodnia i Azja Północna. /Wielka Geografia Powsz., Warszawa/.
S e j d a m e t: Krym. Warszawa, 1930.
S e l i m O r t a y: Niepodległość Krymu. Warszawa, 1936.
R e s u l - Z a d e: Azerbajdżan. Warszawa, 1938.
A. S u j k o w s k i: Geografia ziem dawnej Polski. Warszawa, 1921.
T. Z i e l i ń s k i: Religia starożytnej Grecji. Warszawa, 1937.

g/

A u g u s t B a i l l y: Byzance. Paris, 1939.
A l e x a n d r e B a s c h m a k o f f: Cinquante siecles d'evolution ethnique autour de la Mer Noire. Paris, 1937.
G. B r a t i a n u: Recherches sur le commers gènois dans la Mer Noir au XIII-e siècle. Paris, 1929.

G o r d o n E a s t: Geographie historique de l'Europe. Paris, 1939.
G r a h a m H u t t o n: Les nouveaux destins du Danube. Paris, 1939.
L'I m p o r t a n c e économique de l'Ukraine /Recueil des materiaux./ B-xelles, 1920.
A n d r e L a b a r t h e: La guerre des techniques. Paris, 1939.
J a c q u e d e M o r g a n: L'humanité préhistorique. Paris, 1924.
C h a r l e s R e b e r: Terrorisme et diplomatie. Paris, 1935.
H.G o r d o n - S e l f r i d g e: L'Apologie du commerce. Paris, 1931.
E r n e s t H.S h o r t: Esquisse de Geopolitique. Paris, 1936.
N. S p o u l b e r e: Minorités, Etats nationaux, Etats historiques. Paris, 1939.

d/

H.C.A r m s t r o n g: Grey Wolf, Mustafa Kemal. London, 1937.
O s w a l d D u t c h: Germany's next aims. London, 1939.
P a u l E i n z i g: Bloodless invasion. London, 1939.
E d m u n d S p e n c e r: Travels in Circassia I-IV. London, 1837.
A r n o l d W i l s o n: The Persian Gulf. Oxford, 1928.
The Cambridge History. IX. The Roman Republic. Cambridge, 1932.

'Zeitschrift für Politik'. Berlin, 'Zeitschrift für Geopolitik'. Berlin; 'Wschód'. Warszawa; 'Problemy Europy Wschodniej'. Warszawa; 'Current History' /U.S.A./ - Encyclopaedia Britannica.

-o- -o-

БІБЛІОГРАФІЯ ЮРІЯ ЛИПИ

1917 - 1942.

а/ Публіцистика, економіка і т.п.

1. НОСІТЬ СВОЇ ВІДЗНАКИ. /Історія укр.герба і т.п./.Одеса 1917,березень, 16°, 4 ст.
2. СОЮЗ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ. Одеса 1917. 16°, 32 ст.
3. КОРОЛІВСТВО КИЄВСЬКЕ за проектом Бісмарка. Одеса 1917, 16°, 12ст.
4. ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА. /Життєпис/. Одеса 1917, 16°, 32 ст.
5. ТАБОРИ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ. /Перекл.з франц.праці Скорописа-Йолтуховського/.Одеса 1918,12°, 24 ст.з ілюстр.
6. ПРОТИ КОРНІЛОВА. Відозва Одеської "Січі".Одеса 1917.
7. "ВІСТНИК ОДЕСИ", щоденна ґазета,редаґування,вступні статті і фелетони протягом серпня-жовтня 1918.
8. "НАШЕ ЖИТТЯ" в Одесі, "НОВА РАДА" в Києві/дописи/. 1918.
9. "З НАД МОРЯ"./Репортаж з Одеси/./В ґазеті М.Грушевського "Життя Поділля", три числа коло Ч.70/. Камянець 1919.
10. "УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО", щоденник./Переклади, дописи/.Камянець 1919.
11. "НЕЩАСЛИВИЙ СПАДКОЄМЕЦЬ"./Стаття про укр.студенство,підп.В.Воїн/. Місяшник "Нова Думка" Ч.3.Камянець 1920.
12. "СВІТИЛЬНИК НЕУГАСИМИЙ"./Життєпис Івана Липи/.Каліш 1924, 16°,56 ст.
13. "ДЕРЖАВНИЦЬКА МОЛОДЬ" /Підп.В.Воїн,стаття/ "Студ.Вісник",/Передрук "Чорноморе",Ч.2,Данціг/. Прага 1925.
14. "ТАРАСІВЦІ" /Стаття/. "Літ.Наук.Вісник",Ч.12, Львів 1925.
15. "РЕЧІ І ФОРМИ" /Проба світогляду, підп.В.Воїн/."Держ.Нація",Ч.I, Прага 1927.
16. "УКРАЇНА В СУЧАСН.ПОЛЬСЬК.ЛІТЕРАТУРІ" /Стаття/."Літ.Наук.Вісн.", Ч.7-8, Львів 1927.
17. "ВЛАДА І ОСОБИСТІСТЬ" /До підстав світогляду, підп.В.Воїн/."Чорноморе", Ч.3, Данціґ 1928.
18. "НА СТАРІ ПОЗИЦІЇ ПО НОВОМУ!" /Підп.В.Воїн/."Студ.Голос", Ч.4,1928
19. "НАПРЯМНІ ПОСТУПОВАННЯ КОРПОРАНТІВ І КОРПОРАЦІЇ "ЧОРНОМОРЕ". Журн. "Чорноморе", Ч.1 /4/,Варшава 1928.
20. "НІМ.МАНДРІВЕЦЬ ПРО УКРАЇНУ". "Неділя", Ч.11-13, Львів 1928.
21. /Редакційна стаття/: "10.II.1929" і "НАПРЯМНІ ПОСТУПОВАННЯ".Журн. "Чорноморе", Ч.2, Варшава 1929.
22. "УКР.СУСПІЛЬСТВО І ЙОГО МОЛОДЬ" /Стаття в щод./ "Новий Час" Ч.ч.45-46, Львів 1932.
23. Календар "ЧОРНОМОРЕ", редаґування і більшість статей.
24. I.РІЧНИК УКРАЇН.ЕКОНОМІЧН.БЮРА на 1933 р./Редакційний вступ, плян і стаття "НАШІ ЗДОБУТКИ І НАШІ ВТРАТИ"/. Варшава 1932, 18°, 146 ст.
25. "ПРОБЛЕМА ЙОВЯЛЬСЬКОГО" /Про польську психольогію/."Вістник",Ч.10, Львів 1933.
26. II.РІЧНИК УКР.ЕКОНОМ.БЮРА на 1934 р. /"ВІД ПЯТИЛІТНЬОГО ПЛЯНУ ДО ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ 1933 р." і "ВСТУПНЕ СЛОВО ВІД РЕДАКЦІЇ". Варшава 1933, 18°, 220 ст.
27. "ОДЕСЬКА СІЧ" /Спогад/. Збірник "За Державність",Ч.5,Каліш 1936.
28. "ГАЛИЧАНЕ НАД МОРЕМ" /Спогад/. "Літопис Червоної Калини",II, Львів 1936.
29. ШУКАЧІ НАЙГЛИБШОГО. /Про Д.і В.Щербаківських-стаття/. "Обрії",Ч.2 /4/, Львів 1936.
30. "НАЙБІЛЬШЕ ВІЙСЬКОВЕ ВИД-ВО"./Стаття/. "Обрії, Ч.9-11,Львів 1936.

31. "45-ЛІТТЯ ТАРАСІВЦІВ"./Підп.В.В.,стаття/."Літопис Черв.Калини",Ч.5, Львів 1936.
32. "УКРАЇНСЬКА ДОБА"/Полемічна брошура/.Варшава 1936, 8°, 24 ст.
33. "УКРАЇНСЬКА РАСА"./Світогляд/.Львів 1936, 8°, 24 ст.
34. "НІМЦІ В УКРАЇНІ"./Стаття в щоденнику/ "Новий Час",1937.
35. "20-ЛІТТЯ СІМНАДЦЯТОГО".-"Новий Час", 5.IV.1937.
36. "ЗДОБУТТЯ АРСЕНАЛУ".-"Новий час", 2, 6-7.V.1937.
37. "УКРАЇНСЬКА ЖІНКА"./Світогляд/. "Жінка,Ч.7-8,1938.
38. "ДВА РОКИ /1917 і 1918/". /Стаття/. Альманах "Нового Часу"на 1938. Львів 1938.
39. "ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ". Львів 1938, 16°, 305 ст.
40. "ДВА ТЮТЮННИКИ"./Стаття/. "Новий Час" 13.VI.-29.VI.1938.
41. "КИЇВ ВІЧНЕ МІСТО"./Стаття/. "Дзвони" Ч.7-8,Львів 1938.
42. "ПРО ВАДИМА ЩЕРБАКІВСЬКОГО"./Стаття/. "Новий Час", 26.IX.1938.
43. "ВЕЛИКИЙ ДЕВЯТНАДЦЯТИЙ"./Стаття/."Календар для всіх"на 1939.Львів 1938. В-во "Новий Час".
44. "ЧОРНОМОРСЬКА ДОКТРИНА". Варшава 1940.4°, 144 + 6 + 1 ст./Видання Українського Чорноморського Інституту Ч.1/.
45. СТАТТІ: /Нова Европа. Підсовіт.Українець говорить. 50 літ тому - Тарасівці/.-"Вогонь". Варшава 1940.
46. "ПАНУВАННЯ, ТРУД І ЛАД"./Світогляд/. Варшава 1940, 4°, 8 ст.
47. СТАТТІ: /Дві доби культури. Розмова з росіянином/."Вогонь". Варшава,1941.
48. СТАТТІ: /Нова історичність. Розмова з молодим істориком/."Вогонь". Варшава 1941.
49. УКРАЇНСЬКА РАСА. /В сучасну хвилю - відчит/.Варшава 1941,4°, 12 ст.
50. РОЗПОДІЛ РОСІЇ. /Ґеополітична аналіза/. Варшава 1941, 8°, 96 ст.і 28 схем + 1 мапа./Вид.Державного В-ва України Ч.1/.
51. "ЧОРНОМОРСЬКИЙ ПРОСТІР" /Ґеополітичний атляс/.Одеса 1942, 4°, 48 ст. і 10 плянш. /Видання Укр.Чорноморського Інституту Ч.8/.
52. "ЕМОЦІЙНІ ПЕРВНІ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ СВІТОГЛЯДІ".Одеса 1942, 4°,15 ст. /Видання Укр.Чорноморського Інституту Ч.11-Відбитка з "Чорноморського Збірника",книга перша,Одеса 1942/.

б/Белетристика,театр,теорія мистецької творчости.

53. ПОБІДНИЙ МАРШ./"Дарма од нас світло ховали"-картка з нотами/.Одеса 1917.
54. УНІФОРМА. /Вірш-переклад/."Українське Слово",Ч.7,Камянець 1919.
55. "НОВА ДУМКА".-Місячник, Ч.1-2, редагування, статті /"Замітка про кубізм"/, вірші /"Три кондори"/,переклади/.Камянець 1920.
56. "В ГОРАХ", "ХАТКА В ЛІСІ", "СВ.ЮРІЙ"./Вірші/."Син України",Під ред. М.Вороного,Ч.3,5,6.Варшава 1921.
57. "МИ - НАЦІЯ"./Вірш/. "Відродження" /Під ред.Е.Архипенка/.Тарнів 1921, Ч.3-4.
58. "УСЕСВІТ ПУТА", "ЛЕБІДЬ", /Вірші/.-"Воля". Відень 1921, Ч.9
59. "ТОЙ"/Вірш/. "МИТУСА". Львів 1922, Ч.2
60. "ВДЯЧНИЙ ШПАК" /Під.Л-а/.-"Будяк", Львів 1922, Ч.8-9.
61. "З ЗАДУМАНИХ ДЗЕРКАЛ". "Митуса". 1922, Ч.4.
62. "БАЛЯДА".-Літ.Наук.Вістн." Львів 1922, Ч.2.
63. "СВ.ЮРІЙ"./Передрук у Винницькій одноднівці/.-"Слава не поляже", 1922.

64. "КНЯЗЬ ПОЛОНЕНИЙ". ЧАС ЛЮДИНИ. ПІСЕНЬКИ.-"СОНЦЕЦВІТ"./Альманах/Тарнів 1922.
65. "ЦАРЬ - ДІВИЦЯ".-"Літ.Наук.Вістн." 1922, кн.6.
66. "КНЯЗІВНА ГАННА". /Переклад/.-"Маски", Львів 1922, Ч.2.
67. "ЗГАДУЄШ?", "ЩАСТЯ" /Переклад/."Літ.Наук.Вістн." 1923, Ч.VI.
68. "КОРАБЕЛЬ, ЩО ВІДПЛИВАЄ"./Театр/."Літ.Наук.Вістн."1923,Ч.7.
69. "Я ЖИВУ КОЛАМИ", "ПОЕТ"./Переклад/. " " "
70. "БУДДА". /Переклад/."Літ.Наук.Вістн." 1923, Ч.8
71. "ПІСНЯ ТЕМНОМУ", "ВАСИЛИСК"./Вірші/"Літ.Наук.Вістн." 1923, Ч.10
72. "У ЦІМ СЕЛІ"./Переклад/. "Літ.Наук.Вістн." 1927, Ч.9.
73. "НА ТИХИЙ ДЕНЬ"./Вірш/. "Літ.Наук.Вістн." 1924, Ч.2.
74. "СЛОВО В ПУСТИНІ" /Театр./ "Літ.Наук.Вістн." 1924, Ч.3-4.
75. "З ВІҐІЛІЇ"./Переклад/."Літ.Наук.Вістн." 1924, Ч.3-4.
76. "НЕ КЛИЧТЕ СЛОВА". "БУВ ДЕНЬ".-Календар "Дніпро". Львів 1924.
77. "ДИКІ ГУСИ". /Переклад/. "Літ.Наук.Вістн." 1924, Ч.7-9.
78. "БАЙРОН"./Вірш/. "Літ.Наук.Вістн." 1925, Ч.4.
79. "АНТОНІЙ І КЛЕОПАТРА"./Переклад/."Літ.Наук.Вістн." 1925, Ч.6-8.
80. "ОДЕСА" /Вірш/. Збірник "Чорноморе" Ч.2, Данціґ 1925.
81. "СВІТЛІСТЬ" /Збірка віршів/. Каліш 1925, 8°, 4. ст.
82. "СІМНАДЦЯТИЙ"./Вірш/. "Студ.Вісник", Прага 1925.
83. "БЕНКЕТ"./Театр./ "Студ.Вісник", Прага 1926, Ч.4.
84. "СКАЖІТЬ МАЙСТЕРНЯМ"./Вірш/. "Літ.Наук.Вістник" 1926, Ч.7.
85. "ЛЬВІВ"./Вірш/. "Літ.Наук.Вістник" 1926, Ч.11.
86. "ОФІРА". /Театр/. Календар "Дніпро", Львів 1926.
87. "ЯЛТА. КАМЯНЕЦЬ. ПОЛТАВА"./Вірші/."Літ.Наук.Вістн."1926, Ч.12.
88. ВІРШ.-"Студ.Вісник". Прага 1926, Ч.12.
89. "ПОЄДИНОК" /Театр/. "Літ.Наук.Вістн." 1927, Ч.1.
90. "ГІСТЬ ІЗ ЗАХОДУ"./Вірш/.-"Держ.Нація". Прага 1927, Ч.1.
91. "ВЕНЕЦІЯ". "ПРАГНЕННЯ"./Переклад/."Літ.Наук.Вістн." 1927, Ч.1.
92. "ПІСНЯ НІЧНАЯ. "МИ ЙДЕМО". /Переклад/."Літ.Наук.Вістн."1927, Ч.3.
93. "В ПРОВІНЦІЇ". /Переклад/."Літ.Наук.Вістн."1927, Ч.4.
94. "ОСІННІЙ ДЕНЬ"."ПІСНЯ НІМЦІВ"."УНЕСЕННЯ". "Літ.Наук.Вістн."1927,Ч.5.
95. "ІЗДЕЦЬ"./Вірш/.-"Студ.Голос", Варшава 1927, Ч.1.
96. "ВАЖКЕ І СОРОМЛИВЕ"./Вірш/."Літ.Наук.Вістн."1927, Ч.7-8.
97. "ДВІ ПІСНІ"./Переклад/. "Літ.Наук.Вістн." 1927, Ч.9
98. "ЧЕРНИЦЯ" /Оповід./ "Студ.Вістн.". Прага 1927, Ч.5-6.
99. "ПІСНЯ ПРО ПОТУГУ ВІРНУ І СТАТЕЧНУ". Календар "Дніпра",Львів 1927.
100. "ВЕРБУНОК"./Театр/. "Літ.Наук.Вістн." 1927 Ч.11.
101. "ЛОЇВ. ЧЕРНЬ"./Вірші/. "Літ.Наук.Вістн."1928, Ч.2
102. "МАРШ ЧОРНОМОРЦІВ. ПІСЕНЬКА ЧОРНОМОРЦІВ". Журн."Чорноморе",Данціґ 1928, Ч.3.
103. "З ДІАРІУША XVII-го ст." "О ПОЛЬЩІ".-Кал. "Рідний Край",Чернівці 1927.
104. "СПІВАЄ ПТАШКА"./Перекл./ "Літ.Наук.Вістн." 1928, Ч.5.
105. "ПАРАДА ВНОЧІ"./Вірш/."Літ.Наук.Вістн." 1928, Ч.6.
106. "ЛІТЕРАТУРА"./Оповід./."Літ.Наук.Вістн." 1928, Ч.11.
107. "ПЕТЬКА КЛИН, НАЛЬОТЧИК"./Оповід./.Кал."Дніпро",Львів 1928.
108. "ВІДСТУП"./Вірш/. Кал."Дніпро", Львів 1928.
109. "ЧАРОДІЙ"/Оповід./.-"Укр.Інвалід", Каліш 1929, Ч.14-18.
110. "ТАНК"./Стаття про мистецтво/.-"Тризуб". Париж 30.VI.1929.
111. "СТАТТІ ПРО ТАНК"./Ред.вступ/ і "ЛИСТ ДО ЛІТЕРАТОРІВ".Варшава 1929, 8°, 32 ст.
112. "СПРАВЖНІЙ ВОРОГ"./Оповід./. Кал."Наш Прапор",Перемишль 1929.
113. "СІМНАДЦЯТИЙ"./Вірші/. Кал."Дніпро", Львів 1929.
114. "ПОЕТ ГУЛЬВІСА"./Про Гр.Чупринку/.-"Укр.Інвалід",Каліш 1929. XII.
115. "ВАРТОВИЙ"./Оповід./. Кал."Черв.Калини" 1930. Львів.

116. "МОСКОВІЯ"./Роман пригод з XVII ст./Друковано у місячнику "Шляхом Незалежности"/.Варшава 1931.
117. "З КИЄВСЬКИХ ЛЕГЕНД"./Вірші/.-"Укр.Студент", Прага 1930.
118. "СУВОРІСТЬ". /Збірник віршів/. Прага 1931, 12°, 32 ст.
119. "ЯРМАРОК"./Театр/."Студ.Вістник", Прага 1931, Ч.7-8.
120. "ПАН АДАМ ОЛЄАРІЙ"./Вірш/. "Студ.Вістник",Прага 1931, Ч.7-8.
121. "ДОРОГА ДО ЧИГИРИНА"./Уривок з роману/. "Літ.Наук.Вістн."1932,Ч.7.
122. РЕЦЕНЗІЇ в Літ.Наук.Вістнику 1932. Культурна хроніка в щод."Н. Час" 1932.
123. "РОЗМОВА З ПОРОЖНЕЧОЮ"./Стаття/. "Вістник", Львів 1933, Ч.5.
124. "РОЗМОВА З МИНУЛИМ"./Стаття/. "Вістник", 1933, Ч.11.
125. "СОВІЦЬКІ ФІЛЬМИ"./Підп.Е.Чехович/. "Вістник", 1933, Ч.12.
126. "РОЗМОВА З НАУКОЮ" /Стаття/."Вістник", 1934, Ч.2.
127. "ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧУТТЯ". " " " Ч.3.
128. "БОРОТЬБА З ЯНГОЛОМ". " " " Ч.5.
129. "РОЗМОВА З ЗАХОДОМ". " " " Ч.7-8.
130. "СЕЛЯНСЬКИЙ КОРОЛЬ". " " " Ч.9.
131. "CAMPUS MARTUIS" " " " Ч.12
/Перекл.на польськ."Bunt Młodych" /, Варшава 25.I.1935/.
132. "З ПІСНІ МАЛАЙСЬКОЇ ДІВЧИНИ"./Перекл./."Вістник",1934, Ч.3.
133. "ПОДОРІЖ ЛАТКИ ДО КИЄВА"./Вступ до роману/."Самост.Думка",Чернівці 1934.
134. "КОЗАКИ В МОСКОВІЇ"./Роман/.Варшава 1934. 8°, ст.240. Друге видання дещо змінене. Краків 1942.8°, 224 ст./Уривок переклад.на польську мову у " Problemy " 15.II.1935.
135. "ПРОВІДНИЦТВО ПИСЬМЕНСТВА"./Стаття/. "Вістн." 1935. Ч.1./Передрук у "Дажбог" Ч.1. 1935.//
136. "БАТЬКО ДЕФЕТИСТІВ"./Стаття/. "Вістник", 1935, Ч.2.
137. "СІРА, ЖОВТА Й ЧЕРВОНА"./Стаття/. "Вістник". 1935, Ч.4
138. "БІЙ ЗА УКР.ЛІТЕРАТУРУ". Варшава 1935, 8°, 152 ст.
139. "МОГИЛА НЕЗНАНОГО ВІЙЦЯ"./Вірш/."Вістник", 1936, Ч.3.
140. "БУТИ ВЕЛИКИМ СВІДКОМ"./Стаття/. "Обрій", Львів 1936, Ч.5.
141. "БУДЬ ГОТОВ"./Перекл.вірш./."Обрії", 1936, Ч.7.
142. "УБІКУС І УКРАЇНЦІ"./Про Ол.Толстого/."Обрії",1936, Ч.12.
143. "НОТАТНИК" Ч.I. Новелі. Львів 1936, 16°, 144 ст.
144. " Ч.II. " " " " 124 "
145. "ГАРКАВИЙ". /Оповід./ Щод."Н.Час", січень 1937.
146. РЕЦЕНЗІЯ на Косача:Мить із маестрами". "Н.Час", 8.III.1937.
147. "ВІСЬ"/Вірші/. Кал."Дніпро", Львів 1937.
148. "МОРЕНКО". /Новелі/. Кал."Черв.Калини" 1937.
149. "НОТАТНИК" Ч.III. Новелі. Львів 1937, 16°, 159 ст.
150. "КАВЯР"./Вірш/. Кал."Дніпро" на 1939 р.
151. "ВЕЛИТЕНСЬКЕ ЗАВДАННЯ"./Св.Письмо рідн.мовою/."Рідна Мова",1939. Ч.2.
152. "ПРО М.ГАВРИЛКА"./Стаття/. "Наші Дні", Львів 1942.

в/ Лікарські праці.

153. "ФИТОТЕРАПІЯ" / Phyto-therapia /Ростинні лічничі середники/.Підручник для лікарів. Варшава 1933. 16°, 191 ст.
154. "SYMPHYTUM ASPER В ВІДЖИВЛЮВАННЮ ДІТЕЙ"./У польській мові, відбитка з "Wiedza Lek." 1935,У./ Варшава 1935, 16°, 10 ст.
155. "ФИТОТЕРАПІЯ В ДЕЯКИХ ХВОРОБАХ ПЕРЕМІНИ МАТЕРІЇ". Варшава 1935, 16°,26 ст./У польськ.мові, відбитка з "Farmacja Wsp." Ч.4-5, 1935/.

156. "ЛІКУВАННЯ ЗЕЛАМИ ХРОН.ХВОРОБ". "Polskie zioła" 1935, ч.5./У польській мові/.
157. "ВЕРЕДИ СТАРЕЧОГО ВІКУ ДО ГОЄННЯ"./Стаття/. "Medycyna" 1935,N. 10. /У польськ.мові/.
158. "РОСТИНИ В ЛІКУВАННЮ".-/Стаття/. "Wiadom.zielarskie" ч.8-9, 1935. /У польськ.мові/.
159. "ІСТОРІЯ ЗЕЛОЛІЧНИЦТВА"/Стаття/. "Wiad.Ziel." 1935, N. 12. /У польськ.мові/.
160. "ЗНАЧІННЯ РОСТИННИХ СЕРЕДНИКІВ ПРИ ЛІКУВАННЮ ДІЯБЕТУ"./Стаття/. "Polskie zioła"1936.N. 3./У польськ.мові/.
161. "ФИТОТЕРАПІЯ ХВОРІБ ТРАВЛЕНЕВИХ ОРҐАНІВ". Варшава 1936.16⁰, 24 ст. / Монографія польськ.мов./
162. "РОСТИНИ ПРОТИ ПОЛОВ.БЕЗСИЛЛЯ"./Стаття/. "Dla zdrowia" 1936,N. 4. /У польськ.мові/.
163. "РЕЦЕНЗІЯ НА ВІЛЛІ ПАЄРА". "Wiad.farmac." N. 31-1936. /У польськ.
164. "ЛІЧНИЧІ РОСТИНИ В ДАВНІЙ І СУЧАСНІЙ УКР.МЕДИЦИНІ"./ Стаття /. "Лікар.Вістник". 1.VIII.1937.
165. "РЕЦЕНЗІЯ НА ВІЛЛІ ПАЄРА".- "Sad i owoce" 1938,N. 3./У польськ.мові/

-о- -о-

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧОРНОМОРСЬКОГО ІНСТИТУТУ.

Досі вийшли:

Ч.1.
Юрій Липа: ЧОРНОМОРСЬКА ДОКТРИНА. Варшава 1940. /29х20/. стор.124. VI. На правах рукопису. Ціна 15 зл.

Зміст: Дефініція. Частина перша: 1. Чорноморський простір. 2.Роля України. 3.Ключ склепіння. 4.Таврида-осередок. 5.Дністер - опертя на Заході. 6.Дон - опертя на Сході. 7.Окреслювання кордонів. 8.Колонізаційний рух XIX ст.9.Колонізаційний рух XX ст. 10.Закон розселення українців. 11.Перелом характеру мас. 12.Фізична оборонність. 13.Духова оборонність. 14.Підкавказзя і Кавказ. 15.Одність Кавказу. 16.Каспійська брама. 17.Туреччина. 18.Роля Кемаля.19.Іранський поміст. 20.Греція й Альбанія. 21.Дунайська брама. 22.Балканські війни. 23.Вузол Югославії. 24.Болгарія.25.Румунія й Угорщина. 26.Чорноморські землі як колонізаційний простір. 27.Чорноморські форми продукції. 28.Натиск на Чорне море. 29.Свідомість єдности. 30.Політичні перспективи. 31.Союз Чорноморських держав. Частина друга: 1.Море і його характеристика. II.Чорноморські ріки.III.Культури над Чорним морем. IV.Чорноморська торгівля. V.Релігії над Чорним морем. VI.Типи держав і людей. VII.Чорноморський характер. VIII.Символ Чорного моря.- Послівя. Література.

Ч.2.
Лев Биковський: ТУРЕЧЧИНА.Бібліографічні матеріяли. Варшава 1940. /31х21/, стор.68.На правах рукопису.Ціна 5 зл.

З м і с т: Передмова. Перегляд літератури. Загальні твори. Філософія та релігіознавство. Суспільні знання. Мовознавство. Природознавство. Прикладні знання. Мистецтво. Письменство. Історія. Ґеоґрафія. Життєписи.- Післів'я.- Показник.

Ч.3.
Г.І.Б р а т і я н у: ПОЧАТКИ ТОРГІВЛІ НА ЧОРНОМУ МОРІ. Варшава 1940. /31х22/, стор.42. На правах рукопису. Ціна 3 зл.
З м і с т: Передмова Проф.І.Шовгенова. Вступ. Ґеоґрафічний огляд. Іранці та греки: грецька колонізація на берегах Понту Евксинського. Понтійське царство та римське завоювання. Великі інвазії. Торгівля Візантії з хозарами та українцями. Інвазії команів та турків. Монголи та італійці у XIII ст. Примітки.

Ч.4.
О л е г К у л и н я к: ЧОРНОМОРСЬКА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОМИСЛОВОСТИ. Варшава 1941. /31х22/, стор.50 і схема. На правах рукопису. Ціна 4 зл.
З м і с т: Вступ. Вугілля. Металі й машини. Цукор. Нафта. Текстильна промисловість. Закінчення. Література. Схема.

Ч.5.
І в а н Ш о в г е н і в: ЧОРНЕ МОРЕ. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну. Варшава 1941. /31х22/, стор.112 і карта. На правах рукопису. Ціна 10 зл.
З м і с т: В с т у п. Короткий огляд історичних подій на землях довкруги Чорного моря. Г і д р о г р а ф і я Ч о р н о г о й О з і в с ь к о г о м о р і в. 1.Генеза, положення, величина. 2.Батиметрія Чорного й Озівського морів. 3.Природа морського дна. 4.Опис берегів Чорного й Озівського морів. 5.Острови. 6.Лимани. 7.Властивості води Чорного й Озівського морів. 8.Вітри, бурі, тумани. 9.Рухи води. 10.Флора й фавна Чорного моря. 11.Рейси пароплавів на Чорному й Озівському морях. Г і д р о г р а ф і я г о л о в н и х р і к ч о р н о м о р с ь к о г о б а с е й н у. 1.Загальні уваги. 2.Опис головніших річок Чорноморського басейну: Резвая, Камчія, Провадія, Дунай, Дністер, Бог, Інгул, Дніпро, Дніпровсько-Бузький водний шлях, Дін, Донець, Західний і Східний Маничі, Маничський водний шлях, Волго-Донський канал, Єя, Кубань, Волга, Каспійське море. Чорноморські річки Закавказзя. Чорноморські річки Туреччини. З а г а л ь н і в и с н о в к и. Література. Карта.

Ч.6.
А н а т о л ь О г і є н к о: КОМУНІКАЦІЙНЕ ЛЕТУНСТВО В ЧОРНОМОРСЬКОМУ ПРОСТОРІ. Сучасний стан і можливості розвитку. Варшава 1941. /31х22/, стор.32 і 2 схеми. На правах рукопису. Ціна 3 зл.
З м і с т: Характеристичні прикмети летунської сполуки. Швидкість перелету. Розклад летів. Незалежність від профілю терену. Згідність з політичними впливами. Головні маґістралі Европи. Летунські лінії в Европі. Летунські лінії Балканських держав /Туреччина, Греція, Болгарія, Югославія, Румунія/. Летунська комунікація СРСР. Летунські лінії УРСР. Кошти. Майбутність на українських теренах. В и с н о в к и. Література. Схеми.

Ч.7.
І в а н Ш о в г е н і в і В а л е н т и н С а д о в с ь к и й: УКРАЇНСЬКИЙ ЧОРНОМОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ. Програма діяльно-

сти. Варшава 1941 /31х22/,стор.20.На правах рукопису. Ціна 1 зл.

З м і с т: 1.Проф.І.Шовгенів - Загальний план праць Українського Чорноморського Інституту. 2.Проф.В.Садовський - Програм економічно-географічного вивчення Чорноморського простору. 3.Видання Українського Чорноморського Інституту.

Ч.8.
Ю р і й Л и п а - Л е в Б и к о в с ь к и й:ЧОРНОМОРСЬКИЙ ПРОСТІР. Атляс. Схеми рисував Ст.В. Варшава 1941 /31х22/, стор.48. На правах рукопису. Ціна 10 зл.

З м і с т: Передмова. 1.Чорноморський простір. 2.Україна. 3.Кавказ. 4.Іран. 5.Туреччина. 6.Греція. 7.Болгарія. 8.Угорщина. 9.Югославія. 10.Румунія. Послівя. Література. Видання Українського Чорноморського Інституту. До тексту додано 10 схем.

Ч.9.
Д м и т р о Н е с т е р е н к о: ОРГАНІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАЦІЇ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ. Одеса 1942./31х22/.,стор.34. На правах рукопису. Ціна 5 зл.

З м і с т: П е р е д м о в а проф.І.Шовгенова. 1.Загальне. 2. І Інстанція - Управа порту. 3.Навігаційний персонал. 4.ІІ Інстанція - Дирекція Морських Портів. 5.ІІІ Інстанція - Департамент Морських Портів України. 6.Зіставлення кількости персоналу і корабельного тонажу. 7.Особові справи. 8.Приділ кораблів для транспорту, справи руху. 9.Портова поліція. 10.Будова і ремонт кораблів. 11.Направа портів і урядження. 12.Господарчі справи - інтендантура. 13.Бюджетові й економічні справи. 14.Організація праці сезонових робітників. 15.Закінчення.- Література. Видання Українського Чорноморського Інституту. Додаток: 3 схеми.

Ч.10.
Ч о р н о м о р с ь к и й З б і р н и к. Книга перша.Одеса 1942. /31х22/. стор.68 і 1 схема. На правах рукопису. Ціна 10 зл.

З м і с т: 1. Л.Биковський: Великодержавні проблеми України. 2.Ю.Липа: Емоційні первні в чорноморському світогляді. 3. М.Плечко: Українська Гетьманська флота 1918 р. Стислий нарис. 4.П.Силенко: Мангуристанська Україна. 5. М.Ковальський: Дещо про тюркські коріння в українській мові. 6.Видання Українського Чорноморського Інституту. 7.Видання Океанічного Інституту. Додаток - схема.

Ч.11.
Ю р і й Л и п а: ЕМОЦІЙНІ ПЕРВНІ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ СВІТОГЛЯДІ.Одеса 1942./31х22/, стор.15. На правах рукопису. Ціна 2 зл. /Відбитка/.

Ч.12. М а к с и м і л і я н П л е ч к о: УКРАЇНСЬКА ГЕТЬМАНСЬКА ФЛОТА 1918 р. Стислий нарис. Одеса 1942 /31х22/, стор.17. Ціна 2 зл./Відбитка/.

Ч.13.
Ю р і й Л и п а: ЧОРНОМОРСЬКА ДОКТРИНА. Друге видання. Одеса 1942 /31х22/, стор.155 + 1 мапа. На правах рукопису. Ціна 25 зл.

З м і с т: Передмова до другого видання. Ч а с т и н а п е р ш а: 1.Чорноморський простір. 2.Роля України. 3.Ключ склепіння. 4.Таврида-осередок. 5.Дністер - опертя на Заході. 6.Дон - опертя на Сході. 7.Окреслювання кордонів. 8.Кольонізаційний рух 19 ст. 9.Кольонізаційний рух 20 ст. 10.Закон розселення українців. 11.Перелім характеру мас. 12. Фізична оборонність. 13.Духова оборонність. Ч а с т и н а д р у г а: 14.Підкавказзя і Кавказ. 15.Однісіть Кавказу. 16.Каспійська брама. 17.Туреччина. 18.Роля Кемаля. 19.Іранський поміст. 20.Греція й Альбанія. 21.Дунайська брама. 22.Балканські війни. 23.Вузол Югославії. 24.Болгарія. 25.Румунія й Угорщина. Ч а с т и н а т р е т я:26.Чорноморські землі як кольонізаційний простір. 27.Чорноморські форми продукції. 28.Натиск на Чорне море. 29.Свідомість одности. 30.Політичні перспективи. 31.Союз Чорноморських держав. Д о п о в н е н н я - Минуле й характер Чорноморського Простору. І.Море і його характеристика. ІІ.Чорноморські ріки. ІІІ.Культури над Чорним морем. ІV.Чорноморська торговля. V.Релігії над Чорним морем. VІ.Типи держав і людей.VІІ.Чорноморський характер. VІІІ.Символ Чорного моря.- Література. Бібліографія Юрія Липи /1917-1942/. Видання Українського Чорноморського Інституту. Видання Українського Океанічного Інституту. Чорноморський Простір /схема до тексту/.

Ч.14.
Ч о р н о м о р с ь к и й З б і р н и к. Книга друга. /31х22/.Одеса 1942. стор. 67 і 4 аркуші схем. На правах рукопису. Ціна 10 зл.

З м і с т: 1.Архиєпископ Іларіон: Український Запорозький Скит на Афоні. 2.Проф.Др.Б.Клінгер: Діо Хризостомова промова над Дніпром. 3.Сава Крилач: Заходи для поборення суші в чорноземних степах України й сумежних земель. 4.Інж.Л.Биковський: Матеріяли до історії української флоти. 5.Др.Ю.Липа: Чорноморська подоріж. 6.Др.Л.Чикаленко:В справі етнічної еволюції в Припонтиді. 7.Видання Українського Чорноморського Інституту. 8.Видання Українського Океанічного Інституту. 9.Ілюстрації на двох аркушах.

Ч.15.
А р х и є п и с к о п І л а р і о н: ЦЕРКВА ПІД МОНГОЛАМИ в XIII-XIV ст. Одеса 1942. /31х22/, стор. 33.На правах рукопису. Ціна 5 зл.

З м і с т: І.Монголи або татари. ІІ.Поруйнування Руси монголами.ІІІ. Руйнування церков за Татарщини. ІV.Відносини монголів до православної віри й духовенства. V.Ханські Ярлики. VІ.Київські митрополити за Монгольщини. 1.Митрополит Йосип.2.Митрополит Кирило ІІІ. VІІ.Головніша Література. Видання Українського Чорноморського Інституту.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ОКЕАНІЧНОГО ІНСТИТУТУ.

Ч.1.
Л е в Б и к о в с ь к и й: Великодержавні Проблеми України. Київ 1942 /31х22/, стор.23 + 1 схема. На правах рукопису. Ціна 3 зл.

-о- -!- -о-

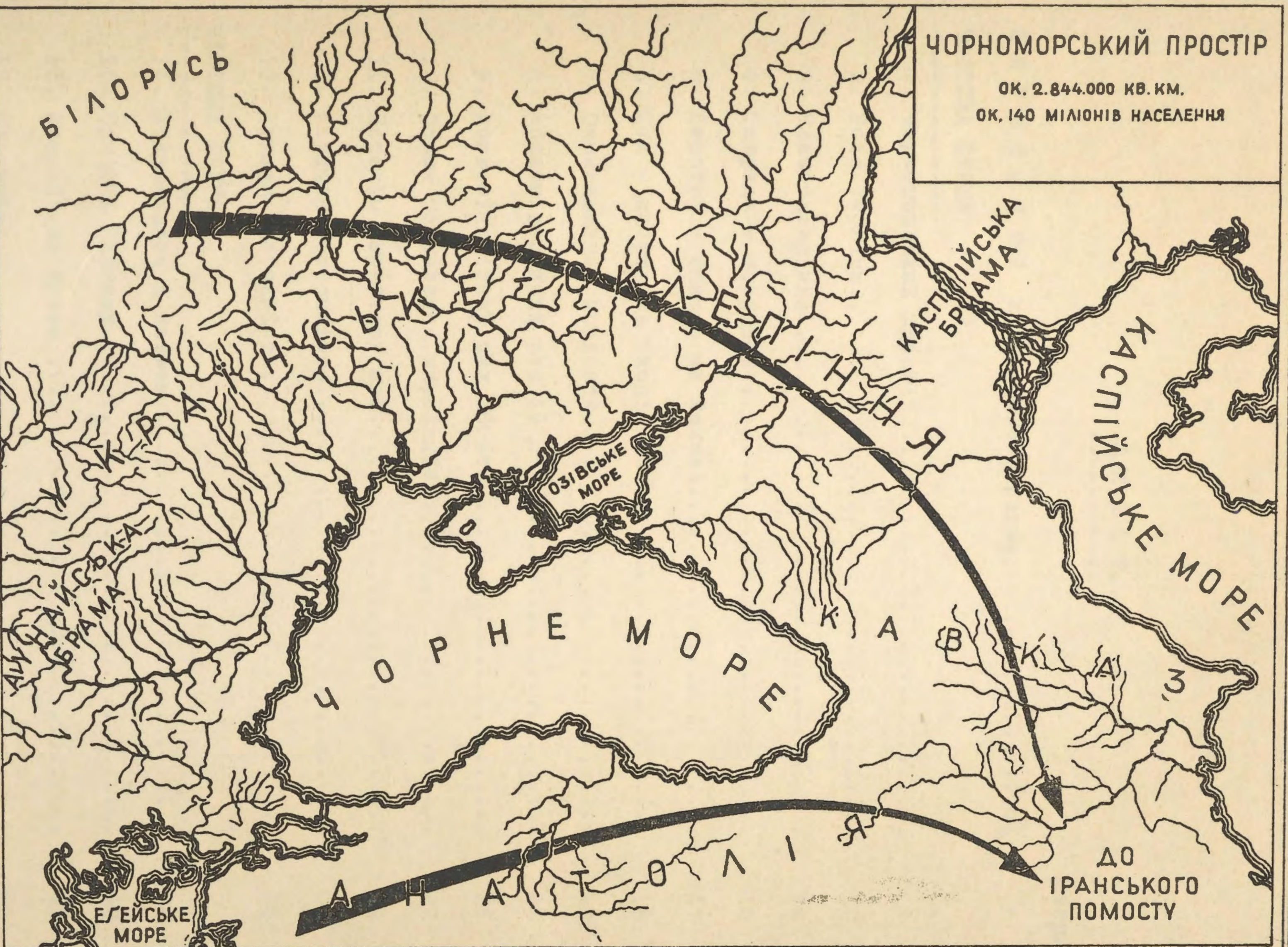
ЧОРНОМОРСЬКИЙ ПРОСТІР
ОК. 2.844.000 КВ. КМ.
ОК. 140 МІЛІОНІВ НАСЕЛЕННЯ
БІЛОРУСЬ
УКРАЇНСЬКЕ СКЛЕПІННЯ
КАСПІЙСЬКА БРАМА
КАСПІЙСЬКЕ МОРЕ
ОЗІВСЬКЕ МОРЕ
ЧОРНЕ МОРЕ
КАВКАЗ
АНАТОЛІЯ
ДО ІРАНСЬКОГО ПОМОСТУ
ЕГЕЙСЬКЕ МОРЕ

З М І С Т.

-

-o- -o- -o-